

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR SİYASİ KİŞİLİK OLARAK URFA MEBUSU MUSTAFA KEMALİDİN
YETKİN (ŞEYH SAFVET EFENDİ)

Ulaş Salih ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH

ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR

MAYIS 2013

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR SİYASİ KİŞİLİK OLARAK URFA MEBUSU MUSTAFA KEMALİDİN
YETKİN (ŞEYH SAFVET EFENDİ)

Ulaş Salih ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÖZÇELİK

KIRŞEHİR
MAYIS 2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından TARİH Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan(İmza)
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)
Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../

.../20..

(İmza Yeri)

Akademik Unvan, Adı-Soyadı

Enstitü

Müdürü

ÖZET

Avrupa'daki siyasi ve ekonomik gelişmelerin Osmanlı ülkesine sızması yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı Devleti'nin XVIII. - XX. yüzyılda askeri olarak gerilemesinin ve buna paralel olarak da toprak kaybetmesinin bir takım nedenleri vardır.

Bu nedenler idari, siyasi ve ekonomik alanlarda yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti hem iç bünyesinden kaynaklanan sorunlar hem de dış merkezli siyasal gelişmelerden ciddi anlamda olumsuz etkilenmiştir. Bunun neticesinde Osmanlı Devletini'nin merkeze uzak yerlerinde genç ve idealist subaylar (özellikle Balkanlar'da) isyan hareketlerine girmişlerdir. Aynı dönemlerde azınlıkların bağımsızlık isyanlarıyla da boğuşan II. Abdülhamit, kendi askerlerinin de isyan çıkarması ile zor durumda kalmıştır. Bu gelişmeler sonucunda II. Abdülhamit acele seçime gitmek zorunda kalmıştır. Meclis-i Mebusan tekrar açılmıştır. Böylelikle II. Meşrutiyet, birincisinin kaldığı yerden devam etmiştir.

Bu çalışmada; Osmanlıda parlamenter sistemin emekleme süreci ve yeni devletin kurumsallaşma sürecinde rol alan, meclisin renkli simalarından Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi'nin (Mustafa Kemaleddin Yetkin) hayatı, öğrenim süreci, çalışmaları, Meclis-i Mebusan'da ve II. TBMM'de gerçekleştirdiği konuşmaları ve verdiği kanun teklifleri incelenip yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mebusan, II. TBMM, Şeyh Safvet Efendi, Urfa, Mustafa Kemaleddin Yetkin

ABSTRACT

Leaking of military and economic developments into the Ottoman Empire is an undeniable fact. The Ottoman Military withdrawal in XVIII- XX centuries and loss of land in paralell with this involves many reasons.

One of these causes is highly concentrated on political and economic issues. The Ottoman Empire had a severe effect of these problems stemmed from internal and foreign originated affairs. As a result of this, in the remote areas of the Empire young and idealist officers took place in this insurgence. (Especially in the Balkans.) Around the same time, Abdülhamit II also struggling with the indepenence movements of Minorities, had many hardships in connection with his own soldiers ‘ attendance. As a result, Abdülhamid II had to proceed to the election. Meclis-i Mebusan was reopened. Thus, Meşrutiyet II followed on the I.

In this study, the infancy and institutionalization process of the Parliamentary system in the Ottoman Empire, also the life of Şeyh Safvet Efendi, Ankara Deputy , his academic background, studies and addresses in Meclis-i Mebusan and TMBB and finally his bills were studied and commented.

Keywords: Meclis-i Mebusan, II. TBMM, Şeyh Safvet Efendi, Urfa, Mustafa Kemaleddin Yetkin

ÖNSÖZ

Avrupa'daki siyasi akımların Osmanlı Devleti'nde etkisini göstermesi XIX. yüzyılın başında olmuştur. Ulusallaşma eğilimindeki Osmanlı azınlıkları ardı ardına isyana başlamışlardır. Osmanlı Devleti ise bu duruma refleks olarak yenileşme hareketlerine başlamıştır. Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet (1908) bu süreçte ilan edilmiştir.

Bu yenileşme hareketlerinden en önemlisi, I. Meşrutiyet'in ilanıdır. Meşrutiyet ilan edilerek devletin dağılmasının önüne geçileceği düşünülmüştür. Lakin devrin Padişahı II. Abdülhamit Han çok geçmeden meclisin kapatılmasına karar vermiş ve ardından sert bir istibdat dönemini oluşturmuştur.

Bu yönetime tepkiler de eksik olmamış başta askeri çevrelerce başlayan bu hareket, zamanla tüm aydın ve sivil kesimlere yayılmıştır. Bu hareketler, II. Meşrutiyet'in ilanı ile sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra ülkenin yönetimini kontrol altına alan İttihat ve Terakki kadroları 1918'e kadar ülkenin kaderini eline alıp, ülkeyi istekleri doğrultusunda yönetmişlerdir.

İşte bu süreçte tezimizde inceleyeceğimiz Şeyh Safvet Efendi (Mustafa Kemaleddin Yetkin) güzel ahlak, ittihat ve uhuvvet, müsavat ve adalet kavramları ile süslediği düşünce dünyasını, gerçek dünyada tam anlamı ile meşruti idarenin yönetiminde yakalamıştır. "Mezalim-i Şedide" günleri, II. Meşrutiyetin ilanı ile kısmen sona ererken, İttihat ve Terakki Partisinin yönetimi ele alması ile tamamen sona ermiştir. Hatta bu düşüncesi, II. Meşrutiyet dönemini, Peygamberimiz zamanındaki "Hılfu'l Fudul'e" benzetmekten geri kalmamıştır. Böylesine meşrutiyet aşığı olan Şeyh Safvet Efendi, Urfa Livası'ndan Mebus olarak seçilmiştir.

Şeyh Safvet Efendi hem Osmanlı Devleti'nin yıkılışına şahit olmuş ve bu süreçte Mebusan Meclisinde aktif roller almış hem de II. TBMM'de devlet, kurumsallaşırken kritik kanun ve yönetmeliklerin çıkışında, ulema kimliği ile önemli bir rol almıştır.

Hazırlamış olduğumuz "Bir Siyasi Kişilik Olarak Mustafa Kemaleddin Yetkin (Mustafa Kemaleddin Yetkin)" çalışmamız giriş kısmı ve beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin XVIII ve XIX yüzyıllardaki genel durumu ve bu duruma Avrupa'nın tesiri incelenmiş olup, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet süreçleri irdelenmektedir. Ayrıca 1908 seçimleri hakkında kısa bir bilgi de verilmektedir.

I. Bölümde Şeyh Safvet Efendi'nin (Mustafa Kemaleddin Yetkin) doğumu, tahsili, mesleki hayatı, eserleri ve çıkarmış olduğu Tasavvuf Dergisi hakkında bilgiler verilmektedir.

II. Bölüm de ise mebus olarak Şeyh Safvet Efendi'nin I. Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirdiği konuşmalar, takrirler ve söz aldığı konuşma metinleri yer almaktadır.

III. Bölümde ise II. Meclis-i Mebusan da gerçekleştirdiği siyasi faaliyetler yer almaktadır.

IV. Bölümde ise yine III. Meclis-i Mebusan da gerçekleştirdiği konuşmalar ve önemli teklifleri yer almaktadır.

V. Bölümde ise II. TBMM (1923-1924) devletin kurumsallaşması ve Türk İnkılâbı'nın oluşum sürecinde aktif bir şekilde yer alan Şeyh Safvet Efendi'nin siyasi faaliyetleri özellikle Halifeliğin Kaldırılması üzerine vermiş olduğu teklif ve diğer önemli faaliyetleri, değerlendirilip ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında akademik katkıları ile yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÖZÇELİK'e teşekkür ederim. Ayrıca bu zor süreçte bana maddi ve manevi desteğini esirgemeyen eşim, annem ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
Abstract.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ.....	6
KISALTMALAR.....	10
GİRİŞ.....	11
1.SON DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞUNA GENEL BİR BAKIŞ	11
1.1.Avrupa’daki Yenilikler ve Değişimler Karşısında Osmanlı Devleti’nin Tutumu	11
1.2.Avrupa’nın Osmanlı Devletine Üstünlüğünü Kabul Ettirmesi	13
1.3. Meşrutiyet’in İlanı (1876).....	14
1.4. II. Meşrutiyet’in İlanına Doğru	17
1.5. II. Meşrutiyet’in İlanı	22
1.6. 1908 Seçimleri ve Sonuçları	25
I. BÖLÜM	27
1.ŞEYH SAFVET EFENDİ’NİN HAYATI.....	27
1.1. Doğumu.....	27
1.1.Tahsil Hayatı.....	27
1.2. Meslek ve Kariyeri	28
1.3. Ölümü.....	28
1.5.Eserleri	29
1.5.1.Tasavvuf Dergisi	29
1.5.2. Tasavvuf Dergisi’nin Özellikleri	31
1.5.3.Derginin Amacı.....	32
1.5.4. Siyasi Konular Hakkında Yazılanlar	32
1.5.5. Diğer Eserleri	33
II. BÖLÜM	35
2.SİYASİ HAYATI.....	35
2.1. I.MECLİS-İ MEBUSAN’DAKİ FALİYETLERİ (04/12/1324-21/05/1327).....	35
2.1.1. İstihazalar (Makamı Sadaretten)	35
2.1.2.Takrirler	37
2.1.3.Söz Alanlar.....	40

III. BÖLÜM	50
3. II. MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ FALİYETLERİ (05 / 04 / 1328 – 23 / 07 / 1328)	50
3.1.Söz Alanlar.....	50
IV. BÖLÜM.....	53
4. III. MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ FALİYETLERİ (01 / 05 /1330 – 21 /12 / 1334).....	53
4.1.Söz Alanlar.....	53
V. BÖLÜM.....	84
5. II. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİ (11/ 08/ 1923 - 26/ 06 /1927)	84
5.1. Takrirler.....	84
5.2. Teklifler	89
5.3. Söz Alanlar.....	129
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	139
EKLER.....	146

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
ev	: Çeviren
İ.T.C.	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
s	: Sayfa
S	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay	: Yayınevi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
TBMM Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
OMM Z.C.	: Osmanlı Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

1.SON DÖNEM OSMANLI DEVLETİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1.Avrupa'daki Yenilikler ve Değişimler Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Osmanlı Hanedanı'nın altı yüzyıl süren hükümlanlığı, bunu izleyen hiçbir rejimin göz ardı edemeyeceği, hem olumlu hem de olumsuz bir miras oluşturmuştur.¹ Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti, kısa sürede çok geniş topraklara yayılmıştır. Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun bir bölümüne hâkim olmayı başarıp uzun süre dünyanın en güçlü devleti olmuştur.²

Batıda ortaya çıkan sanayi alanındaki gelişmeler, siyasi olayların ortaya çıkardığı yeni devletlerin varlığı ve özellikle de emperyalizme bağlı olarak güçlenmiş bir Avrupa ekonomisini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeleri yakından takip edememesi, devleti zor durumda bırakmıştır. İç politikada gelişmeye engel olan köhne zihniyete de bir türlü dur diyememiştir. Bunun üzerine, devleti içine düştüğü durumdan kurtarmak, eski ihtişamlı günlerine kavuşturmak amacıyla bazı yenilikler yapılmıştır. İşte bu süreç XVII. yüzyıl da başlamış, XIX. yüzyılı da içine alacak şekilde çeşitli alanlarda ıslahatlar yapılarak geçilmiştir.³

¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev: Yavuz Alogan, 3.Baskı, İstanbul, 1995, s.27.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih**, C.I, 3. Baskı, Ankara, 1994, s.50.

³ Osmanlıdaki ıslahat çalışmalarını konu alan başlıca çalışmalar olarak bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, VII. Baskı, İstanbul, 2004; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2010; Bernard Levwis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, Ankara, 1998

Osmanlı Devleti'nin bu yenilikleri yapmasındaki en önemli dış etken 1789 Fransız İhtilali ile gelen fikir akımlardır.⁴

Hıristiyan dünyası ile İslam dünyasının Akdeniz çevrelerindeki uzun ticari karşılaşmalarına ve Suriye'den İspanya'ya kadar barışta ve savaşta sayısız temaslara rağmen, Rönesans ve Reform gibi Avrupalı hareketler Müslüman ülkeler arasında hiç bir yankı uyandırmadığı gibi herhangi bir karşılık da bulmamıştır. Fransız Devrimi, Batı Hıristiyanlığı içinde, İslam Dünyası üzerinde gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketidir.⁵

Fransız İhtilali'nin doğurmuş olduğu hürriyetçilik akımı Avrupa ülkelerinde çabuk ve yoğun bir etki yaratmasına karşılık, Osmanlıda daha geç ve daha yavaş olmuştur. Bu durumun nedeni olarak, Osmanlı toplumu ile Avrupa toplumu arasındaki hem din hem de kültür farklılığını temel bir sebep olarak göstermek herhalde yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti'nde hürriyetçilik akımının her biri bir öncekinden yoğun olmak üzere, dört gelişmede açıkça tespit edilmektedir. Bunlar:

- 1839 Tanzimat Fermanı dönemi,

- 1856 Islahat Fermanı dönemi,

- 1879 I. Meşrutiyet dönemi,

- II. Meşrutiyet dönemi hareketidir.⁶

⁴ Ramazan Hurç, "1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasi Hareketler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, Elazığ,1997, s.151.

⁵ Bernard Levwis, a.g.e. ,s.41.

⁶ Fahir Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1-2, Alkım Kitapevi, İstanbul, 1997, s.55.

1.2.Avrupa'nın Osmanlı Devletine Üstünlüğünü Kabul Ettirmesi

Sanayi Devrimini tamamlayan Batı, Osmanlı Devleti'ni rehavet içerisinde yakaladı. Batı, Osmanlı Devleti'ne her alanda üstünlüğünü kabul ettirdi. Batılı devletlerde eğitim görmüş Türk aydınların, Osmanlı Devleti'ne kurtuluş umudu olarak sunduğu ıslahat hareketleri ise Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıklar için yeni bir umuttu. Bunu gören Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan aydın sınıf, bu ıslahat hareketlerinin amansız savunucusu oldular.⁷

1839 Tanzimat Fermanı ve bununla başlayan Tanzimat hareketi, esasında Avrupa'daki 1830 İhtilalleri'nin tesiri altında kalmış bir harekettir. Böyle olmakla beraber Tanzimat Fermanı hiçbir zaman Avrupa'daki hürriyetçi akımlarla da kıyaslanamaz. Arada büyük farklılıklar olduğu muhakkaktır. Bir defa; 1830 ihtilalleri Avrupa'da aşağıdan yukarı doğru, yani alttan gelen bir halk hareketi şeklinde olmuştur. Halkların hürriyet için yukarıdaki yönetici otoriteye karşı ayaklanması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Hâlbuki Tanzimat hareketlerinde böyle bir nitelik mevcut değildir. Sultan Abdülmecit'in iyi niyeti ile Osmanlı uyruklarına bahsettiği bir lütuftur. Ayrıca Tanzimat Fermanı'nın da bir anayasa olması da söz konusu değildir. Bu fermanla daha ziyade vatandaşın kişiliğine ve güvenliğine zarar veren bir takım yönetim aksaklıklarının düzeltilmesi öngörülmektedir.⁸

Yine de Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı hukukunda ve mevzuatında bazı önemli gelişmeler olmuştur. Anayasa ve idare hukukunda, ceza hukukunda, mali

⁷ Ramazan Hurç, a.g.m. .s.151.

⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.55-56.

hukukta, fert hukukunda, aile ve miras hukukunda, borçlar ve eşya hukukunda ve son olarak da ticaret hukukunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Gerçi bu durum hukuk alanında bir ikilik oluşturmuşsa da dönemin şartları değerlendirildiğinde ciddi bir değişim meydana getirmiştir.⁹

1856 Islahat Fermanı da Avrupa'daki liberal akımlara benzetilemez ve bir anayasacılık hareketi ile de ilgisi yoktur. Bundaki farklılığı da şu iki noktada toplamak mümkündür: Bir defa, Islahat Fermanı kendiliğinden ortaya çıkmış olmayıp, yabancı devletlerin baskısı ile padişah tarafından yayınlanmıştır. Esas amacı ise 1854-1856 Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması ile bağlantılı olarak, Hristiyan uyrukların bir takım hak ve yetkilerini arttırmak suretiyle onları Müslüman uyruklarla eşit seviyeye getirmektir.¹⁰

Ancak Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi Islahat Fermanı da Osmanlı aydınlarının hoş ve romantik çabalarından bir adım öteye gidememiştir. Bu süreçte yaşanan toprak kayıpları, ekonomik darboğaz hem Müslim hem de Gayr-i Müslim tebaayı rahatsız etmektedir. Huzursuzluklara çare arayan Osmanlı aydınları dış mihraklarında tahrikleri ve teşvikleri ile Osmanlılık fikriyatı paralelinde, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanının eksikliklerini de giderecek olan anayasal sürece doğru hızlı adımlarla ilerlemişlerdir.

1.3.I. Meşrutiyet'in İlanı (1876)

1876'da Kanun-u Esasi'nin ilanıyla başlayan dönem, Türk tarihinde **Meşrutiyet Devri** olarak isimlendirilmiştir. Meşrutiyet kavramı o günlerde

⁹ Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku", **150. Yılında Tanzimat, Ankara**, 1992, s.15-22.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.56.

hükümdarın mutlak otoritesinin sınırlandırılması ve şarta bağlanması olarak anlaşılmaktaydı. O devirde anlamı iyice belirginleşmemiş de olsa Meşrutiyet kelimesi, “meşveretten”, “parlamentar sisteme” kadar pek çok manayı karşılamıştır. 1876 Kanun-u Esasi’si hükümdar tarafından ilan edilen bir yasa hükmünde olmasına rağmen bir anayasa niteliğindedir. Kanun-u Esasi’yi doğuran sosyal ve siyasi gelişmelere esasta bir anayasa hareketi olarak bakmak mümkündür.¹¹

Buna rağmen I. Meşrutiyet ve Kanun-u Esasi bir halk hareketi; aşağıdan yukarıya yönelen bir baskı ve istek sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Padişahın mutlak otoritesini bir dereceye kadar törpüleyerek ve Osmanlı vatandaşları için de bazı esas hak ve hürriyetler getirmek suretiyle, monarşiye dayanan bir anayasalı rejim kuran ve bundan dolayı da adına Meşrutiyet denen 1876 düzeni, esasında Yeni Osmanlılar denen bir avuç Osmanlı Aydınının teşebbüsü ile ortaya çıkmıştır.¹²

Meşrutiyet’in meydana getirdiği devrim, yalnız siyasi sahada değil toplum hayatının bütünü üzerine tesir ederek esaslı değişmelere sebep olmuştur. Memleketi gelecek değişmelere zihnen hazırlayan, toplumsal şuuru kuvvetlendirmek suretiyle milliyetçiliğin temelini atan, milli bir edebiyat ve fikir akımı hareketlerini meydana getiren böyle bir devir incelenmeden Türk Devrim Tarihini incelemek kolay değildir. Onun için batılılaşma hareketimizde mühim bir mevki olması icap eder.¹³

I. Meşrutiyetin ilan edildiği tarihlerde¹⁴ Osmanlı maliyesi bir iflas hali yaşıyordu. Kurulan Deyun-u Umumiye (Genel Borçlar İdaresi) zaten kötü olan

¹¹ Bayram Kodaman, ”1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.XII, Konya, 1996,s.31.

¹² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.57.

¹³ Mümtaz Turan, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, 2002, s.186.

¹⁴ Meşrutiyet Dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, IX. Cilt, TTK yay. Ankara, 1999; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C.II, Kısım IV, TTK yay. Ankara, 1991; Tanık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler**, Cilt. I,İletişim yay. II. Baskı, İstanbul, 2007; Fevzi Demir, **II. Meşrutiyet**

Osmanlı ekonomisinin dengelerini altüst etmiş ve gittikçe kurumsallaşma eğilimi gösteren yolsuzluklar ve siyasal istikrarsızlıklar had safhaya çıkmıştı.¹⁵

1876'da devlete bir anayasa vermeyi ve anayasalı (meşrutî) bir yönetim kurmayı vaat ederek II. Abdülhamit tahta geçmiştir. Lakin II. Abdülhamit, Rus Savaşındaki (93 Harbi'nde) yenilgi sonucu düşman ordularının Ayastefanos'a (Yeşilköy'e) kadar gelmesinden yararlanarak Meclis-i Mebusanı dağıtmış, Kanun-u Esasi'yi askıya almıştır.¹⁶ Teknik açıdan meclis tatil edilmiştir.¹⁷

Biçimsel hukuk açısından padişahın anayasayı ortadan kaldırmak şöyle dursun çiğnemediğini bile teslim etmek, yalnızca anayasal haklarını kullandığını söylemek gerekir. Gerçekteyse, "Salname" denilen devlet yıllıklarında muntazaman boy gösteren Kanunu- Esasinin kâğıt üstündeki varlığına karşın, rejim meşrutî olmaktan çıkmıştır. Eskisi gibi mutlakîyet haline gelmiştir.

Ne var ki, II. Abdülhamit döneminde işlenen hataların ve erişilen başarıların nesnel bir değerlendirilmesi henüz yapılmamıştır. Sultan II. Abdülhamit'in idaresi, bir yandan yabancı sermayeye ödünler vererek siyasal statükoyu korumaya çalışırken, devletin mali zayıflığının devam etmesi yüzünden, memur ve askerlerin maaşları bile "tedahüle"¹⁸ bırakılmak zorunda kalmıştır. Devlet; Rus ve Yunan Savaşlarından sonra ardı ardına çıkan Ermeni, Girit ve Balkan sorunlarıyla sarsılmıştır. İç siyasal düzende de sansürlü bir yaşam ve bol bol hafiyelik düzeni

Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, İmge Kitapevi yay. Ankara, 2007; Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, çev: Fatma Gül Bertay, Kaynak Yay. İstanbul,2011

¹⁵ Bayram Kodaman, a.g.m. s.33.

¹⁶ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, 1997, s.27.

¹⁷ Bayram Kodaman, a.g.m. s.43.

¹⁸ **Tedahül**: Ekonomik durumu bozuk olan ülkeler memur maaşlarını hakları saklı kalmak kaydı ile daha sonra ödemesidir.

kullanılmıştır. Buna karşın eski kurumlardan gelen yozlaşma durdurulmuş, yeni ve yararlı kurumlar açılmış ve yerleştirilmiştir.¹⁹

Bu zor dönemde bile Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatan kimilerine göre “Kızıl Sultan”, kimilerine göre ise “Ulu Hakan” olarak adlandırılan bu büyük şahsiyet Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda çığır açacak yeniliklere imza atmıştır.²⁰

1.4. II. Meşrutiyet'in İlanına Doğru

II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde ciddi bir altyapı hazırlanmıştır. Özellikle Tanzimat döneminde ortaya çıkan Genç veya Yeni Osmanlılar (batılı çevrelerin adlandırmaları ile Jön Türkler) olarak isimlendirilen aydınlar bu altyapıyı başlatmıştır. Yeni Osmanlılar 1865'de gizlice örgütlenmişlerdir.

Bu örgüt Enver Ziya Karal tarafından “İlk Muhalefet Partisi”²¹ olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk aydın hareketini oluşturan ve tamamı gazeteci olan bu cemiyet²² ülkenin geriliğine çare bulunamamasını padişahın istibdadına²³ bağlamış ve kurtuluşu anayasanın geri getirilmesinde görmüştür.²⁴

Kendilerine devleti kurtarma misyonu yükleyen Yeni Osmanlılar, düşüncelerini İslami bir söylemle ifade etmişlerdir. İlk başlarda, bir muhalefet aracı olarak kullandıkları İslam; zamanla düşüncelerinin, temelini oluşturmuştur. İslami

¹⁹ Mete Tunçay , a.g.m. s.27-28.

²⁰ II.Abdülhamit ve dönemini farklı açılardan değerlendiren farklı görüş açıları için bkz. Edward F. Knight, **Jön Türkler ve II. Abdülhamit**, Kariyer Yay., İstanbul,2010; François Georgeon, **Sultan Abdulhamit**, Çev: Ali Bertay, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007 ; Kemal H. Karpat, **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay. III. Baskı , İstanbul,2009,s.281.; Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Türkiye İş Bankası Yay. I.Baskı, İstanbul, 2012, s.134.

²¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VII, 2. Baskı, Ankara 1977, s.313.

²² Mümtaz'er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, 1991, s.93-95.

²³ **İstibdat Günleri**: II. Abdülhamit'in tahta kaldığı 1876-1909 yılları arası kastedilmektedir. Bu dönemle ilgili olarak bkz. Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği: Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan**,İst.1987; Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**,İst.1960.

²⁴ Mete Tunçay, a.g.m. s.28.

söylemi, iktidarı ele geçirmek, düşüncelerini en iyi şekilde ifade edebilmek için ve düşüncelerinin yasal dayanağı olarak kullanan Yeni Osmanlılar; aynı zamanda batılı değerler sistemine, İslami bir karşılık bulma yolunu da seçmişlerdir.²⁵ Yeni batılı değerleri İslami bir söylemle dile getirerek ve yorumlayarak, bu değerlerin Müslümanlar tarafından daha kolay kabul edilmesini sağlamaya çalışmışlardır.²⁶ Böylelikle Jön Türk hareketi kısa zamanda politik bir yön kazanmıştır.²⁷

İttihat Terakki Cemiyeti XX. Yüzyılın ilk on yılında, yirmi yıla yaklaşan oluşum sürecini tamamlama aşamasına gelmişlerdir. Jön Türler yurt dışında, çeşitli adlar taşıyan örgütler kurmuş, çeşitli yayın organları çıkarmış, bazen birbirleriyle çatışmış, bazen uzlaşmışlardır. Bu kanatlar arasında, Ahmet Rıza'nın Meşveret çevresi, Mizan'cı Murat grubu, Dr. Abdullah Cevdet'in İctihad'ı, Tunalı Hilmi ve arkadaşlarının Osmanlı'sı ve Prens Sabahattin'in "Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet" örgütleri anılabilir. Bunların en önemlileri olan "Meşveret" ve "Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet"; kurtuluşun aslında bir padişah değiştirmek ve bir temel yasayı yürürlüğe koymaktan daha derin etkenlere bağlı olduğunu fark etmişlerdir.²⁸

İttihat ve Terakki hareketinin geniş ölçüde yurt dışında üstlenmiş bir aydın muhalefetinden, ordu ve subayların benimsedikleri sonuç alıcı bir darbeciliğe dönüşmesine, Makedonya sorunu neden olmuştur. Dış baskılar sonucu elde kalan son Avrupa topraklarının da ıslahat yapılmadığı bahanesiyle yitirileceğini kavrayan genç subaylar, kendi mesleki yakınmalarından da hız alarak Jön Türkler'in yurtiçi

²⁵ Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, C.6, Sayı 2, Kırşehir, 2005, s.150.

²⁶ Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, 2. Basım, Çev.: Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, 1995, s.34.

²⁷ Ernest E. Ramsaur, **Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu**, Çev: Metin Ünal Mengüşoğlu, İstanbul, 2004, s.18-19.

²⁸ Bayram Kodaman, a.g.m. s.66-67

örgütlenmelerine egemen olmuşlar ya da kendilerini de aynı çizgide örgütlenmeye girişmişlerdir. Hareket nitelik değiştirence, sonuca varılması çabuklaşmıştır. O sıra Terakki ve İttihat adını taşıyan konfederatif örgüt, 1908 Mayısında Manastır'daki (Rusya hariç) büyük devletlerin konsolosluklarına bir layiha ile başvurarak, Makedonya'ya müdahale girişimlerini protesto ederken kendi varlığını da ortaya koymuşlardır. Ertesi ay (23 Haziran 1324 günü), cemiyet daha ileri gidip Manastır sokaklarına bir bildiri asmıştır.²⁹

Bu bildiriye inceleyecek olursak olayları daha iyi tahlil etmiş oluruz. Bildiride: “Osmanlı Terakki ve İttihat heyet-i içtimaiyesi tarafından hükümet-i gayri meşruanın Manastır Valisine verilen muhtıra suretidir. Hükümet-i haziranız gayrimeşrudur. Çünkü kavanin-i devlet anın meşrutiyetini temin etmiş iken tarz-ı idare tahvil edilmeye çalışılarak hükümet-i mutlaka aleminde idare olunmakta ve bu uğurda bir çok masuminin demleri irake edilmektedir. Güruh-u sühefa ve cühela bilmelidir ki, Osmanlı Hükümeti bir millet ve bir de timsal-i millet olan padişahın ibarettir. Bu ikisinin arasındaki denilere, şehvet esirlerine, rezillere, ikbal sarhoşlarına bir mevki-i mahsus yoktur. Bu gibi edani, saha-i hayat-ı ümmetten çekilmeli, menhus ve meşum olan mevcudiyetlerine bir nihayet vermelidirler” demişler. Bu bildiriye yayınlayacak kadar ileri gidebilmişler ve bunda da bir sakınca görmemişlerdir.³⁰

²⁹ Mete Tunçay, a.g.m. s.28-29

³⁰ Mete Tunçay , a.g.m. s.28-29.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Balkanlarda üstlenmiş olan Türk birlikleri ve halk, Osmanlı yönetiminden hoşnutsuzdu. Bu hoşnutsuzluk artık had safhalara ulaşmıştır.³¹

II. Abdülhamit'in 33 yıllık idaresinde Jön Türk Hareketi iyice kuvvetlenmiş ve 1908 Temmuzunda Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymaya zorlamıştır.³² 1908 Devrimi, sadece Abdülhamit'in sonunu getiren bir olgu değil, aynı zamanda devletin çöküşünü getiren bir dönüm noktasıydı. 1908 yılı 24 Temmuz'undan önce gelişen bazı olaylar, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli rol oynamıştı.³³

Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa 2 Haziran 1908 tarihinde saraya çektiği bir telgrafta, Jön Türk, Ermeni ve Makedonya komitelerinin son toplantılarında bir ihtilal heyeti teşkil edip fiiliyata başlayacakları bilgisini verir.³⁴ Fakat cemiyet içerisinde ne zaman ve nasıl harekete geçileceğine dair tam bir mutabakat yoktur. Nitekim Enver Paşa: "Meşrutiyeti ilana sarayı mecbur etmek için en kestirme yol umumi bir isyandı. Fakat merkezin ihtilal için kati bir planı yoktu ve teşkilatımız henüz köylere kadar yayılmamıştı. Ancak Selanik'te 400 olmak üzere bütün Rumeli teşkilatı 2000 kişiydi " demiştir.³⁵

Bu sırada padişahın hafiyeleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arasına sızmayı başarmış, devrimci hareketleri soruşturmak için bir teftiş heyeti gelmiş ve ilk tutuklama dalgası başlamıştır. Cemiyet suikastlara girişerek kendini savunmuş fakat

³¹ Mim Kemal Öke, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, c.XII, İstanbul 1996, s.250.

³² İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, C.2, S.3, s.215, Ankara 2008

³³ **Niyazi Bey'in dağa çıkması**: İTC'nin suikastları (Şemsi Paşa, Pirlepe Kaymakamı, Debre Mutasarrıfı, Serez Topçu Kumandanı) ve saraya çekilen bazı telgraflar padişahın direncini kırmıştı. Hüseyin Hilmi Paşa bir telgrafında 3.Orduda Jön Türk olmayan bir ben kaldım demişti. Bkz. A.Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz Ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1948, s. 244.

³⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C:1,K:I, Ankara, 1991, s.436.

³⁵H.Erdoğan Cengiz, Enver **Paşanın Anıları**, İstanbul, 1991, s.97.

örgütün varlığı açığa çıkmıştır. Haziranda örgüt, iki şeyden birini seçmek zorundaydı ya harekete geçecek ya da saray tarafından er geç imha edilecekti.³⁶

Sonuçta Resneli Niyazi 1908 yılı 3 Temmuzunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteği ile yanında 240 asker ve çoğu Arnavut kökenli bir o kadar siville birlikte dağa çıkarak başkaldırdı. Saraya, Manastır Valisine ve Rumeli Müfettişine, anayasanın korunması, eşitsizliklerin önlenmesi isteği ile acilen harekete geçmeleri çağrısında bulundu.³⁷ Meşrutiyet'in ilanı için Rumeli'nden saraya devamlı telgraflar gönderiliyordu. Eğer padişah Meşrutiyeti tekrar ilan etmezse zorla yaptırılacağı ifade ediliyordu.

İsyanı bastırma görevi Metroviçe Fıkrası Kumandanı Şemsi Paşa'ya verilmişti. Paşa, 7 Temmuzda Manastır'a gelmiş akabinde de öldürülmüştü. Bu olay sarayda büyük bir yankı yapmıştı. Çünkü Yıldız, en güvendiği paşalardan birini kaybettiği gibi isyanı da bastıramamıştı. Şemsi Paşa'nın yerine Metroviçe Fıkrasına Müşir Osman Paşa tayin edilmişse de; O da 23 Temmuz'da kaçırılmıştı. Bu sırada Firzovik olayını başlaması Abdülhamit'in devrilmesinde etkili olmuştur. Bu olayın gelişimi bir hayli ilginçti.³⁸ Firzovik'te Avusturyalılar eğlence düzenliyor, bunlar Arnavutlarca hoş karşılanmıyor ve onların Makedonya'yı işgal edeceklerini düşünüyorlardı. Arnavutlar bu eğlence yerlerini ateşe vermiş ve Metroviçe, Prizzen, Priştine, Yeni Pazar, İpek ve Yakova'dan gelen silahlı Arnavutlarla toplananların sayısı artmıştı.³⁹ Metroviçe Fıkrası kumandanlığı ise Selanik'te bulunan 3. Orduyu uyarak bu olayın incelenmesi için hemen bir tahkik heyetinin oluşturulmasını istemişti. Arnavutları dağıtmak için Kosova Jandarma Komutanı Galip Bey

³⁶ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 2, İstanbul, 2001, s. 427.

³⁷ Nurer Uğurlu, *Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul, 2003, s.128.

³⁸ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1995, s.158.

³⁹ Enver Ziya Karal, a.g.e., s.35

görevlendirilmiş. Galip Bey de İttihatçı olduğu için bu olayı cemiyetin amacına kullanmak istemişti. Galip Bey, Arnavutlar arasında etkin bir propaganda faaliyetine girişmişti. Ayrıca İttihatçı subaylar, askerlere Sultanın ve onun bakanlarının ülke çıkarlarına aykırı icraatta bulduklarını, Kuran ve Şeriat ilkelerini ayaklar altına aldıklarını ve ülkeyi yabancılara sattıklarını söylüyorlardı.

180 imzalı bir telgrafla 21 Temmuz 1908’de padişahın anayasasının yürürlüğe konulmasını istedi. Anadolu’dan Makedonya’ya asker yollayarak devrimi bastırma çaresi düşünülmüş ve İzmir’deki birlikler gönderilmişse de; bu askerler İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmışlardır.⁴⁰

1.5. II. Meşrutiyet’in İlanı

II. Meşrutiyet, 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Abdülhamit’in 14 Şubat 1878 tarihinden beri tatil ederek bir daha toplamadığı Osmanlı Meclis-i Umumisi’ni yeniden toplantıya çağırması anlamına gelir. Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi gibi ifadeler, en azından eksik bir anlam taşırlar. Osmanlı Kanun-ı Esasi’si ilga ve iptal edilmemiş, bilakis her yıl yayınlanan devlet salnamelerinin başlangıcında yer almıştır. Teknik açıdan Meclis de tatildeydi. Bu bakımdan II. Meşrutiyet’in pratik neticesi, Meclis’in padişah tarafından yeniden toplantıya çağırılması olmuştur. Ancak 30 yıllık bir aradan sora ilk meclisin üyelerinin tamamını toplamak mümkün değildi. Zira bir kısım vefat etmiş, bir kısım sürülmüş, bir kısım kaçmıştı. Böylece ilk meclis fiilen yok olmuştu. Yeni bir meclis için seçimler yapılması gerekiyordu.⁴¹

⁴⁰ İhsan Burak Birecikli, a.g.m. s.216

⁴¹ Bayram Kodaman, a.g.m. s.42.

İlkinde nazaran II. Meşrutiyet, arkasında önemli miktarda kamuoyu desteği almış olması bakımından önemlidir. Rumeli mıntıkası için II. Meşrutiyet'in halk desteğine dayalı bir hareket olduğu söylenebilir. Ancak İstanbul ve diğer vilayetlerdeki gösteriler, ilandan sonraya rastladıkları için Rumeli'dekilerden ayrı tutulmalıdır. Osmanlı aydınının, iyi kanun ve nizam yaparak devletin kurtarılabilceği yolundaki beyhude gayretlerinin belki en görkemlisini II. Meşrutiyet teşkil eder. II. Meşrutiyet'in ilanı bütün şehirlerde gösteriler ve şenlik alayları ile görülmemiş bir iyimserlikle kutlanırken, aydınlar nihayet devleti kurtardıkları inancındaydılar. Günlerce meydanlarda, köşe başlarında nutuklar çekilmiş, nümayışler yapılmış ve meşrutiyetle birlikte sadece siyasi durumun değil her şeyin bir mucize tesiri ile düzeleceği inancı hâkim olmuştu.⁴²

II. Meşrutiyet'e zemin teşkil eden hadiseleri, dar kapsamda, 1878'de meclisin tatili ve Kanun-ı Esasi'nin fiilen uygulama sahasından çekilmesi ile başlatabiliriz. Aradan geçen 30 yıl boyunca Abdülhamit'in tam merkezîyetçi bir yönetim lehine oluşan ortamdan istifade ederek saltanatı ve hükümet etme tarzını belirlemiştir. Fiilen uygulanmayan ama hukuken varlığını devam ettiren Kanun-ı Esasi ona mevkii itibariyle meşru bir statü veriyor, o da tamamen kanuni yetkilerini kullanarak "hükümet" ediyordu. Abdülhamit, sık sadrazam değiştiren bir hükümdar olarak ün yapmıştı. Bu yüzden Bab-ı Âli bürokrasisi içinde herhangi bir hizipleşmeye engel olduğu kanaatiyle "kendinden başka kimseye güvenemeyen" padişah etkili ve geniş bir haber alma teşkilatıyla merkezi otoritesini iyice pekiştiriyordu. Meşveret II. Abdülhamit'in başvurduğu bir usul olmakla birlikte, gerçekte ülkenin tek yöneticisi oydu. Tam anlamıyla ülkenin tüm dizginleri elineydi.

⁴² Bayram Kodaman , a.g.m. s.43.

Abdülhamit'in takip ettiği siyaset, Tanzimat'tan beri iyi niyetle izlenen Osmanlıcılığın terki ile tedricen yükselen İslamcılık (Panislamizm) siyasetidir. Ancak bu yolda Abdülhamit, Düvel-i Muazzamayı tahrik etmemeyi de bu siyasetin başlıca umdelerinden sayılmıştır. Avrupa devletleri nezdinde son derece dengeli ve hesaplı bir rota izleyerek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı gaye edinmiştir. Avrupa devletlerini her ne pahasına olursa olsun taviz yoluyla teskin etmeyi diplomasisinin başlıca esası sayan Tanzimat devrinden sonra, Abdülhamit'in tavrı daha politik ve diplomatik bir mahiyet arz ediyordu. Abdülhamit'in bu tutumunun içerde ve dışarıda hayali muhalif yarattığını söyleyebiliriz.⁴³

Abdülhamit'in idaresini sonunu ve dolayısıyla II. Meşrutiyet'in hazırlayan sebep daha saltanatının ilk yıllarında meclisin tatili oldu. Mithat Paşa'nın sadarettten uzaklaştırılması ve bilahare mahkûmiyeti, sonradan ortadan kaldırılması, Bab-ı Âli bürokrasisinin devre dışı bırakılarak yönetimde insiyatifini Yıldız'da toplanması gibi sebeplerle kendisiyle bir türlü uzlaşmayan aydınlar oldu.⁴⁴

24 Temmuzda gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin seçimlere girmemesi mümkün değildi. Osmanlı Devletinin son devrindeki demografik yapısı incelendiğinde (güvenli olmamakla birlikte) şu sonuçların karşımıza çıktığını görmekteyiz. Mısır hariç, Türkler yedi buçuk milyon, Araplar on buçuk milyon, geriye kalan dört milyon (Rum, Arnavut, Ermeni, Kürt ve diğerleridir), toplam nüfusu ise yirmi iki milyondur.⁴⁵

⁴³ Bayram Kodaman, a.g.m. s.43.

⁴⁴ Bayram Kodaman, a.g.m. ,s.44-45.

⁴⁵ Ramazan Hurç, a.g.m. s.156

1.6. 1908 Seçimleri ve Sonuçları

Mebus Seçimi Geçici Kanunu 83 maddeden oluşmakta ve seçimlerin iki türlü ve çoğunluk sistemiyle yapılmasını öngörmekteydi.⁴⁶ Seçmenlerin 25 yaşını doldurmuş olmaları, az ya da çok vergi vermeleri, Osmanlı vatandaşı ve erkek olmaları temel şarttı. Mebus seçilme yaşı ise Kanun-ı Esasi'ye uygun olarak 30'dur. Keza Kanun-ı Esasi'de belirtilen her elli bin erkek nüfus için bir mebus kuralı benimsenmiştir. Seçimler Kasım ve Aralık 1908'de yapıldı.⁴⁷

Azınlıklar özellikle Rumlar nüfusları oranında temsil edilmek ve Rumcanın da resmi dil olmasını istiyorlardı. Buna tepki olarak Müslümanlarda İslamcı ve Türkçü görüşü benimsediler.⁴⁸

Seçimlere iki parti girdi; İttihat ve Terakki Partisi 276, Osmanlı Ahrar Partisi 1 üyelik aldı. Çünkü bu parti 14 Eylül 1908'de kurulmuştu. Propaganda zamanı bulamamıştı. Ülke ve millet unsurlarına göre dağılımsa; Türkler 140 temsilcilikle ancak çoğunluk sağlayabilmişlerdi. Araplar 60, Arnavutlar 25, Kürtler 2 temsilcilik almıştı. Araplardan biri, Arnavutlardan bir kaçı Hıristiyan'dı, diğerleri ise Müslüman'dı. Hıristiyan milletvekillerinin sayıları; Rum 23, Ermeni 12, Yahudi 5, Bulgar 4, Sırlar 3, Romen 1 olmak üzere toplam 48 ve tüm mebusların tamamı 275'di.⁴⁹

⁴⁶ Bu seçim sisteminde birinci seçmenler (Muntehib-i Evvel, 25 yaşını doldurmuş erkekler) mebusları seçecek olan ikinci seçmenleri (Muntehib-i Sani, 25 yaşını doldurmuş erkekler) seçmektir. Mebuslar birinci seçmenlerini belirlediği ikinci seçmenler tarafından seçilmektedir. Seçmen nüfusu 500-750 olan yerler 1, 751-1250 arası 2, 1251—2250 arası olan yerler ise 3 adet ikinci seçmen seçilmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Ankara, 2005, s. 92-93

⁴⁷ Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, Ankara, 2003, s.25-27

⁴⁸ Fevzi Demir, a.g.e. s.136

⁴⁹ Ramazan Hurç, a.g.m. s.155

Bu seçim ortamında Urfa Mebusu olarak ise şehrin ileri gelenlerinden, din adamı kimliği ile öne çıkan, Şeyh Safvet Efendi seçilmişti.⁵⁰

⁵⁰ T.B.M.M Hal Tercüme Kâğıdından alınan bu öz geçmiş, Şeyh Safvet Efendi'nin kendi anlatımıdır. Bkz. ekler T.B.M.M. Tercüme Hal Kâğıdı, Numara:322

I. BÖLÜM

1.ŞEYH SAFVET EFENDİ'NİN HAYATI

1.1. Doğumu

Asıl adı Mustafa Kemaleddin, mahlası ise “Safvet”tir.⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti’nde 1934’den sonra çıkarılan Soyadı Kanunundan sonra Safvet Yetkin olarak tanınmıştır. 1866 (1282 hicri)⁵² yılında verilen arz dilekçesine göre Urfa’nın Hacı Gazi Mahallesinde doğmuştur.⁵³ Şeyh Abdulkadir Kemaleddin’in⁵⁴ küçük oğludur. Annesi Zehra Hanım’dır. Soy itibarı ve babasının mezar taşında ki “Sıddıki” ibaresine göre babasının; Halveti ve Kadiri şeyhi olduğu kayıtlıdır.⁵⁵

1.1.Tahsil Hayatı

Öğrenim hayatına babasının yanında başlamıştır. İlk dini ve tasavvufi eğitimini babasından aldıktan sonra, tahsil hayatı Urfa’da başlamış; sırasıyla İstanbul, İskenderiye ve Kahire devam etmiştir. Öğrenim hayatını Mısır El-Ezher’den mezun olarak tamamlamıştır. Şiirlerinde “Safvet” mahlasını kullanmıştır. Tasavvufta ise olarak ise Şeyh Ali Efendi’nin halifesidir.⁵⁶

⁵¹ **Safvet İsmi:** Eski yazıda Safvet ismini Şanlıurfa bölgesi ve yazarlar Saffet olarak yazmaktadırlar. Ancak Ata Terzibaşı’nın yazdığı Safvet biçimi eski imlaya uygun ve doğru olduğu kabul edilmektedir. TDK sözlüğünde ise Saffet; Temizlik, arılık, saflık anlamında kullanılmaktadır.

⁵² T.B.M.M Hal Tercüme Kâğıdından alınan bu öz geçmiş, Şeyh Safvet Efendi’nin kendi anlatımıdır. Bkz. ekler T.B.M.M. Tercüme Hal Kâğıdı, Numara:322

⁵³ Urfa Şer’i Mahkeme Sicilleri, Milli Kütüphane, Defter Arşiv no:233,Kayıt no:170

⁵⁴ T.B.M.M Hal Tercüme Kâğıdı,no.322

⁵⁵ Urfa Şer’i Mahkeme Sicilleri, Milli Kütüphane, Defter Arşiv no:233,Kayıt no:170

⁵⁶ Hüseyin Vassaf, **Sefinetü’l-Evliya**, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul,1996,I.s.199

1.2. Meslek ve Kariyeri

Mısır El-Ezher üniversitesinden döndükten sonra Urfa'da, 1902 yılında Urfa İdadi Mektebi'nde Farsça ve Ahlak öğretmenliği yapmış aynı zamanda babasının Halvetiye Tekkesinde de çalışmalarda bulunmuştur.

Mustafa Safvet Efendi 1908 yılında Urfa mebusu olarak İstanbul'a gitmiştir. Bir süre mebusluk yaptıktan sonra, "Olanlar Dergâhı" şeyhliğini vekâleten yürütür. İstanbul'da Fatih Camii dersiamlığına bulunmuş ve 1914 yılında Göynüklü Hafız Hilmi Efendi'ye icazetname vermiştir.⁵⁷

1918 yılında "Meclis-i Meşayih" başkanlığına getirilmiştir. 1919 yılında bu görevden ayrılarak Tetkik-i Mesahif ve Müellefat-ı Şer'iyye Meclisi (Musafları İnceleme ve Dini Yayınlar Dairesi) başkanlığına tayin olmuştur. Bu görevinden azledildikten sonra ise 1922 yılında "Dar'ül-Hikmeti'l-İslamiye" azalığına getirildi.⁵⁸

1922 yılında Urfa Milletvekili olarak tekrar meclise girdi. 3 Mart 1924 yılında Hilafetin kaldırılması hakkında önerge veren elli üç kişinin başında yer aldı. 1927 yılında ise milletvekili olarak emekli olur.⁵⁹

1.3. Ölümü

27 / 10 / 1950 yılında Ankara'da oğlu Suud Kemal Yetkin'in⁶⁰ evinde vefat etmiştir.⁶¹ Bir döneme hem ulema kimliği hem de siyasal kimliği ile damga vuran Şeyh Safvet Efendi (Mustafa Kemaleddin Yetkin) Urfa'da toprağa verilmiştir.

⁵⁷ Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul,1980,II, S.108,193

⁵⁸ Yusuf Ziya Keskin, **Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,2011,s.233

⁵⁹ Mustafa Kara, **Türk Toplumunda Tasavvuf**, Dergâh Yayınları, İstanbul,2002; Sadık Albayrak, **Son Devrin Osmanlı Din Uleması**, İstanbul, 1980, s.108

⁶⁰ **Suud Kemal Yetkin**: 1903 Yılında doğan Suud Kemal Yetkin, Galatasaray Lisesi'nde orta öğretimini, Fransa'da Sarbonne ve Rennes Üniversitelerinde Edebiyat yüksek öğrenimini tamamladı. 1942 Edebiyat alanında profesör unvanını aldı. 1942-1950 Yılları arasında iki dönem Urfa milletvekilliği yaptı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enise Kantemir, "Hocam Suud Kemal Yetkin", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, Ankara,1982, s.408-413.

Şeyh Safvet Efendi'nin mezarı Cami-ül Kebir olarak bilinen ve yine kendi adı ile anılan tekkededir.⁶² Tekke ile türbe küçük bir külliye görünümündedir. Modern ve klasik mimari tarzı ile yapılan bu türbe ve külliye Urfa Şehri'nin önde gelen mimari eserleri arasındadır.⁶³

Şanlıurfa Elli Sekiz Meydanı'nda, Şeyh Safvet Tekkesi'nin meydana yönelik batı cephesinde bulunmaktadır. Şeyh Safvet Efendi'nin 1891 tarihli manzum kitabesinden öğrenildiğine göre çeşme de kendisi tarafından yaptırılmıştır. Duvardan dışarıya doğru taşkın olan çeşme,⁶⁴ kesme taştan ve sivri kemerden oluşmaktadır. XIX. Yüzyıl Barok üslubunu yansıtan bezemesiz bir çeşme örneğidir. Çeşme nişi içerisinde dilimli kemerli ikinci bir niş bulunmaktadır. Her iki kemer arasında palmet⁶⁵ motifli bir friz dikkati çekmektedir.⁶⁶

1.5.Eserleri

1.5.1.Tasavvuf Dergisi

Safvet Efendi Tasavvuf adını verdiği bir dergi çıkarmıştır.⁶⁷ Tasavvuf dergisi yayın hayatına 22 Rabiül Evvel 1329/10 Mart 1327/23 Mart 1911⁶⁸ tarihlerinde başlayıp, 22 Zilhicce 1329, 1 Kanun-ı Evvel 1327/14 Aralık 1911'de sona ermiştir.⁶⁹ Dergi haftalık olarak ve Perşembe günleri çıkartılmıştır. Sadece otuz beş sayı

⁶¹ Bedri Alpay, **Urfa Şairleri I**,Urfa 1986,s.189.

⁶² Bkz. ekler Şeyh Safvet Tekkesi, Urfa

⁶³ Saatçi Suphi, (17 Ağustos 2012) "Türkmen **Darağacı, Şanlıurfa'nın Erbilli Şairi Safvet**

Yetkin"Erişim:http://www.kerkükvakfi.com/dergi_icerik.asp&id

⁶⁴ Bkz. Ekler, Şeyh Safvet Çeşmesi

⁶⁵ **Palmet**: Palmiye biçiminde bir nebat bezeme motifidir. Mezopotamya, Mısır,Roma ve Türk-İslam Mimarisinde kullanılmıştır.Ayrıntılı bilgi için bkz. Semra Ögel, **Anadolu Selçuklular'ın Taş Tezminatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s.75-77.

⁶⁶ Editör, Erişim: http://www.mekan360.com/360fx_fotogaleri_seyhsafvetefenditekkesisanlurfa-fotogaleri.

⁶⁷ Derginin ilk sayfasının sağ üst köşesinde "sahib-i imtiyaz ve ser muhariri Urfa mebhusu Şeyh Safvet "ifadesi yer alır. Bkz. ekler. Tasavvuf Dergisi Osmanlıca giriş sayfası

⁶⁸ **Tasavvuf Dergisi**, sayı:1,s.1.

⁶⁹ **Tasavvuf Dergisi**, sayı:35,s.1.

yayımlayabilmiştir. Yayınladığı bu kısa süre zarfında genellikle düzenli olarak çıkartılmıştır.

Fakat yirmi yedinci sayıdan sonra bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Yirmi yedinci sayı ile yirmi sekizinci sayı arasındaki süre iki haftadır. Yani yirmi yedinci sayı 28 Ramazan 1329/ 22 Eylül 1327/ 22 Eylül 1911'de⁷⁰yirmi sekizinci sayı ise 12 Şevval 1329/22 Eylül 1327/ 6 Ekim 1911'de⁷¹yayınlanmıştır. Bundan sonra 29. sayı 28. sayıdan bir hafta sonra normal süresinde 18 Şevval 1329/29 Eylül 1327/ 12 Ekim 1911⁷² tarihin de yayınlanmıştır. 29 sayı ile otuzuncu sayı arasında iki hafta vardır. 30. ile 31. sayı arasındaki süre bir haftadır. Fakat bundan sonra derginin çıkış tarihleri düzenli olmamıştır.

Bunu açıklamamız gerekirse otuz birinci sayının tarihi Zilkade 1329/20 Teşrin-i Evvel 1327/2 Kasım 1911'dir.⁷³ Burada bir sorun yoktur ama otuz birinci sayı ile verilen tarih Zilkade 1329/27 Teşrin-i Evvel 1327-9 Kasım 1911'dir.Tarihin Rumi kısmı doğru fakat hicri kısmı yanlıştır.17 Zilkade 1329 olması gerekirdi. Otuz üçüncü sayının tarihi ise hata yapılmış ve iki defa tekrarlanmıştır.⁷⁴

Bundan sonra otuz üçüncü sayı ile otuz dördüncü sayı arasında olması gereken bir haftalık süre yerine üç haftalık bir süre dilimi vardır. Otuz üçüncü sayının sonunda İtizar başlığı altındaki “İdaremizce bazı esbabı mânia ilgasıyla iki haftadan beri ceridemizi intişar edemediği cihetle karini kirama arz-ı intizar ederiz”⁷⁵ şeklinde bir açıklama yapmıştır. İlerleyen bölümlerde de açıklanacağı gibi çeşitli

⁷⁰Tasavvuf Dergisi, sayı:29,s.1.

⁷¹Tasavvuf Dergisi, sayı:31,s.1.

⁷²Tasavvuf Dergisi, sayı:29,s.1.

⁷³Tasavvuf Dergisi, sayı:33,s.8.

⁷⁴ Hatice Kunt, **Tasavvuf Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İzmir, 2006,s.1.

⁷⁵Tasavvuf Dergisi, sayı:33,s.8.

sebeplerden ve özellikle de maddi nedenlerden dolayı dergi sadece iki sayı daha çıkarılmış ve sonra yayın hayatına veda etmiştir.⁷⁶

1.5.2. Tasavvuf Dergisi'nin Özellikleri

Derginin fiyatı ile ilgili bütün açıklamalar ilk sayfada ve sayfanın üst kısmında yer almaktadır. “Nüshası yürmi paradır” ifadesi ile derginin bir tanesinin fiyatı açıklanırken “şerait-i ıştırâ” yani satış şartları başlığıyla da derginin Osmanlı memleketleri ile Mısır ve yabancı ülkeler için abonelik fiyatı ifade edilmiştir.

Buna göre derginin seneliği; Osmanlı ülkeleri için otuz kuruş; Mısır ve yabancı ülkeler için yedi Franktır. Derginin ücretinin Dersaadet Postanesi'ne Tasavvuf Dergisi Namına gönderilmesi istenmiş, kod numarasını 143 olduğunu belirtilmiştir.⁷⁷

Derginin dağıtım merkezi ise Babı Ali Caddesi'ndeki Cemiyet⁷⁸ Kütüphanesi'dir. Dergi, üç farklı matbaada basılmıştır. Birinci ve ikinci sayılar, El-Hadara Matbaası'nda üçüncü sayı Hürriyet Matbaası'nda basılmıştır.

Üçüncü sayıdan sonra matbaa konusunda bir istikrar sağlanmış ve dördüncü sayıdan itibaren diğer sayıların tamamı Ebu'Ziya Matbaası'nda basılmıştır. Ebu'Ziya Matbaası'nda dönemin diğer yazılı yayın organları da düzenli olarak basılmıştır.⁷⁹

⁷⁶ Hatice Kunt, a.g.e. s.1.

⁷⁷ Hatice Kunt, a.g.e. s.2.

⁷⁸ Cemiyet ile Cemiyet-i Süfiyye kastedilmektedir. Bu cemiyet için bkz: Mustafa Kara, **Din ve Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İst.1990, s..287-297.

⁷⁹ Hatice Kunt, a.g.e.,s.2

1.5.3.Derginin Amacı

Dergi daha önce de ifade edildiği gibi 1911 yılında İttihat ve Terakki döneminde yayınlanmıştır.⁸⁰ Derginin sahibi Şeyh Safvet'e göre, eşitlik ve adaleti savunan tasavvuf, birlik ve kardeşliğe ve bununla birlikte güzel ahlaka ilmen ve amelen önemli bir vesiledir. Milli hâkimiyete uygun olan şeylerin bütünü içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda Şeyh Safvet bu özellikleri dolayısıyla da Meşrutiyet'in ilanından beri Tasavvuf adıyla da bir dergi çıkartılmak istendiğini⁸¹ söylemektedir. Şeyh Safvet her ilim dalında olduğu gibi sufiyye sınıfında da bir durgunluk ve bozulma olduğunu, özellikle İstibdat Günleri'nin⁸² büyük tahribat gördüğünü belirtmiştir. Bunun mutasavvıflara daha fazla zarar vermesine engellemek için kendisinden çok önce İmam Abdülkerim Kuşeyri ve ondan sonra da Abdülkadir Geylani, Mevlana gibi büyük mutasavvıflara yaptığı gibi şeylerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸³

1.5.4. Siyasi Konular Hakkında Yazılanlar

Tasavvuf dergisinde siyasi konularla ilgili makaleler önemli bir yer tutmaktadır. Bazen bu makaleler doğrudan bazen de işlenen konular arasına sıkıştırılmıştır. Bu makalelerde genellikle II. Abdülhamit ve dönemi yerilmiş, İttihat ve Terakki Fırkası ise aşırı derecede yüceltilmiştir.

⁸⁰İttihat ve Terakki dönemi 1908-1918 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemle ilgili olarak bkz. İbrahim Temo, **İttihat ve Terakki Anıları**, İst.1987; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ank,2001; M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasi Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti**, İst.1985

⁸¹**Tasavvuf Dergisi**, sayı:1,s.1.

⁸² **İstibdat Günleri**: II. Abdülhamit'in tahta kaldığı 1876-1909 yılları arası kastedilmektedir. Bu dönemle ilgili olarak bkz. Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği: Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan**, İst.1987; Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**, İst.1960.

⁸³ **Tasavvuf Dergisi**, sayı:1,s.1.

Özellikle bu makaleler, çoğunlukla derginin ilk on sayısının birinci, ikinci makalelerine denk gelmektedir ve kaleme alan yazarlar ise Şeyh Safvet Efendi ile Haydarizade İbrahim Efendi'dir.⁸⁴ Şeyh Safvet; Meşrutiyet ilan edilene kadar geçen süre için ‘mezalim-i şedide’⁸⁵ ifadesini kullanırken İttihat ve Terakki Fırkası'nı ise ‘Hılfu'l Füdul'a' benzetmiştir.⁸⁶

1.5.5. Diğer Eserleri

Şeyh Safvet Efendi'nin en çarpıcı çalışması yukarıda konumuzu teşkil eden ‘Tasavvuf Mecmuası’ olmakla beraber İzmirli İsmail Hakkı ile ‘Tasavvuf ve Ahlak Konularındaki Hadiselerin Sıhhati’ konulu bir tartışma adına kitap yazılacak ehemmiyete görülmüştür. Başlangıçta İzmirli İsmail Hakkı'nın ‘Ceride-i İlmiye’ dergisinde yazdığı bir not'a istinaden olan tartışma şahısları aşarak mensup oldukları kurumları da kapsayacak düzeye gelmiştir.

Bu tartışmalar sonucunda Şeyh Safvet Efendi iki kitap yazarak yaşanan tartışmalara nokta koymuştur. Şeyh Safvet Efendi'nin yazdığı kitaplar:

1. Ulum-i Şer'iyye ve Asri Mücetitlerimiz (h. 1340)
2. Tasavvufun Zaferleri adlı eserleridir. (h. 1340)

1930 yıllarda ise bazı eserlerin telif ve tercümesi ile meşgul olur. Aşağıdaki tercümeleri maarif klasikleri arasında yayınlanır:

1. Atatullah İskenderi, Hikem-i Ataiyye
2. Fahrüddin-i İraki, Parıltılar (Lemeat)

⁸⁴ Hatice Kunt, a.g.e. s.6.

⁸⁵ Tasavvuf Dergisi, sayı:1,s.2.

⁸⁶ Tasavvuf Dergisi, sayı:2,s.3-5.

3. Suhreveri-i Maktul, Nur Heykelleri, (Heyakilu'n-nur)

Aynı dönemlerde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinin ilk sayısında (1951 – 1953) İbn-i Arabî ve Futuhat-ı Mekkiye ile ilgili iki uzun makalesi yer alır.⁸⁷

⁸⁷Korkmaz, Ömer Faruk, (11 Ekim 2012),”**Osmanlı Son Dönem Meşayihçilerinden İttihatçı Şeyh Safvet Efendi**”, Erişim: <http://insanvefikir.blogcu.com/osmanli-son-dönem-mesayihinden-ittihatci-seyh-safvet-efendi/> 11.714.400

II. BÖLÜM

2.SİYASİ HAYATI

2.1. I.MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ FALİYETLERİ (04/12/1324-21/05/1327)

2.1.1. İstihazalar⁸⁸ (Makamı Sadarettin)

1-Urfa Mebusu Safvet Efendi'nin; Kabinede vuku bulan tebeddülât hakkında istihzah takriri⁸⁹

Şeyh Safvet Efendi, Kamil Paşa Hükümetini siyasi açıdan köşeye sıkıştırmak ve zor durumda bırakmak istemektedir. Bunun için her fırsatı değerlendirmekten kaçınmamıştır. Özellikle İkinci Ordu Kumandanı Nazım Paşa'nın terfii rütbesi ile Harbiye Nezareti, eski Mektebi Bahriye ve Tıbbiye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Maarif Vekâletine bağteten tayini; Defteri Hakani Nezaretine Tayin olunan Ziya Paşa'nın dahi asalet ve vekâlet itibariyle atanmasını sert şekilde eleştirmiştir. Bu şahısların Maarif Nezareti tayinlerinden dolayı dönemin atama ve tayinlerini sorgulamak ve Meclis-i Mebusan gündemine taşımak istemiştir. Bu babda esbabı mucibe serdi ile izahatı vermeye Sadrazam Kamil Paşa'nın davet edilmesine. İkinci Ordu'nun vaziyeti hazırası mucip addedilerek Nizamnamenin 51. maddesi mucibince müstacelen Heyeti Muhteremce karar vermesini teklif etmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere Kamil Paşa Hükümeti'nin icraat ve atama hususları her fırsatta eleştirmiş, bugünkü anlamda gensorularla hükümeti yıpratmak ve düşürmek istemiştir. Buradan

⁸⁸ **İstihzah;** herhangi bir konuda açıklayıcı bilgi isteme, bir sorunun açıklanmasını isteme. Bir başka ifade ile bugünkü anlamda gensoru, soru önergesi

⁸⁹Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, TBMM Matbaası, Ankara c.26,I.Dönem, s.570.

anlaşıldığı üzere Şeyh Safvet Efendi'nin mevcut Kamil Paşa Hükümetine karşı olduğunun göstergesidir.

2- Urfa Mebusu Safvet Bey'in; Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın Nezaretten infikaki ve Mısır Fevkalade Komiserliğine tayin esbabının Makamı Sadarettten istihazına dair takriri⁹⁰

Bu soru önergesinde Kamil Paşa Hükümetinin icraatları sorgulanmıŐ, hükümet bu vesile ile köşeye sıkıŐtırılmak ve zor durumda bırakılmak istenmiştir. Özellikle Mısır Fevkalade Komiserliğine gerek kalmadığı vurgulanmıŐ, Gazi Muhtar Paşa'nın evrakının celbine gerek olmadığını ispat etmiştir. Harbiye Nezaretini işgal eden Rıza Paşa'nın Mısır'a tayini eleŐtirel bir bakış ağıısıyla değerlendirerek; Kamil Paşa hakkında yeni bir gensoru önergesi vererek, Heyeti Muhteremce verilecek kararın uygulanmasını teklif etmişlerdir. Amacı mevcut hükümetin her türlü icraatlarını sorgulamak, eleŐtirel bakış ağıları ile Kamil Paşa ve heyetini yıpratmaktır.

⁹⁰OMM.Z.C., c.26,I. Dönem, s.571.

2.1.2.Takrirler⁹¹

1-Ergani Mebusluğuna İntihap olunduğu halde mazbatası kabul edilmeyen Jurnalci Niyazi Efendi'nin müftereyatına istinat ederek birçok zevatın mağduriyetine sebep olan Ömer Rüştü ve Ethem Paşaları'nın esvaki Kanunu Esasi'nin 61. maddesine tevafuk ettiği takdirde Ayan azalığında ipkaları aksi halde icabının tayin ve icrası hususunda karar ittihazına dair takriri⁹².

Safvet Efendi, bölge Mebusu olan Diyarbakır Milletvekili Jurnalci Niyazi Efendi'nin bir konu hakkında vermiş olduğu jurnalden⁹³ Mebusluktan ihraç edildiğini hâlbuki aynı jurnalden dolayı birçok insanın mağduriyetine sebebiyet veren Meclis-i Âyan üyelerinden Ömer Rüştü ve Ethem Paşa'nın da Meclis-i Âyan üyeliklerine son verilmesinin gerektiğini belirtir.

Bu önerge ile meclis arkadaşları olan Jurnalci Niyazi Efendi ne kadar kabahatli ise diğer şahıslarında kabahatinin aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Âyan üyesi olmalarının onlara bir dokunulmazlık kazandırmayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda padişah tarafından atanmışlardan oluşan Ayan Meclisindeki üyelerin keyfi tutumlarına tepkisini ortaya koymuştur.

2- Urfa Mebusu Safvet Efendi'nin; Çekirge afeti dolayısıyla mutazarrır olan muhtacine muktezi ianenin yapılması ve hasat zamanına kadar tekâlifi emiriyye tahsilâtının tehiri hakkında takriri⁹⁴

Safvet Efendi, Urfa ve çevresinde meydana gelen çekirge afeti dolayısı ile meclise verdiği önergede şu hususlara değinmiştir: “Urfa Sancağı dâhilinde yirmi

⁹¹ Önerge

⁹² OMM.Z.C., C.26,I. Dönem, s.579-580.

⁹³ Biriyle ilgili olarak verilen kötöleme, ihbar yazısı.

⁹⁴ OMM.Z.C., c.26,I.Dönem, s.325-328

seneden beri devam eden çekirge haşeratının geçen sene haddi gayesini bulmakla geçmişte de 70-80 kuruşa satılan bir kile buğdayın 360 kuruşa kadar çıkması, fakir ahaliyi cidden zor durumda ve sefalet içerisinde bırakmış olduğunu” belirtmiştir.

Safvet Efendi, “Bu zorluk altında ezilen halkın maişetlerini temin (geçimleri) ve hayatlarının tehlike altına olduğunu. Cenab-ı Hak âlemi beşeriyeti afatı kevniyeden muhafaza buyursun. Bilad-ı ecnebiye (yabancı ülke) de bile bir musibet zamanında insaniyet namına hareketle bezli muavenette bulunan hükümetimiz kendi tebaası hakkında vecibe-i adlû ihsanın ifasında zerre kadar gecikmede bulunmayacağı cümlemizin malumudur. Binaenaleyh Dâhiliye ve Maliye Nazırları hazır oldukları halde muhtacını mumaileyhimin hayatı nazarı dikkat ve merhamete alınacaktır” demiştir.

Bölge çiftçilerinin belirli dönemler dâhilinde Ağnam (hayvanlardan alınan vergi) ve Aşar (Müslüman çiftçilerden ürettikleri ürüne karşı devlete onda bir oranında ödedikleri vergi) vergilerini hasat zamanına kadar tehir etmek veya bir miktarını da bağışlamak gerektiğini bildirerek çiftçilikle geçinen Urfa ve çevre halkın en azından yaralarının sarılması gerektiğini belirtmiştir.

Yine daha önceki konuşma ve takrirlerinde olduğu gibi iktidarda bulunan Kamil Paşa Hükümetini yabancı afetzedelere bile yardım ederken kendi tebaasına duyarsız kalmasını eleştirmiştir.

3- Urfa Mebusu Safvet Efendi'nin; çekirge afeti dolayısıyla⁹⁵mutazarır olan muhtacine muktazi ianenin yapılması ve hasat zamanına kadar tekâlifi emriyye tahsilâtının tehiri hakkında takriri⁹⁶

Safvet Efendi, bölgesinin sorunlarının arkasında durmaya devam etmiş ve bu sorunları meclis gündeminde tutarak sorunların hallolması yönünde çaba sarf etmiştir. Böylelikle hem seçim bölgesine sorunları ile ilgilendiğine dair topluma sosyal mesajlar vermiş hem de bu afetin yaralarını sarma yolunda ciddi gayretler sarf etmiştir.

4- Urfa Mebusu Safvet Efendi'nin; Elkap ve tabirâtı zaidenin kaldırılmasına dair takriri⁹⁷

İstibdat dönemi ve öncesinden beri süre gelen rütbe, makam ve lakapların değiştirilmesine ve yeni unvanların verilmesine dair kanun teklifidir. Amacı geçmişten gelen tüm ayrıcalıkların kaldırılmasıdır. Özellikle II. Abdülhamit Han'ın verdiği unvan ve payelerin askıya alınmasını sağlayarak bu döneme dair tüm izlerin tamamıyla silinmesini istemektedir. Bu takriri bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Soyadı Kanununa benzetebiliriz.

5- Urfa Mebusu Safvet Efendi'nin; Encümen ve heyeti umumiyenin içtimalarına azayı kiramının muntazaman devamının teminine dair takriri⁹⁸

“Encümenler ve Heyeti Umumiye'nin muntazaman devamını temin etmek maksadı ile Nizamname-i Dâhilîde munderiç bulunan 88. Maddenin fıkrayı ahiresi bihakkın tatbik edilmek üzere her gün şubelere verilen devam cetvelleri ikişer nüsha

⁹⁵ Evveliyatı 41.inikat zaptındadır.

⁹⁶ OMM.Z.C., c.26,I.Dönem,s346-349

⁹⁷ OMM.Z.C., c.2,I.Dönem, s.121

⁹⁸ OMM.Z.C., c.3,I.Dönem, s.489-490

olarak tertip edildiği biri sabahları diğeri akşamları Mebusan-ı Kiram tarafından imzalandığı halde bunun düzeltilmesi, devam veya devamsızlık hususu üzerine” Şeyh Safvet Efendi’nin verdiği kanun teklifidir. Lakin kanun teklifi kabul olunmamış ve reddedilmiştir. Şeyh Safvet Efendi ve arkadaşları mebusların aşırı bir denetlemeye ve kontrole tabi olunmasına karşı çıkmışlardır. Amaçları çalışma şartlarının daha esnek ve daha uygun şartlar taşımasıdır.

2.1.3.Söz Alanlar

1- Kanun-u Esasi’nin 35. Maddesinin⁹⁹ tadili hakkında kanun layihası münasebetiyle¹⁰⁰

Şeyh Safvet Efendi, “35. maddenin hükümet tarafından değiştirilmesinin ret ya da kabul şıklarından birine müntehi olması zorunludur. Teklifi akim bırakmak için bir sürü itirazda bulunmak Kanun-u Esasi’ye aykırıdır. Muhaliflerin itirazları gayri kanunidir. Bu maddelere itiraz sırf bir mugalâtabır” demiştir. Bu maddenin değişmesi gerektiğini, maddenin 1876 şartlarına göre tertip edildiği için devrin şartlarına uyum göstermediğini beyan ve ifade etmiştir.

Aynı zamanda 35. maddeye itiraz ederek tüm yetkilerin padişahın elinde olmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir. Amacı tam demokratik bir meclistir. Yetkileri kısıtlanmış bir meclisten pek hoşnut olduğu söylenemez. Bu gerekçe ile her fırsatta II. Abdülhamit Han’ı eleştirmekten çekinmemiştir. Hatta zaman zaman bu eleştirinin dozunu kaçırmıştır.

⁹⁹ Vükelâ ile Heyeti Mebusan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde Vükelâ tarafından ısrar olunup da mebusan canibinden ekseriyeti arâ ile ve tafsilen esbabı mucibe meyanile katiyyen ve mükerreren reddedildiği halde Vükelânın tebdili veyahut müddeti kanununiyesinde intihap olunmak üzere Heyeti Mebusanın feshi münhasıran yed-i iktidarı Hazreti Padişahîdedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yay. XI. Baskı, İstanbul, 2004, s.192-196.

¹⁰⁰ OMM.Z.C., c.2,I.Dönem, s.397-400

2- 1327 senesi bütçe kanunu layihası evkaf nezareti 1327 bütçe kanunu layihası münasebetiyle¹⁰¹

Şeyh Safvet Efendi; bu önergede 1911 yılı bütçe kanununda Evkaf Nezaretine ayrılan bütçe miktarını az bularak eleştirir. Ona göre: “Evkaf bütçesi, Şeriati Gurrayı İslamiye'nin ahkâmına külliye muhaliftir. Bu kanunu kabul eden Heyeti Muhteremler de Şeriati İslami 'ye muhalefette bulduklarını ifade ederek bu durumun Kur'an-ı Kerim ve ayetlere aykırı olduğunu” ifade eder. Evkaf Nezaretine verilen bütçenin düşüklüğünü dile getirmiştir. Kendisinin de vakıf kültüründen gelmesi nedeniyle bu konuda çok hassas davranmıştır.

3- 1327 senesi Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁰²

Şeyh Safvet Efendi, 3. ve 4. Maddeler hakkında Kumandan Paşa Hazretlerinden bazı izahatlar isteyeceğini belirtir. Encümenin mazbatasında umum vilayette piyade neferi (26 bin) süvari olduğunu. Bu rakamlar mürettebatın gerçek mevcudu olup olmadığından şüphelerinin olduğunu belirtir.

Piyadeye 4000, süvariye 1500 nefer ilave edileceği gösterilmiştir. Çoğu yerde mevcut taburlar ikmal edilemezken, bazı yerlerde de alaylar, taburlar mükemmel iken, onları tezyit etmek, yenilemenin doğru olmadığını ifade eder.

Bir de livalardaki bu noksanıyet mekteplerden çıkan 1.sınıf neferleriyle ikmal edilecekse, bu durumun 30-40 yılda düzene giremeyeceğini ifade ederek, askeri anlamda düzen ve disiplinin tam anlamı ile sağlanamadığını belirtir. Üstü kapalı olarak da askeriyenin içerisinde hala siyaset unsurlarının varlığından bahsederek, her

¹⁰¹ OMM.Z.C., c.2,I.Dönem, s.572

¹⁰² OMM.Z.C., c.2,I.Dönem, s.371

alay ve tabura yardım ve destek gönderilmemesinin elzem olduğunu söyler. Askeri otoriteyi ve hükümette ilgili görevlileri, çifte standartlı olmakla itham eder.

Şeyh Safvet Efendi: “Seçildiği bölge olan Urfa ilini örnek gösterir ve jandarma taburunun mevcudu 100 nefer kadar olduğunu belirtip, bazı kazalarda 2-3 neferin bulunduğunu belirttikten sonra, bu eksiklikler göz önünde iken bu mekteplerden mezun olan neferatı, kadroları mükemmel olan alaylara göndermenin doğru olmadığını, nefer açısından eksik bölgelere destek verilmesi gerektiğini söyler. Paşa hazretlerinden bu konu ile alakalı izahat ister”. Gerekli izahatlar verilir. Şeyh Safvet Efendi, bu konu hakkında doyurucu cevaplar alır.

4- 1327 Senesi İlimiye bütçesi münasebetiyle¹⁰³

Geçmiş senelerde bütçe kanununda ittihaz olunan mukarreratı tatbik etmek üzere Bab-ı Meşihatçe bir komisyon teşekkül ettiğini belirtir. Varit olan itirazda, tevziatın yolsuzluk yapıldığı söylentilerinin doğru olmadığını bu duruma net örneklerin verilemediğini söyler. Bu nedenle bu kanunun mantıki delillere dayanmadığını belirtir. İlim erbabının bu söylentilerle yıpratılmaması gerektiğini belirtir.

Bütçede ittihaz edilen 1 milyon 900 bin kuruş maaşlara giden paranın anormal rakamlar olmadığını hatta düşük olduğunu söyler. Devri İstibdada “ulemanın çektiği sefalet ve rezalet malumdur “ diye ifade ettikten sonra şu meşhur cümleyi kurar: “Hâlbuki Meşruiyeti bilakis ulemayı tebeil etti. Ulema maddi açıdan rahatladı. Onları bilkader-il imkân, cerrin zilletinden kurtarmaya çalıştı ” demiştir. Ulemaya bütçe müsait oldukça zamlar yapıp, ulemayı sefaletten kurtarma çabası içinde olmanın

¹⁰³ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.251-259

önemli olduğunu belirtir. Ulemanın maddi açıdan rahat olursa köylüye, kentliye dinini huzurluca telkin edebileceğini söyler. Aksi takdirde medreselerde okuyacak talebelerin bulunamayacağını belirtir.

Şeyh Safvet Efendi'nin de ulema sınıfına ait olması konuşmasının duygusal boyutlarını arttırır. Sözlerini eğer yeteri kadar destek verilmezse bu işlerle uğraşan bu sınıftan herhangi bir fayda temin edilemeyeceğini vurgulayarak, ulema sınıfının toplumun huzur ve sükûnu için taşıdığı önemi bir kez daha vurgular.

Meşrutiyet dönemini överken II. Abdülhamit dönemini ciddi anlamda eleştirmekten kaçınmaz. Özellikle İstibdat Dönemine aşağılayıcı ifadeler kullanmak hususunda gayet cömerttir.

5- 1327 Senesi Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiye bütçesi münasebetiyle¹⁰⁴

Şeyh Safvet Efendi, “Posta ve telgraf umumiye bütçelerinin fazla olduğu gibi bu kurumlara ait okullara giden öğrencilerin azlığının da (Bu mektebin âliye sınıfında iki talebe vardır. Adli sınıfında birkaç talebe) bir başka sorun olduğunu” ifade etmiş bu okulların programlarının rüştiye mektepleri ile aynı olduğunu belirterek 60 bin kuruş maaş ve 50 bin kuruş muhassasat ile devam etmesi caiz olmadığını ve düzenlemelerin yapılmasının fayda getireceğini söylemiştir.

¹⁰⁴ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.331

6- 1327 yılı Dâhiliye Nezareti Bütçesi Münasebetiyle¹⁰⁵

Urfa vilayetine Tahrirat Kalemi ve Nüfus Memuriyeti dairesine gereken zammın verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Urfa'da bu memuriyette çalışan memurların zor şartlar altında mesai kavramı tanımadan çalıştıklarını belirtmiş ve Urfa ve kazalarına memur takviyesi yapmanın artık zaruri bir hal aldığını beyan etmiştir.

7- Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti 1327 senesi bütçesi münasebetiyle.¹⁰⁶

Urfa Vilayeti'nin ziraat ile geçimini sürdürdüğü, bölge nüfusunun yaklaşık olarak iki yüz bin civarında olduğunu buna karşın bu bölgede gerekli olan depoların bulunmadığını belirtir. Ziraat için uygun olan Urfa toprakları yeterli teçhizat yokluğu nedeniyle işlenememektedir. Depo, teçhizat ve diğer araçlar için encümeden karar çıkmış olduğu ifade edilip Meclisin oyunun beklendiğini söyleyerek bölgesine zirai açıdan destek vermeye çalışmaktadır.

Bu çalışmalar bölge halkının geçim ve maişet dertlerini biraz olsun gidermeye yönelik hareketlerdir. Yeterli depo, tesis ve zirai aletlerin bölgeye gönderilmesi, hem bölgede hem de bölge çevresinde rahatlama sağlayacağını bunun da vergiler vasıtasıyla devlete olumlu yansıtacağını belirtmiştir.

¹⁰⁵ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.630

¹⁰⁶ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.74

8- San'a Mebusu Ali Muta Efendi'ye, hastalığa binaen, izin verilmesine dair Dâhiliye Nezaret Tezkiresi münasebetiyle,¹⁰⁷

Ali Muta Efendi'yi yakalandığı hastalık neticesinde hacca gidecekken gidemediği, bu sebeple hastalığının ciddi olduğunu verilen rapora itimat gösterilmesi gerektiğini belirtir. Ali Muta Bey'i savunmuş, Ali Muta Efendi'ye gereken maddi ve manevi yardımların yapılması noktasında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması gerektiğini belirtmiştir.

9- Muvazene-i Umumiyye Kanun Layihası Münasebetiyle¹⁰⁸

Hız. Ali'nin soyundan gelen seyit ve şerifler için iki kısma ayrılan paranın birleştirilmesini ve bu paranın da tatmin edici olması konusunda görüş bildirmiştir. Buradan hareketle Urfa ve çevresinde yaşayan çok sayıda Seyit ve Şerife maddi anlamda katkı sağlamaya çalışmış, bölge insanı tarafından kanaat önderleri olarak görülen Seyit ve Şeriflere yardım etmenin manevi olarak da bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir.

10- Urfa ilçeleri üzerine yaptığı konuşma¹⁰⁹

Urfa livasının dört adet kazasının varlığından bahseder. Bunları: Birecik, Rumkale,¹¹⁰ Suruç, Harran olarak sıraladıktan sonra bu ilçelerden Rumkale ve Birecik'in en azından hizmet aldığını belirtir. Buna karşın Suruç ve Harran'ın herhangi bir katkı almadığını belirterek, Harran'da bir Hükümet Konağı'nın olmadığını ifade ederek, özellikle Antep'in liva olursa bu livaya Birecik ve Rumkale'nin bağlanması doğru olmayacağını bildirir. Teşkilat Kanunu

¹⁰⁷ OMM.Z.C., c.1,I. Dönem, s.464

¹⁰⁸ OMM.Z.C., c.4,I. Dönem, s.465

¹⁰⁹ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.115-116

¹¹⁰ Bugünkü Urfa İline bağlı, Halfeti İlçesi.

yapılıncaya kadar Urfa Livası'nın sınırlarında herhangi bir değişiklik olmaması konusunda mebusları ikna etmeye çalışmış, Urfa'nın bölgesinde önemini ilçeleriyle beraber devam ettirmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Birecik ve Runkale'nin Antep livasına bağlanmasına da şiddetle karşı çıkmıştır.

11- Sicil-i Nüfus Kanun-u Layihası Münasebetiyle yaptığı konuşma ¹¹¹

Mebus seçimlerinde mebusların o bölgede en az beş yıl ikamet etmesine karşı çıkarak bu kanunun gereksiz ve boş yere gündem işgali olduğunu savunmaktadır. Aslına bakacak olursak seçim alanını daraltmak istemez.

Bu kanunu Meclis-i Ayan'a havale ederek işin içinden çıkmak istemişlerdir. Bu madde ile ülkede serbestçe seçilebileceği yerlerin azalmasından endişe duymaktadır.

12- Serseri ve mazannai sui-eşhas hakkında kanun layihası münasebetiyle¹¹²

Bu kanun ile ailesi tarafından istismar edilen, çalıştırılan (bugünkü ifade ile çocuk işçiler olarak adlandırılan) çocukların ailelerinin ¹¹³ biraz olsun korunması için “ve teşvik edenler“ cümlesinin çıkarılması gerektiğini haklı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu duruma da gerekçe olarak ailelerin zaruret ve maişet belasının insanları bu yola sevk ettiğini belirtmektedir.

Günün koşulları siyasi ortamları dikkatlice incelenecek olduğunda Meclisin ve Şeyh Safvet Efendi'nin sosyal olaylara kayıtsız kalmamaları ve bu durum üzerine fikir teatilerinde bulunmaları I.Meclis-i Mebusan'da sadece askeri ve siyasi konular

¹¹¹ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.438

¹¹² OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.619

¹¹³ On yedinci madde: 15 yaşından aşağı çocukları, istifade maksadıyla teseüle (bir şeyler isteme) sevk ve teşvik edenler hakkında madde-i sabıkada muharrer cezai nakdi ve hapis cezaları birlikte hükmolunacaktır.

konusulmadığının delilleridir. Bu bakımdan o dönem ki Osmanlı Devletini sosyal devlet anlayışı içinde olduğunu da ifade edebiliriz.

13- Cemiyetler Kanunu münasebetiyle¹¹⁴

Bu kanun münasebetiyle İzmit civarında usulsüz yollarla zimmete arazi geçirilmesi üzerine konuşulurken fikirlerini ortaya koyar. Cemiyetin düzenini insanların oluşturduğuna, cemiyet ya da kurumlarda bozukluk varsa bunun şahıslardan kaynaklandığını belirtir.

Ayrıca bir mebusun Osmanlı Devleti'ni Fransızlar ile mukayese edip Osmanlı Devleti'ni tekemmül (olgunlaşmak, yetkinleşmek) etmediğini belirtmesini eleştirerek, bu durumun doğru olmadığını Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinin ve özgürce meclis kürsüsünden konuşulmasını tekemmül olarak değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'ni tekemmül etmemekle eleştirenleri de; bu halkı ve Osmanlı'yı Meşrutiyet'e layık görmediklerini belirtir.

Bu konuşmalarında Şeyh Safvet Efendi'nin meşrutiyet ve getirilerine olan inancı bir kez daha ortaya çıkararak, özellikle Abdülhamit'in istibdat günlerine üstü kapalı bir eleştirisi mevcuttur.

14- Zat-ı Şahaneye takdim edilmek üzere¹¹⁵ kaleme alınan arıza-i cevabiye münasebetiyle¹¹⁶

¹¹⁴ OMM.Z.C., c.4,I.Dönem, s.495

¹¹⁵ Padişahımız Tecelliyattındaki azamet itibarıyla ve velehes-i kulüü alemiyan olan saltanatı Osmaniye'ye cebr ve istibdadın her türlü nizam ve terakkiyi kesrü mahveden tesirâtı mülhikesi icabatı zarurîyesinden olarak akıbet müşrifî inkıraz bir hal idbara gelmiş ve birkaç kişinin amel ve arızına kurban olmasına ramak kalmış iken, Milleti Osmaniye'nin yeniden hayat bularak naili saadet olmasına İrade-i Sübhaniye taalluk etmekte, 10 Temmuz 1324 Vaka-i Hayriye'si ile bed eden inkılabı müteyemmin 14 Nisan 1325 tarihinde Culus-u Hümayunları ile Hükümdarı meşru ve müstehakkını buldu. Meşrutiyet Hükümetimiz, Zatı Şahaneleri ile tamam oldu. Hakikat hemen bir karn-i tarihi dolduran evan menhusu istibdatta bir kabusu ihanet gibi kaim olan o müthiş heykeli Hükümetin tezelzülü ve şekli felaket meali idarenin tebeddülü ile vatanın selamet ve saadeti atiyesi tamamen temin edilmiş sayılmazdı.

Devrin padişahına¹¹⁷ Mebusan Mebusan Meclisi tarafından yazılan ve methiyelerle dolu olan bu mektubu, tasvip ediyor ve mecliste övücü konuşmalar neşrediyor.

Tarihsel açıdan daha tam olarak rahat bir pozisyonda olmayan Şeyh Safvet Efendi devrin şartları üzerine Padişahı Şahane lehindeymiş gibi bir imaj veriyor. Bu konuşmalarındaki amacı dikkatleri üzerine çekmemek ve özellikle ulema kimliğinin gereğini ortaya koymaktır.

O menhus Hükümeti idame eden meşkur ve mülevves eller re'sikarı devlette bulduğukça, edna fırsat zuhurunda yine milletin mukadderatıyla oynamaktan fariğ olmazdı. Şekli Meşruu, Meşrutiyet'in açtığı feyz ve terakkide memleketi idare eylemek, Millet-i Osmaniye'yi heyet-i külliyesi ile miktarı lan semt-i ikbale ve istikmale sevk etmek gibi mühim hizmetlerin mevdu olduğu ellerin seyyiati sabıka ile alude olmamış pak eller olması muktazayı tabiiyyedendi. Zaten hikmeti maslahat, tebeddülü hükümet ile teceddüdü saltanatı icab ediyordu.

Meğer Tarihi Osman-i sahifelerine istibdatın son bir hiyaneti, milletin şanlı bir zaferi daha kaydolunmaz mukadder imiş. Zatı Şahaneleri, Meşrutiyetin ilk Hükümdar-ı Zışanı oldunuz, bu mazhariyet zamanı istibdatta ikbalı millete mütehasşiren hayatı ümmete müşteriken geçirdiğiniz eyyamıtelhin ve değerli bir mükafattır. Vücudu Şahaneniz de umum millete bir mükafat oldu. Memleketimizde Meşrutiyeti Hakikiyye Hükümeti Şahaneleri ile bed ediyor. Millet selamet ve saadetini emanet edebilecek mübarek bir hükümdara nail olmakla cidden bahtiyardır. Ve emindir ki Zatı Şahaneleri Alem-i Meşrutiyet'in daima bir alemdarı sadığı kalacaktır.

Devr-i meş'umu istibdatın bir düsturu hata'alududa anasırı muhalefeti Osmaniyye beynine ikayı nifak ile vatani vahid evladı beyninde vücudu labüt olan vifak vemuhadeneti ihlal eylemek kaziyesi idi. Zatı Şahanelerince de müselleme ve musaddak olduğu gibi anasır ve akvamı Osmaniye'nin halis ve hakiki bir rabita-i vataniye müsteniden temini mesalihi memleketin en mühim ve en mukaddem erkan ve şeraitinden olup bu mühime-i siyasiye ne rütbe edne edile becadır.

Anasır-ı Osmaniye'nin sırf mahiyeti kavmiyyelerini teşkil eden esaslara dokunulmayarak cümlesini ciddi bir Osmanlılık, samimi bir muhabbeti vataniye dairesinde cem ve tevhid ile bir anasırı muhtelifeden yekvücut ve muazzam bir kitleyi siyasiye vucuda getirmek Saltanat-ı Osmaniye'nin en mühim bir siyaseti olmak gerektir.

Adana'da zuhur etmiş olan iğtişaatın nezdi Hümayunlarında mucip olduğu teessüfatı azimeyye bütün Milleti Osmaniyyede iştirak eder. Ademiyet ve diyanete külliye mugayir olan bu gibi ahvali faciyanın memleketimizde tekrar zuhurunu katiyen men edecek icraatı adilane ile netayici hasenesine muntazır bulunuyoruz.

Devleti Osmaniye'ye layık olan şanı siyasi iktisap ve muhafaza edebilmek Kuvayı Berriyye ve Bahriyemizin teşyid ve tahkimine mevkufl olup, bu büyük vataniyenin husulü ve serveti memleketin tezyide vabeste bulunmasına nazaran, vatanın menabii tabiiyyeyi servetinden ve ahalimizin kabiliyetinden hakkıyla istifade edilmek için muhtaç olduğumuz kavaninin tedvinine Meclis-i Umumi kemali ihtiram ile sarfı gayret ve mesai eylemekle ve aladdevam azmindedir.

Devleti Osmani'ye tekamülü siyasi ve idarisi ile meşgul olduğu şu zamanda her vakıttan ziyade sulh ve müsalemeye muhtaç olduğundan haysiyeti siyasiye ve menafı muazzezeyi vataniyemizi siyanet ile münasebatı düveliyemizin hüsnü idamesi milletinde arzusuna tamamen muvafıktır. Cenab-ı Hak muvaffakiyeti kamile hisan buyursun. Amin.

¹¹⁶ OMM.Z.C., c.5,I.Dönem, s.489.

¹¹⁷ V. Mehmet Reşat.

15- Mağdurin-i Siyasiye Nizamnamesi hakkındaki Meclis-i Mebusundaki konuşması¹¹⁸

Mebusluktan ayrılan ya da seçilemeyen mebuslara alakalı olan bir kanun tasarısında şu soruları sormuştur. “Mebuslara memuriyet mi verilmeli? Yoksa maaş mı bağlanmalı?” konusunda görüşlerini ifade etmiştir. Mebusların o günün zor koşulları dikkate alındığında bu tarz konular üzerinde konuşmalarının; Meclis-i Mebusan’a genel eleştiri olan ülke sorunlarına inememesi ve her mebusun kendi bölgesini ve kendi sorunlarını öne çıkararak asıl ilgilenilmesi gereken ulusal sorunlarla pek ilgilenmedikleri net bir şekilde gözlemlenmektedir. O devrin mebuslarının, bu dönemem milletvekilleri gibi özlük haklarını da ihmal etmemeleri manidardır ve dikkate şayan bir gelişmedir.

Mebusluktan sonraki emekli hayatlarını maddi açıdan rahat geçirmek istemektedirler. Memur olma fikrine pek sıcak bakılmadığı konuşmalarda ortaya çıkan bir gerçektir. Maaş bağlanması hususunda da tüm Meclis-i Mebusan üyelerinin görüş birliği içinde olduklarını söylemek yanlış olmasa gerektir.

¹¹⁸ OMM.Z.C., c.6,I.Dönem, s.435.

III. BÖLÜM

3. II. MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ FALİYETLERİ (05 / 04 / 1328 – 23 / 07 / 1328)¹¹⁹

3.1.Söz Alanlar

1- Karesi Mebusu Hasan Ferhat Bey ve rüfekasının Nizamname-i Dâhili'nin "Usulü Müzakere" ye dair maddesinin¹²⁰ tadili hakkındaki teklifine dair Nizamname-i Dâhili Encümeni mazbatası münasebetiyle¹²¹

Safvet Efendi, Meclisinin iç işleyişi ve kurumsallaşma çabası içindeki hareketlerine kayıtsız kalmamıştır. Geçmişte yaşamış olduğu bilgi ve birikimleri neticesinde bu kanun teklifine de sessiz kalmayarak bu konu hakkında ki görüşlerini belirtmiştir.

Meclisi Mebusan'da on beş kişinin esame (isim) listesi ile kanun teklifi verebildiğini ancak bu duruma bazı zamanlarda kayıtsız kaldığı belirtilmiştir. Yeni kanuna da uyulmadıkça bu kanununda bir anlam ifade etmeyeceğini söylemiştir. Mevcut kanuna uymanın önemine dair konuşmalar yapmıştır.

¹¹⁹ II. Meclis-i Mebusan kısa süre çalışmıştır. Alınan fesih kararı ile yeni seçimlere gidilmiştir. Bu nedenle Şeyh Safvet Efendi'nin bu kısa dönemde çok fazla mecliste etkinliği yoktur.

¹²⁰ Konuşulan Maddenin Hükümleri:

1. Meclis-i Mebusan'ın müntehab üç idare memuru vardır. Müddet-i memuriyeti ertesi senenin mebbe-i içtima-ı adisi zamanına kadar devam eder.
2. Meclisin bina ve inşasının hüsn-ü muhafazasıyla suret-i istimalinin tayini ve kütüphanenin emr-i idaresi ve mebusların mahal-i ikametinin kaydı, idare memurlarına aittir.
3. Mebuslara ait evrak ve levayihinin tevziine idare memurları nezaret eder.
4. Memurin-i zabitanın meclis dâhilinde ki tertip ve istihdamı, Makam-ı Riyasete izafeten Heyet-i İdareye aittir.
5. Ayan ve Mebusan dairelerinin Hidematı müşterekelerine ait hususat, bil muhabere tayin olacak tarafeynin idare-i murahasaları marifetiyle hal ve tesviye olunur.
6. Meclisin bütçesi, idare-i memurları tarafından izhar ve Divan-ı Riyasetçe badettasdik Muvazene-i Mliye Nezaretine tevdi olunmak üzere Heyet-i umumiyyeye arz olunur.
7. Muhasebe Encümeni, idare Memurları izharedilen bütçeyi bittasdik Heyet-i u mumiyyeye arz eder.
8. Muhasebe Encümeni, atik ve cedit hesabı tetkike ve her devre-i hesabbiyye neticesinde, geçen sene bütçesinin hesabı katıyesini Heyet-i Umumiyye'ye arza memurdur.

¹²¹ OMM.Z.C., c.1,II. Dönem, s.322

2- Tecemmuat¹²² Kanunu¹²³ Layihası münasebetiyle¹²⁴

Şeyh Safvet Efendi, Tecemmuat Kanununu münasebetiyle söz alıp şu sözleri sarf etmiştir: “ Bendeniz maddeyi muvafık görüyorum. Fakat noksan bir ciheti var. Memurin-i Hükümet’in gerek vesaya-yı müessire icra etmesi ve mükerreren emir ve ihtarlarda bulunması hiç şüphe yoktur ki, lazime-i adaleti ifa içindir. Fakat maddede görülen noksan, lâzime-i adaleti tamamıyla ifa etmeye manidir. Malum-u âlileridir ki, bu madde Memalik-i Osmaniye’nin her tarafında tatbik edilecektir. Hâlbuki Memalik-i Osmaniye elsine-i muftelife ile tekellüm eden ahaliden müteşekkildir. Mesela Arabistan, Kürdistan¹²⁵ ve cihetlerinde bulunan ahali, Lisan-ı Osmanî’yi anlamazlar. Binaenaleyh, bendeniz teklif ediyorum ki, Memurin-i Hükümet’in icra edeceği vesaya-yı müessire ahalinin anlayabileceği lisan ile yani Lisan-ı Mahalli ile okunsun” demiştir.

Şeyh Safvet Efendi, bu fikirlerinin bölge insanının hassasiyetlerinin farkında olduğunun göstergesidir. Her bölgeye kendi lisanı ile genelgelerin, kanun ve yönetmeliklerin iletilmesinin daha etkili olacağını böylelikle halka daha rahat inebileceğine inanmaktadır.

¹²² Toplantı gösteri ve yürüyüş kanunu anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güngör Şener, Kavalalı, Mümin A, **Uygulamalı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**, Yetkin yayınları, Ankara, 1990, s.24.

¹²³ 1876 Kanun-i Esasi’sinde temel hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının tamamen Padişah’ın takdir ve isteklerine bırakılması durumu, Anayasa’da 1909 yılında yapılan bir değişiklikle yürütmeye karşı güvenceye alınmıştır. Demokratikleşme yönünde bazı temel hak ve özgürlükler Anayasa’da yer almıştır. Anayasa’ya eklenen 120. Madde ile Osmanlıların toplanma hakkı güvence altına alınmıştır. Madde Osmanlıların toplanma hakkını, “Kanun-u Mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlı’lar halkı içtimaa maliktir” şeklinde ifadesiyle kanuna bağlı olan kullanma şartına bağlamıştır. Sözü edilen “Kanun-u Mahsus” “İçtimaa-ı Umumiye Kanunu (Genel Toplantılar Kanunu) adı ile 09. 06. 1909 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İçtimaa-ı Umumiye Kanunu 1881 tarihli Fransız Kanunu esas alınarak hazırlanmış olduğundan, oldukça özgürlükçü düzenlemeler getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için b.k.z. Anayurt, Ömer, **Toplanma Hürriyeti Kavramı Ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, Kazancı Yay., İstanbul, 1998, s.104-105.

¹²⁴ OMM.Z.C., c.1, II. Dönem, s.400-401.

¹²⁵ Şeyh Safvet Efendi, Kürdistan olarak nitelendirdiği bölge Osmanlı Devletinde coğrafi olarak kullanıla gelmiştir. Osmanlı Devleti’nde bu kavram rahatça söylenip kullanılmasında da herhangi bir sıkıntı ve sakınca görülmemiştir.

Lakin günümüzde de yaşanan yerel ve mahalli dillerin kullanılması veyahut kullanılmaması yönündeki tartışmalara bakılacak olursa Şeyh Safvet Efendi, yıllar öncesinde bu tartışmayı aslında halledecek çözüm önerisini vermiştir. Belirttiği bölgelerin ortak noktasının İslam Dini olması da dikkate değer bir husustur. Genel çerçevede bakıldığında milliyetçilik akımlarının güçlendiği bir dönem de korkusuzca görüşlerini ifade etmesi özellikle önemli bir kayıttır. Şeyh Safvet Efendi'nin bu görüşleri doğrultusunda onun Ümmetçilik ve Osmanlılık düşüncelerinden ciddi anlamda etkilendiğinin göstergesidir. (Her ne kadar İttihat Ve Terakki Partisi aksi istikamette düşünse de) Konuşmaları incelendiğinde de bu durum karşımıza net bir şekilde çıkmaktadır.

Devrin Türk aydınları üzerinde etkisi ileri düzeyde belirginleşen ve XIX. Yüzyılın son dönemlerinde fikri ve aksiyon anlamında olgunlaşan milliyetçilikten (Türkçülük) etkilenmemiştir. Aynı dönemde kendi bölgesinin mebuslarında var olan milli duyguların da etkisinde kalmamıştır. Hatta diğer mebuslara da bu konu hususunda örnek olmuştur. İnanıldığı doğruları dikkate alacak olursak Osmanlı'nın devamının yeniliklerle ve çeşitli ıslahatlarla yapılabileceği düşüncesine de ulaşılabilir.

IV. BÖLÜM

4. III. MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ FALİYETLERİ (01 / 05 /1330 – 21 /12 / 1334)

4.1.Söz Alanlar

1-Fırat ve Dicle Nehirleri arasındaki havalide üç¹²⁶ müstakil mutasarrıflık teşkiline dair kanun münasebetiyle¹²⁷

Şeyh Safvet Efendi, üçüncü mebusluk deneyiminde parti kararlarına sıkı sıkıya uyan bir görüntü vermektedir. Bu maddeye itiraz bir tarafa grup kararı alınarak destek verilmiştir. Bu dönemde parti mi baskındır, yoksa Şeyh Safvet Efendi mi parti kararlarına uymaya başlamıştır?

Buradan çıkan sonuç şudur ki; artık ülke yönetimini iyiden iyiye ele alan İttihat ve Terakki Partisi tüm sahalarda olduğu gibi meclis çatısı altında da baskıcı tutum aldıkları belirgin bir şekilde ortadadır. (II. Abdülhamit'in en çok eleştirdikleri nokta aslına bakılacak olursa bu konudur) Hâlbuki iktidar olmadan önceki söylem ve propagandaları ile taban tabana zıt düşen İttihat ve Terakki Partisi'nin kendisini iktidarın büyüğü ortamına kaptırdığı görülmektedir.

Şeyh Safvet Efendi, Fırat ve Dicle Nehirleri arasındaki havalide üç müstakil mutasarrıflık teşkiline dair kanunun özellikle üçüncü maddesine ¹²⁸ itiraz etmiş, bu

¹²⁶ **İlgili Madde:** Fırat ve Dicle Nehirleri arasında, El Cezire'nin kısmı şimalisinde Cizre, Habur ve Sancar namlarıyla üç müstakil liva oluşturulacaktır. Cizre Livası, Cizre, Şımak ve Zaho kazalarından ve ek olarak da Beytüşebab'ın Güliguyan kısmından mürekkep ve merkezi Cizre Kasabası olacaktır. Habur Livası, Resülayn Kazasından Ümmüdeffa mevki dâhil olduğu halde Zor Livaasının aksamı şimalisinden mürekkep merkezi Hasebce olacaktır.

¹²⁷ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.523-527

itirazı da müspet netice vermiştir. Meclis-i Mebusan'da yapılan oylama sonucu bu madde oy çokluğu ile reddedilmiştir.

2- Halep Vilayeti hudut ve teşkilatının tadiline dair kanun¹²⁹ layihası münasebetiyle¹³⁰

III. Meclis-i Mebusan döneminde de Urfa ve komşu iller arasında hudut noktasında çeşitli itilaflar vukuu bulmuştur. Şeyh Safvet Efendi'nin bu itirazlarının temel noktası Urfa'nın toprak ve sınır açısından küçüleceğini bölgedeki lider şehir pozisyonunu kaybedeceği endişesini taşımıştır.

Bu dönemde Urfa, Antep ve Halep arasında meydana gelen sınır anlaşmazlığında sınır olarak Fırat nehrinin alınması düşünülmüştür. Böylelikle Fırat'ın kuzey ve güney cenahında bulunan Antep ve Urfa'nın sınırları ayrıca Halep'in sınırlarının da Urfa ili aleyhine olacağından bir itirazı söz konusu olmuştur.

Şeyh Safvet Efendi, geçmiş meclis çalışmalarında olduğu gibi bu dönemde de Urfa'nın sorunlarına kayıtsız kalmamış özellikle Urfa'yı hudut ve sınır bakımından küçültülecek teklif ve kanunlara şiddetle karşı çıkmıştır. Özellikle Antep'in liva olmasından rahatsızlık duymaktadır.

¹²⁸ Evliyeyi mezkurede teşkilatı adliye, kavain ve nizamatı mahsusaya tabi olacak ve umumu şerriye ve hukukiye hâkimi münferitler ve umumu cezaiye, Divan-ı Harp selahiyetine sahip heyetler tarafından rüyet edilecektir.

Hâkimi münferitlerin ve heyetlerin sureti nasb ve tayinleri ve derece-i selahiyetleri Adliye Nezaretince tekrür ettirilecektir.

¹²⁹ **Madde 1:** Ayıntap Livasına Göksu, Urfa Sancağına Fırat Nehirleri haddi fasıl ittihaz edilmiştir. Malataya Sancağına merbut Besni Kazasının Göksu cenubunda kalan aksamıyla, Urfa merbutundan olup Fıratın garp sahilinde kalan aksamı Ayıntap Livasına ve Halep merbutatından olup Fıratın şark sahilinde kalan aksamı Urfa Livasına raptolunacaktır.

Madde 2: Halep Sancağına merbut Maaretünnüman Kazasıyla Cisri Şuğur Kazası merbutatından Mazik Nahiyesi mülakatıyla birlikte Hama Sancağına ilhak edilmiştir.

Madde 3: Halep Livası; Cebeli Süman, Bab, İdlip ve müceddeden teşkil olunan Hanasır, Oğuzhan, Meskene Kazaları ve Ayıntap; Sancağı, Besni, Münbiç ve yeniden teşkil edeceği Cenkega, Nizip Kazalarını ve Kilis Sancağı; yeniden teşekkül edilen İlbeyi ve Com ve Azye Kazalarını; Antakya Sancağı; İskenderun, Cisrişuğur, Reyhanîye ve yeniden teşkil edilecek Kırıkhan Kazalarını müstemildir

Madde 4: 3. Maddede zikrolunan dört liva dâhilinde mevcut Nevahi ilga edilmiştir. İşbu kanun neşrine mütekip her kaza hududu dâhilindeki karyeler kurbiyet ve münasebetleri itibariyle 30 nahiyeye tefrik olunacaktır.

¹³⁰ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 590-592.

3- Hukuk-u Aile Kanunu Layihası için bir encümen-i mahsus teşkiline dair takriri münasebetiyle¹³¹

Aile hukuku hakkında verilen bir kanun teklifi üzerine tartışmaların olduğu bir ortamda Şeyh Safvet Efendi bu aile kanunu ile ilgilenen encümenin Adliye Encümeni olmaması gerektiğini, bu encümenliğin iş yükünün ciddi boyutlarda olduğunu belirtmiştir. Buna karşın İlmiye Encümenliğinin iş yükü yoğunluğunun az olduğunu bu encümenliğe havale edilirse daha çabuk ve sıhhatli karar alınacağını belirtmiştir.

Aynı zamanda Aile Hukuku konusunun İlmiye Encümenliğinin ihtisas alanına girdiğini belirterek, bu encümenliğe havale edilmesinin isabet olacağını bildirmiştir.

4- Mehakim-i Adliye ve Divan-ı Harpler arasında merci-i dava hakkında zuhur eden ihtilafın suret-i halline kanun layihası münasebetiyle¹³²

Ümera¹³³ ve zabitanın¹³⁴ askerlik işleri hariç olmak üzere, sivil halk içerisinde işledikleri suç ve kabahatlerin Divan-ı Harp'te değil de, sivil mahkemelerde görülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Şeyh Safvet Efendi, yine yapmış olduğu konuşma ile devrinin ötelinde bir tavır ve düşünce biçimi oluşturduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Tam da günümüzde benzer sorun, suç ve kabahatlerle uğraşan Türkiye Cumhuriyeti bu olgu ile ancak XXI. Yüzyılın başlarında yüzleşmiştir. Lakin bu sorunların aşılıp aşılamadığı da belirsizdir. Mustafa Kemal'de Yeni Cumhuriyet'in ilk yıllarında

¹³¹ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.30-31

¹³² OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.336

¹³³ Üstsubay

¹³⁴ Subay

benzer bir tutumla askerlik vazifesi yapanlarla, siyaset yapanların ayrılmasını ön görmüştür.

5- Oyun kâğıtlarının¹³⁵ resmi istihlakine dair kanun layihası münasebetiyle¹³⁶

Şeyh Safvet Efendi, bu kanun münasebetiyle, ulema kimliğinin bir gereği olarak da şu konuşmayı yapmıştır: “ Sigara Kâğıtlarının resmi kanununa dair 10. Madde, Kanun-u Esasi’ye temas edip etmediğine dair birçok müzakereler neticesinde bir karara varılmıştır. Bu oyun kâğıtları hakkındaki resmi istihlakın layiha kanuniyesinin, Kanun-u Esasiyemize teması daha mühimdir. Malumlarıdır ki, Kanun-u Esasi’de; “Devleti Aliye’nin Dini İslam’dır” ve “Zatı Hazreti Padişah’ın Dini İslam’dır diye musarrahtır.”

Oyun kâğıtlarının vasıta olduğu kumar ise, Kanun-u Esasi İlahi olan Kur’an-ı Azimüşşan’ın emirleri vasıtasıyla haram ve münkirdir. Hilafe-i Uzmay-ı İslami’ye ile müftesir bulunan Hükümet-i İslamiye’nin en birici vazifesi, bu gibi kebairi münkeratı (büyük günahlar) neyh (yasak) ve men etmektir.

Bendeniz bu layihanın sebeplerini mütalaa ederken, kumar oyunlarının menine dair ittihaz edilmiş bir tedbit olmak üzere esbabı mucibe mazbatasında hiçbir fıkra göremedim. Yalnız bir menbaı varidat bulmak üzere gösterilmiş esbabı mucibeden ibarettir. Hâlbuki gerek hükümet ve gerek Heyet-i Celileniz, bu layihayı kanuniye ile kumar gibi büyük günahlara karşı bir tedbirleri, mani olmak üzere resim ve vaaz ediyor nazarıyla bakıp, o yolda müzakere eder ve bir karar verirse, o vakit ne

¹³⁵ **Oyun Kâğıtları:** Bugünkü anlamıyla şans ve talih oyunları

¹³⁶ ÖMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.322

Kanun-u Esasi'mize muhalif bir karar vermiş oluruz, nede Ahkâm-ı Diniye'ye ihlal eylemiş oluruz.

İşte bendeniz bu konuyu Heyet-i Aliyyenizin nazarı dikkatine arz ediyor ve esbabı mucibesi olmak üzere bu layihanın yalnız tedabiri mâniadan olarak kabulünü rica eyliyorum. Yoksa mücerret hazineye bir varidat temin etmek üzere kabul edip, kumarın, oyun kâğıtlarının istimaline illü dikkate almazsak, o vakit, ne Kanunu Esasiye riayet, ne de Kanun-u Esasiden daha mukaddes ve daha yüksek olan Kanunu İlahiye'ye hürmet etmiş oluruz” demiştir.

Burada dikkat edeceğimiz hususlardan biri Şeyh Safvet Efendi'nin bu kanun layihası karşısında kendisinden beklenen tepkiyi net bir şekilde ortaya koymasındır. Bu durum zaten Şeyh Safvet Efendi açısından malumun ilanı olmuştur.

Bir de bu kanunu o devir de çıkarmaya teşebbüs eden siyasi iktidarın bugünkü manası ile sekülerleşme eğiliminde olduğunun göstergesidir. Bunu batılılaşma (garplaşma) adı altında yapmaktadır. Bir de bu duruma ses çıkarmayan manevi kimlikleri ile öne çıkan mebusların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu mebuslar siyasi ikbal derdi içerisinde olaylar karşısında ses çıkaramaz olmuşlardır.

Bu kanun layihası münasebetiyle bir başka çıkarılacak sonuç da şu olmalıdır. Osmanlı Devleti'nin maliyesinin zor durumda olduğu, artık kumar ve şans oyunlarına dahi bel bağlar olduğu gerçeğidir.

Bir de bu işin Halife cephesi vardır. Bu durum dikkate alınacak olursa artık halife şahsında, padişahın ne siyasi yetkileri ne de dini gücü kalmadığının belirtisidir. Artık bu makamın sembolik değer ve anlam ifade etmekten öteye geçemediği gözlemlenmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde itibarsızlaştırılan padişahlık makamının değerinin de azaldığı ortaya çıkar. Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde son dönemde Osmanlı Devleti'nin başına gelenlerden en az sorumluluğun bu makama ait olduğu söylenebilir.

6- Urfa livasından irtibatın fekki ile Zor Livasına ilhak olunan arazi hakkında kanun layihası münasebetiyle¹³⁷

Zor Livası ile Urfa vilayetleri arasında husule gelen arazi ve hudut anlaşmazlığına Şeyh Safvet Efendi ile Zor Mebusu; Mehmet Nuri Bey arasında meydana gelen konuşmalar ve karşılıklı atışmalardır. Urfa Mebusu Şeyh Efendi, Urfa'nın sınır olarak küçüleceğini bu durumun asayiş ve sükûnun temini noktasında hükümete zorluklar yaşatacağını belirtmiştir. Ancak bu konuşmalar ve meclis oturumları bir sonuca ulaşamamıştır.

7- 1334 Senesi Evkaf Nezareti bütçesi münasebetiyle¹³⁸

Harem-i Şerif ve Ravza-i Mutahhara etrafında özellikle hac döneminde meydana gelen yoğunluk, izdiham ve kargaşayı engellemek için bu kutsal yerler etrafındaki arazilerin kamulaştırılması gerekliliği üzerine bir konuşma yaparak, bu bölgedeki yaşanan zorlukları bertaraf etmek istemiştir. Günümüzde bu uygulamaların İslam Dünyası'nda yeni hayata geçirildiği düşünülürse Şeyh Safvet Efendi'nin ileri görüşlü bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

¹³⁷ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.223-225

¹³⁸ OMM.Z.C., Ankara, c.2,III. Dönem, s.109

8- Daire-i saadette bir Dar-ül Hikemi İslami'ye¹³⁹ teşkili ve teferruatı hakkında kanun layihası münasebetiyle¹⁴⁰

Şeyh Safvet Efendi, bu kanun¹⁴¹ teklifi ile Meclis-i Meşayih¹⁴² ve Dar-ül Hikme'nin gayeleri ve bu kurumların teşkilat kanunu hakkındaki, konuşmaları ve tartışmalarıdır. Bu kurumların oluşması aza sayısı bütçesi ve sınırları hakkında bilgiler vermiştir. Âlim ve ulema kimliği nedeniyle bu teşkilatlarla yakından alakadar olmuştur. Bu konuda Mebusan Meclisindeki eleştirileri de yanıtlamıştır.

9- Meclisi Ayandan iade edilen kararnameler münasebetiyle Heyeti Ayan ile Meclisi Mebusan arasında tahaddüs eden ihtilafın hakkında konuşması¹⁴³

Meclis-i Mebusan ile Meclisi Ayan arasında vukuu bulan, kararnamelerle alakalı yaşanan ihtilaf hallerinde neler yapılması ya da yapılmamasıyla ilgili olarak

¹³⁹12 Ağustos 1918 tarihinde VI. Mehmet Vahîdüddin ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi zamanında "Bab-ı Meşihat" (şeyhülislamlık) dairesine bağlı olarak açılmış, "Yüksek İslam Şurası" benzeri dini teşkilattir. 9 aza ve 1 reis olmak üzere 10 kişiden oluşmakta, bir de kâtip bulunmaktaydı. 1918'den 1922'ye kadar 4 yıl faaliyetlerini sürdürmüş, toplam 28 kişi azalık yapmıştır. Her biri üç azadan meydana gelen üç komisyon (kelam, fıkıh ve ahlak) bulunmaktaydı. Buraya tayin olunan azalar, bu üç komisyondan birine girebilecek kariyere sahip kişilerin arasından seçilirdi. Komisyonlar kendilerine gelen meseleleri müzakere eder ve karara bağlarlardı. Teşkilatın görevi, devlet içinde ve İslam âleminde ortaya çıkan dini meselelere çözümler bulmak, yabancıların veya Müslüman vatandaşların sorularına gerekli cevapları vermek ve halkı dini konularda aydınlatmaktı. Bunun dışında İslam aleyhindeki her türlü gelişme için kurumlar yazılı olarak uyarılıyor ve resmi müracaatlar yapıyordu. Basında İslam aleyhinde yazı yazan yazarlara gerekli cevaplar veriliyor hatta cezalandırılmaları için Dâhiliye nezaretine müracaat ediliyordu. Ayrıca "Ceride-i İlmiye" adında bir mecmua yayınlanıp dağıtılıyordu. Reis ve azalar başlangıç itibariyle aşağıdaki gibidir, daha sonra değişikliklere uğramıştır. Reis: Fetva emini Ali Rıza Efendi Azalar: 1- Said Nursi (Risale-i Nur Külliyyatı'nın müellifi) 2-Arapgirli Hüseyin Avni (medrese-i Süleymaniye ilm-i kelam ders-i âmmi), 3-Bergamalı Cevdet Bey (tefsir-i şerif müderrisi), 4-Ders-i Amm Şevket Bey (ilm-i nefis ve ahlâk müderrisi), 5-Elmalılı Ahmet Hamdi (mantık ders-i âmmi), 6-Şeyh Beşir (fuzela-yı mütehayyizeden Halep mebusu), 7-Şeyh Bedreddin (Şam ulemasından), 8-Hamdizade İbrahim (senedât-ı hakaniye şer'i memuru), 9-Mustafa Tevfik (Amasya müftüsü),Baş Kâtip: Mehmet Akif (dar-ül hilafet-i âliyye müderrisi, edebiyat-ı Türkî müderrisi ve Sebil-ür Reşad başmuharriri) Ayrıntılı bilgi için b.k.z. Sadık Albayrak, **Son Devrin İslam Akademisi, Dar-ül Hikmet-il İslamiye**, İstanbul, 1997

¹⁴⁰ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.43

¹⁴¹ Madde 1: Daire-i Meşihatta hakayıki diniye ve mali-i İslamiye neşir ve tamim ile mükellef ve üç encümene münkasim bir Darül Hikmetil İslamiye tesis olunmuştur. Darülhikmenin bir reisi bulunur. Azası, bütçeyi tahsisat dairesinde bittedriç tezyid edilmek suretiyle 9'dan az ve 21'den fazla olamaz.

¹⁴² Şeyhler konseyi anlamında Arapça bir izafet terkibi. Tekkelerin işleriyle meşgul olan ve meşihat dâiresi tarafından kurulan bir teşekkül. Görevi, tekkelerin tarikat usullerine göre, idarelerini temin ve tekke şeyhliklerine faziletli ve aydın adamları seçip, tayin etmektir. Osmanlı dönemindeki ilgili kanunun maddelerinden bazı pasajlar, tekkelerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan çeşitli faaliyet alanlarını tespit eder. Ayrıntılı Bilgi için b.k.z.İsmail Kara, **İslamcılığın Siyasi Görüşleri**, genişletilmiş II. Baskı, Dergâh Yay. İstanbul, 2001

¹⁴³ OMM.Z.C., c.2, III. Dönem, s.243

görüş beyan etmiştir. Bu durumun halledilmesi için meclis encümenine havale edilmesi gerektiğini ve bunun daha uygun olacağını belirtmiştir.

10- Muafiyeti Askeriye vergisi kanun layihası münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁴⁴

Muafiyeti Askerlik vergisi hakkında Şeyh Safvet Efendi meclis konuşması ”Bu Madde: İki türlü vergiye muntazamındır. Biri sabit diğeri mütehavvil ki, bu da askerlikten muafiyetin bedelidir. Askerliği düşünürsek, hem canın hem de malın muhafazası için mukaddes bir vazifedir. Şer’an bir vergi, milletin tarh olunacağı zaman nüfusun, canların muhafazası için alınacaksa nüfusa göre taksim olunur.

Eğer malların muhafazası için alınacaksa, emvale göre mütehavvil olarak taksim olunur. Bu her ikisine de muntazam olduğu için aynı askerlik bedeli olduğundan hem emvalin, hem enfasi muhafaza için olduğundan, bunlar, hem sabit, hem mutahavvil verginin kabulü kütüb-ü fihriyyeye de muvafiktir” demiştir. Buradan çıkarılacak sonuç Osmanlı Devleti’nde bugünkü bedelli askerlik olarak tabir edilen ve belirli miktarlarda ücret ödeyip yapılmayan askerlik türünün Osmanlı Devleti’nin son demlerin de varlığından söz edilebilir. Buradan çıkacak başka bir sonuç da, Osmanlı Devleti savaşların ağır ekonomik, psikolojik yıkıntısını bu şekilde telafi etme yoluna gitmesidir.

¹⁴⁴ OMM.Z.C., c.2, III. Dönem, s.11

11- İaşe-i Umumiye kanunu¹⁴⁵ münasebetiyle Mecliste yapılan görüşmelerde söz alması¹⁴⁶

İaşe-i Umumiye Kanunu'nun bazı küçük teferruatlarına itiraz eden Şeyh Safvet Efendi, ilerleyen konuşmalarında ise oluşturulacak olan iaşe memurlarının denetiminin yapılması gerekliliğini belirtmiştir. Sonrasında ise denetleme heyetinin kimlerden seçileceğini görev, yetkilerinin ve sorumluluk sahalarının neler olduğunu belirterek bunun meclis gündemine taşınmasının önemine değinmiştir.

İaşe-i Umumiye Kurumu'nun çok hassas bir iş yaptığını, Devlet-i Osmaniye'nin durumunun herkesçe malum olduğunu bu zor şartlar altında dahi bu kurumun adalet ile eşitlik prensibine uygun adımlar atılmasının halk nezdinde çok önemli sonuçlar doğuracağını belirtmiştir.

12- Kura¹⁴⁷ ve bahçelere¹⁴⁸ ait enharın masarif-i tathiriye ve tamiri-yesinin suret-i tahsili hakkında kanun layihası üzerine¹⁴⁹

Şeyh Safvet Efendi, bu kanun teklifi üzerine de şunu belirtmiştir. Ölçümlerin dönüm başına olursa itiraza mahal bırakılmayacağını hakkaniyet prensibinin

¹⁴⁵ **Madde 2:** Seferberliğin devamı müddetince Orduyu Hümayun ile İstanbul halkının ve Taşrada muhtaç ahalinin ve memurun ve muallimin müstahdemini devletin mekteb-i leliyye-i resmiye talebesinin iaşesi için Memalik-i Osmaniye dahilinde hasıl olan, her nevi buğday, çavdar mısır, aktarı, kumdarı, melez, m

ahlut, her nevi arpa, yulaf, burçak, küşne, kürsne, cülbant, kaplıca, fiğ, süpürge tohumu, kuş yeminden ibaret bulunan ekmeklik ve yemeklik hububattan, esmanı berveçhi peşin verilmek üzere öşürden mada bir mislinin ve ikinci bir mislinin daha mübayaa ve icap eden mahallere tevzi ve itası, iaşe müdüriyeti Umumiyesine aittir. Zürra yedinde kalan miktarı nakil ve beyü fūruhtu serbesttir.

Madde 3:Ordu ve memurun ihtiyacı için iaşe müdüriyeti umumiyesi, Memalik-i Osmaniye dahilinde hasıl olan pirinç, çeltik, mercimek mürdümük, grah, nohut, bakla, fasulye, bezelye, bōrölce, patates ve maşek öşüründen mada öşürün birinci mislini ve lazel iktiza ikinci bir mislini de mübayaya mezundur.

¹⁴⁶ OMM.Z.C. c.3,III.Dönem,s.178-183, 203-207, 451

¹⁴⁷ Bahçelerde bulunan taş ve kayalar.

¹⁴⁸ **Madde 1:**Kura arazisiyle bahçelerin iskaasına mahsus kanal ve çayları tahtir ve tamir eylemek üzere hakkı iskaası olan arazi ve bahçe sahiplerini mükellef tutmaya mahallin en büyük mülkiye memuru mezundur.

Madde 2: İşbu mükellefiyet, ashabi araziye tahmil edilmek için, arazi sahiplerinin lâakal ikisinin talebi sebkemek lazımdır. İşbu talep üzerine, tetkikat ve tahkikat icra ettirilerek yapılacak ameliyatın plan ve proje ile ameliyatın istilzam edeceği masarif miktarı keşif ve arazi sahiplerinden her birinin dönüm ve hudut ve iskaadan istifadelerine natk umum mutasarrıfları tarafından musaddak defter kabul olunur. Aksi halde arazinin harita ve tarifnameleri tanzim edilir.

¹⁴⁹ OMM.Z.C., c.3, III. Dönem, s.165-166

güdüleceğini izah etmiştir. Aksi takdir de arazi sahiplerinin birbirinin hukukuna tecavüz etmiş olunabilir demiştir.

13- Ecnebilerin Memalik-i Osmaniye’de seyahat ve ikametlerine dair kanun layihası münasebetiyle¹⁵⁰

Osmanlı Devleti’nin sınırlarının daraldığı bu dönemde artık, hudutlarının tam anlamıyla kontrolünü sağlamak, yurt dışından Osmanlı Devletine gelen yabancı devlet mensuplarının emel ve niyetlerini öğrenmek istenmiştir. Böylelikle sınırlar içerisinde bir emniyet tesis edilmek istenmiştir. Şeyh Safvet Efendi’nin bu kanuna itirazı Osmanlı Devleti’ne hac farızasını yapmak için gelen hacılarla, diğer yabancıların aynı kefeye konulmaması yönünde olmuştur. Osmanlı vatandaşı olan hacılara diğer hacılardan farklı olarak ayrıcalıklar tanınması gerektiğini vurgulamıştır.

14- Meclis-i Mebusan Nizamname-i dâhilîsi münasebetiyle¹⁵¹

Meclis-i Mebusan’ın iç işleyişi hakkında mülakatlarda bulunmuş, eksik gördüğü noktaları dile getirmiştir. Ayrıca bazı nizamnamelere¹⁵² itiraz ederek değişmesine katkıda bulunmuştur.

¹⁵⁰ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 409

¹⁵¹ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.112-172

¹⁵² **Madde 2:** Gerek yeni bir devre-i intihabîyye mebdeinde gerek bir devre-i intihabîyle dahilinde küşad olunan ilk celsede daimi Reis intihap edilinceye kadar vazife-i Riyaset, aynı içtimanın birinci reis vekilleri ikincilere takdim olunmak üzere sene-i intihabı en karib olan sabık Reis vekillerinden biri tarafından ifa olunur. Bunlar bulunmazsa azayı mevcudinin en müsinnî riyaset eder. Bu takdirde diğer bir muvakkat reis intihabı da caizdir. **Madde 3:** Kitabet vazifesi 2. Maddede beyan olunan usul ve tertip dairesinde sabık dört Katip tarafından ifa olunur. Bunlar tamamen veya kısmen bulunamadıkları takdirde yerlerine en genç azalar geçer.

Madde 4: Meclis-i Mebusan azası adedi mürettebinin nisfından bir ziyadesinin intihabı tasdik olunduktan sonra daimi Divan Riyasetinin intihabına ibtidar edilebilir. Azanın intihabı evvelki içtimalardan birine tasdik edilmişse, ilk celsede Reisi muvakkat ahzı mevki ettikten sonra daimi Divanı Riyasetin intihabına mübaşeret olunur.

15- Arıza-i Cevabiyye Encümeni mazbatası münasebetiyle alakalı yaptığı konuşma¹⁵³

Meclis-i Mebusan'ın iç işleyiş nizamnamesi üzerine söz alan Şeyh Safvet Efendi, konuşmasında: "Her Mebus teklifat ve mütealatını encümene bildirmek hakkına haizdir " diyerek, mebusların meclis içerisinde daha da aktif bir rol alması gerektiği hususunu vurgulamıştır.

16 - Kanun-u Ceza'nın 149. Maddesine¹⁵⁴ zeyl kanun münasebetiyle Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirdiği konuşma¹⁵⁵

Bu madde uyarınca Şeyh Safvet Efendi şu görüşleri paylaşmıştır:"Rüfeka-yı Kiramın bu madde hakkında beyan buyurdıkları mütalaanın neticesinde bir cihetin müphem kaldığı anlaşılıyor. Mevki-i tedavülden kaldırılan veyahut iptal edilen pulları istimal eden posta memurları da dâhil mi, değil mi? Ahaliden birisi iptal edilmiş bir pulu mektuba yapıştırır da bir posta memuruna verirse, oda bunu bilerek kabul ederse, oda bunu istimal etmiş sayılacak mı, sayılacak mı?

Şu halde olabilir ki o memur meşguliyet arasında nazar-ı dikkatini celbetmez ve bilmeyerek kabul eder. O vakit o memura bir mücazat lazım gelmez. Bu duruma mücazat gelmediği gibi, ahaliden birisi de bilmeyerek istimal ederse mücazat icap etmeyecektir. O halde encümenin "bilerek" kaydının ipkası herhalde lazımdır" demiştir. Böylelikle yaşanacak yorum farklılıklarının önüne geçerek kanundan bir kelime çıkarılarak geçilebileceğini beyan etmiştir.

¹⁵³ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.15

¹⁵⁴ **149. Madde:** Her kim Devlet-i Osmaniye'ye ait posta pullarını taklit veya sahtekarlık suretiyle tagyir eder ve ettirir ve bu makule taklit veya tagyir edilmiş posta pullarını bilerek satar veyahut sattırırsa, 10 seneyi tecavüz etmek üzere muvakkat kürek veya kal'abentlik mücazat olunur. Ve kezalik her kim olursa olsun bu akule taklit ve tagyir edilmiş posta pullarını Posta İdaresince nakli mücaz olan evrak ve eşya ve makatip üzerine vaz'ederek tekrar istimale cüret ederse, bir Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar cezayı nakdi ahziyle mücazat olunur.

¹⁵⁵ OMM.Z.C., c.1, III. Dönem, s. 536

17- Tahtı silahta bulunan Efradı Askeriye-i Berriye ve Bahriye'nin her nevi tekâlifinden olan deynlerin¹⁵⁶ tecili hakkındaki kanun layihası münasebetiyle¹⁵⁷

Şeyh Safvet Efendi bu konu münasebetiyle silah altında bulunan askerlerin maddi durumları ve maişetleri ile alakalı Meclis-i Mebusan'daki konuşmasında kanuna şu bakış açısını getirmiştir: “Tahakkuk eden deyn, silâh altında bulunmalarından dolayıdır. Mademki silah altındalar, badema tahakkuk edecek borçlarının da terhise kadar tehiri icap eder. Mesela emlak vergisi de bunda dâhil olmalıdır. Tahakkuk eden ve edecek olan deynler, silah altında buldukları müddetçe tecil edilmelidir “ demiştir.

Böylece Şeyh Safvet Efendi'nin silah altında olan askerleri savunmuş, onların rahat bir şekil de harp edebilmeleri için böyle bir ekonomik düzenleme yapılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Son yıllarda üst üste alınan mağlubiyetlerle zor durumda kalan ordunun neferatı ve yeni katılacak neferlere de bu kanun rahatlatıcı bir etki yapmıştır.

18- Aşarın sureti tarhı¹⁵⁸ ve usulü tahsilinin tadil ve ıslahına dair kanun layihası münasebetiyle¹⁵⁹

Şeyh Safvet Efendi, Aşar vergisi ile alakalı olarak bazı mebuslarca teklif edilen aşar uygulamalarının beş yıl denenmesinin ve sonrada bu tecrübeler göre yeniden güncellenmesinin doğru olmadığını belirtir. Osmanlı Devleti'nin toprağın

¹⁵⁶ **Deyn:** Kişinin zimmetinde sabit olan ancak alacaklıya ait olan mal anlamına gelmektedir.

¹⁵⁷ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.252

¹⁵⁸ **Kanun maddesi:** Miktarı hazır hiçbir vecihle tezyit kılınmamak şartıyla Aşarın sureti tarhının ve usulü tahsilinin tadil ve ıslahı için beş sene zarfında tecrübeler icrasına Maliye Nezareti mezundur. İşbu tecrübelerin netayicinden Kuvve-i Teşriyyeye malumat verilecektir.

¹⁵⁹ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 302- 304

taksimatı ve toprağa dair vergilerin oluşturulmasının her çeşidini denediğini. Ayrıca asırlardır uygulanan her türlü usul ve tecrübeden yararlanmanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Yeni arayışların maceradan öteye geçemeyeceğini söylemiştir.

19- 1330 senesi Hicaz Demiryolu bütçe kanunu¹⁶⁰ layihası münasebetiyle¹⁶¹

Hicaz Demiryolları Umumiye müdürüne sadaret makamına bağlı olan İdare-i Merkeziyenin nereye ya da hangi kuruma bağlanacağına dair tereddütlerini dile getiren kısa bir konuşma yapmıştır.

Ayrıca konuşmasında gelen bütçe mevlalarının fasıl fasıl görüşülmesi gerektiği, en son ise tüm fasılların tamamının reye sunulmasının doğru olacağı, aksi takdirde bu durumun Nizamnameye de, Kanun-u Esasi'ye de aykırı bir hal alacağını belirterek çekincelerini ortaya koymuştur.

20- 1330 Senesi Hicaz Demiryolu Müdüriyeti Umumiyesi'nin Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait muvakkat bütçe kanunu layihası münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁶²

Bütçelerin görüşülmesi esnasında muvazeneyle ait olan bütçelerin fasıl fasıl oylamaya sunulmasının daha doğru olacağı, aksi takdirde bu durum hem Nizamnameye hem de Kanun-u Esasi'ye aykırı olacağını beyan etmiş ve bundan sonra görüşülecek müzakerelerin Kanun-u Esasiye uygun olması gerekliliğini

¹⁶⁰ **Maddel:** Hicaz Demiryolu İdare-i Umumiyesi'nin 1330 senesi varidatı umumiyesi merbut (A) cetvelinde gösterdiği üzere (69 600 00) kuruluş tahmin edilmiştir.

Madde 2 : Hicaz Demiryolu İdare-i Umumiyesin'nin 1330 senesi masrafı adıyla ve fevkaladesi için merbut (B) cetvelinde gösterildiği vechile (67 656 756) kuruluş tahsis edilmiştir.

¹⁶¹ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 587

¹⁶² OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 420

vurgulamıştır. Şeyh Safvet Efendi'nin Hicaz Demiryolları ile alakalı bütçe görüşmeleri esnasında takındığı bu tavır da manidardır.

21- Çekirge itlafı hakkında kanunu¹⁶³ layihası münasebetiyle yaptığı değerlendirme¹⁶⁴

Şeyh Safvet Efendi, I. Meclis-i Mebusan'da Urfa vilayeti için vermiş olduğu kanun teklifinin bir benzerini, Meclis-i Mebusan Osmanlı Devleti'nin tamamına yaymak ve bu zirai zorluklarla çiftçilerin baş edebilmesi için kolaylıklar sağlanmak istenmektedir.

Şeyh Safvet Efendi, bu kanun teklifinin ikinci maddesinde uğranılan hasar ve zarar tespitinde bulunacak komisyonun merkezden gelmesinin bir takım sorunlar oluşturacağını belirtmiştir. Verdiği teklifte ise bu zarar ve hasarı tespit eden komisyonun hükümet unsurlarınca belirlenmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Aynı zaman da bu durumun zaman kazandıracağını ve çiftçilerin mağduriyetinin daha çabuk giderileceğini beyan etmiştir.

Buradan yola çıkarak, Şeyh Safvet Efendi'nin âdem-i merkezîyetçilik (Teşebbüs-i Şahsi)¹⁶⁵ görüşlerinden etkilendiği ve bu görüş doğrultusunda hareket

¹⁶³ **Madde 1:** Müstevli olmayan mahallerde çekirge zuhur ettiği veya tohum bıraktığı meşhut olduğu anda, o civardaki kura muhtar ve ihtiyar meclisleri ve ahalisi, meskun olmayan mahallerde ki aşair rüesası, keyfiyeti derhal mahalli hükümetine inbar ve mevakiini irae etmeye mecburdurlar. Efrad-ı ahaliden biri tarafından haber verildiği ve ihbarat-ı vakıanın sıhhati tahakkuk ettiği halde, muhbirin ikamet ettiği mahallin merkeze olan bud-u meafesi nazar-ı dikkate alınarak, komisyonu-u mahsusunun tensibi ile çekirge tahsilatından nihayet 10 liraya kadar mükafatı verilecektir. Tohum bırakılmasına müteakip nihayet bir ay zarfında ihbar-ı keyfiyet eden kura, muhtar ve ihtiyar meclisleri ve aşair rüesası da aynı mükafata nail olurlar.

Madde 2:Çekirge zuhur eden ve tohumu görülen mahallerde, talimat-ı mahsusası mucibince teşekkül edecek komisyonlar, mezkur talimat-ı ahkamı natevfikan muamelat-ı mukteziyyeyi ifa ile mükelleflerdir. Mevad-ı atiyede gösterdiği vecihle, amele ve çiftçilerin sevki için komisyonlarca sevk olunacak memurin-i zabitanın adem-i kıyafeti takdirinde, askeriyeden lüzumu kadar muvakkaten bu hizmette istihdam olunacak ve kendilerine maaş ve muayyenatları bir misli, nakden çekirge tahsilatından verilecektir.Mezkur komisyon azası meyanında memur olmayanlara beher içtima için bir çeyrak lira aynı tahsilattan ifa olunacaktır.

¹⁶⁴ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.227-233

¹⁶⁵ **Teşebbüs-ü Şahsi:** Ülke yönetiminde görev ve yetkilerin merkezi hükümet tarafından yerel ya da bölgesel yönetim birimlerine verilmesi ve gerektiğinde tek taraflı olarak geri alınması ilkesine dayalı yönetim biçimine verilen addır.

etmenin yerel bazda sorunları daha çabuk gidereceğini öngörerek, aslında genel manada Osmanlı Devleti'nin bu hareket tarzını benimsemesi gerekliliğini düşünmüştür. Meclis-i Mebusan'daki konuşmaları genel olarak değerlendirildiğine bu yargıya rahatça varmak mümkündür.

22- Evkafa ait bilcümle icaret ve mukataatı seneviyyenin devair-i vakfiye tarafından tahsiline dair kanun layihası münasebetiyle¹⁶⁶

Şeyh Safvet Efendi, Evkaf Kanunu münasebetiyle söz almış ve Meclis-i Musan'a Evkaf Nezareti'nin yüzde onluk vergiyi almamasını talep etmişler. Şu teklifi Musul Mebusu Salih Sadi Bey'le birlikte vermiştir: “ Evkafı Mülhaka mütevellilerinin resmen müracaatları halinde Evkafı Mülhaka Namına tahsil olunacak mebalığden Hazine-i Evkafa ait olmak üzere, yüzde on masrafı tahsile istifa olunacaktır. Suretiyle fıkra-i ahirinin tadilini teklif ederiz ” demiştir. Lakin Musul Mebusu Salih Sadi Bey'le verdikleri teklif Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmemiştir.

23- Kanun-u Ceza'nın 155. Maddesine¹⁶⁷ **zeyli sani icrası hakkında kanun layihası münasebetiyle**¹⁶⁸

Safvet Efendi, bu maddenin tatbiki halinde ahali tarafından şikâyet kapısının kapanacağını belirtir. Şikâyetlerin, ihbar ve şahadetnamelerin hilaf-ı hakikat olması durumunda cezaların verileceğini; bunu nazari olarak doğru olabileceğini ama ameli olarak doğru olmadığını beyan eder. Bu durumda insanların ihbar hassasiyetinin

¹⁶⁶ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.469- 472

¹⁶⁷ **155. Maddenin zeyli:** Her kim nefşine veya ahire bir menfaat temini ve ahire mazarrat ikai maksadiyle, devair ve memurini mahsusasına karşı her nevi hususta müteallik ve hilaf-ı hakikat olarak ihbar veya şahadet ve tasdiki muntazamın her nevi evrak veya şahadetname tanzim ve ita eder veyahut devair ve memurini mahsusası huzurunda bu yola beyanatı kazibede bulunur ve böyle hilaf-ı hakikat evrakı bilerek istimal ederse bir aydan üç seneye kadar hapsolunur. Ve beş Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar cezaya mahkum olur.

¹⁶⁸ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.262-266, 514

zayıflayacağını bu kanunun şu şekilde tadil edilmesi gerektiğini belirtir. Safvet Efendi bu kanun maddesine şöyle bir ilave yapmak ister: “Bir şikâyetin vukuunda müşteka olan memur turuku kanunu haricinde nüfuzunu, mevkiini istimal ederek o şikâyeti akim bırakmaya teşebbüs ve tasaddi ederse, o memurun da aynı cezalara çarptırılmasının” gerekliliğini vurgular.

Bu maddenin değişmemesi durumunda ahalinin tüm şikâyet ve ihbarlarının önüne set çekilmiş olunur. Devletin böyle hatalı bir kanunu geçirmesinin yanlış olduğu üzerinde durur.

24- Kanun-u Esasi'nin verdiği salahiyyete binaen, Meclis-i Mebusan'ın hal-i içtimada olmadığı zamanlarda Hükümetin neşr ve ilan ettiği kanunlar münasebetiyle¹⁶⁹

Bu kanun münasebetiyle Şeyh Safvet Efendi Meclis-i Mebusan'da bir kanunun çıkması önceki kanunun uygulamasını bitirmez. Hükümetin çıkardığı yönetmeliklerin Meclis-i Mebusan'ın onayından geçmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ve mecliste şu konuşmayı yapmıştır: “ Kavanini muvakkatenin iki kısma tefriki ile mevkii tatbika vazedilmiş olanların velev ki ilga edilmiş olsun, her halde meclisten geçmesi ve mevkii tatbika vazedilmezden evvel ilga edilenlerin Meclisten geçmemesi lüzumunu Heyeti Aliye'ye teklif ederim “ demiştir. Daha sonra bir kanun ilga edilmiş ise onun meclise gelmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Meclisin gereksiz işlerle uğraşmaması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁶⁹ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.437-438-440

25- Mağdurun-i Siyasiyeden ¹⁷⁰olan memurinin menfa ve mahbeste geçirdikleri müddetin bir kısmının tekaüddiye ve mazuliyetlerine mahsubuna dair kanun layihası¹⁷¹ münasebetiyle¹⁷²

Şeyh Safvet Efendi, “II. Abdülhamit’in tahtan indirilişinden sonra mağduriyyeyi siyasiyyeye uğramanın büyük bir şeref ve onur olduğunu, her kesimin bu onur ve şerefi almak ve bunu üzerinde taşımak istediğini belirtmiştir.”

Kendisinin aslında tam manası ile mağdurun-i siyasiye olduğunu belirtmiştir. Ardından kendisi gibi Urfa Mebusu olan Ömer Edip Bey’le şu öneriyi teklif etmiştir. “Vesaiki resmiye müsteniden mağdurun-i siyasiyyeden oldukları sabit olan memurinin cümlesinin ilavesinin tadilini teklif etmiştir.” Buradan çıkarılacak sonuçları şöyle sıralayabiliriz.

Safvet Efendi kendini mağdur olarak ilan etmiş, bu durumun sonuçlarına katlandığını ve artık bu durumun getirilerinden istifade etmek niyetini ortaya koymuştur. Aslına bakacak olursak bu dönem de İttihat Ve Terakki’nin varlığı ve uyguladığı politikalarında¹⁷³ daha sonra yeni mağdurun-i siyasiyyeleri ortaya çıkarmıştır.

Safvet Efendi, ayrıca haksız olarak bu makamdan istifade edenlerin ve etmek isteyenlerin önüne geçmek istemiştir. Lakin Meclis-i Mebusan Şeyh Safvet Efendi’nin bu teklifini geri çevirmiştir.

¹⁷⁰ **Mağduruni Siyasi:** II. Abdülhamit zamanında yapılan istibdat dönemi kastedilmektedir.

¹⁷¹ **Madde 1:** Mağduruni siyasiyyeden olan memurinin menfa ve mahbeste geçirdikleri zamanın tamamı ve firarilerin, firarilikte geçirdikleri müddetin iki senesinin tamamı ve iki seneden fazlasının nısfı müddeti tekaüdiye ve mağzuliyetlerine mahsup edilecek ve bu müddetleri için kendilerinden tekaüt ve mazuliyet aidatı alınmayacaktır.

¹⁷² OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.531 - 532

¹⁷³ 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin kaderini eline alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir anlamda, bütün ülke halkını öğrenci, kendisini de öğretmen gören, halkına ve kendisine muhalefet eden basın, aydın, ulemaya karşı sert bir dikta hareketi uygulamıştır. Bu dönemde haksızlığa uğrayanlar ayrıca 15 Şubat 1919’da Mağdurun-i Siyasiye Teavün Cemiyetini kurarlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İstanbul, 1993, s.122 - 125

26- Mekatib-i Mülkiye'nin leyliye¹⁷⁴ tahvili hakkında kanun layihası münasebetiyle Meclis-i Mebusan'daki konuşması¹⁷⁵

Şeyh Safvet Efendi bu kanun teklifinde mektep-i mülkiye'nin gece ve gündüz bölümleri için izahatta bulunmuş ve şu görüşler etrafında izahatlar vermiştir. Özellikle gündüz (nehari) mektebin, gece (leyli) mektebine göre tedrisat bakımından geri kalacağını belirtmiştir. Lakin okul idarecileri bilimsel olarak izahat verir ve gece ile gündüz mektep talebeleri arasında fark olmadığını belirtirlerse o zaman itiraz etmeyeceğini ve destekleyeceğini bildirir.

Ayrıca ekser olarak gece mektebine Anadolu insanının fakir kesiminin rağbet edeceğini bu sebeple, bu okulun gece (leyli) bölümünden daha az ücret alınması gerekliliğini vurgulamıştır.

Bir de bu okullardaki talebelerle yakından ilgilenmesi gerektiğini, bu talebelerin Osmanlı ahalisini yönetecekleri için bu okullara bütçe noktasında daha serbestiyet verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şeyh Safvet Efendi, fakir kesimi ve yoksulu koruyan açıklamalarına daha öncede rastlanmıştır. Bu da halkın içinden geldiği ve Anadolu halkının sorunlarını en ince ayrıntılarına kadar bildiğinin belirtisidir.

27- Musul Vilayeti dâhilinde Ziber Nahiyesinin kazaya tahviline dair kanun layihası münasebetiyle¹⁷⁶

Ziber kazasının yöneticisi olacak kaymakamın, hangi sınıf (birinci, ikinci, üçüncü) üzerinden maaş alacağına dair tartışmalarla alakalı söz almıştır. Kazaların da

¹⁷⁴ Yatılı mektepler kastedilmektedir

¹⁷⁵ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 404

¹⁷⁶ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.286

ekonomik ve demografik açıdan sınıflandırılmasının daha doğru olacağını ve bu duruma göre de yöneticilerinin maaşının belirlenmesinin daha doğru bir hareket olacağını beyan etmiştir. Söyledikleri de mebuslar tarafından olumlu bulunmuştur.

28- Şehir dâhilinde veya haricinde teati-i muhaberat için eşhas tarafından tesis edilen elektrik hududundan alınacak rüsum hakkında kanun¹⁷⁷ layihası münasebetiyle¹⁷⁸

Şeyh Safvet Efendi, telefon, elektrik, telgraf vb. medeniyet vasıtalarının memlekete gelmesine vesile olan girişimcilere rüsumdan (vergi) muaf olmasına bir kenara, bilakis memleketimize böyle eserler tesis eden ve medeniyete çabuk geçmemize vesile olan bu girişimcilere Hükümet tarafından mükâfat verilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Şeyh Safvet Efendi, teknik ve teknolojik yeniliklerin Osmanlı Devleti sınırlarına girmesine sıcak bakmıştır. Bu gibi yeniliklerden çekinilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yeniliklere ön ayak olduğunu da söyleyebiliriz. Aydın bir ulema olarak Şeyh Safvet Efendi yeniliklerin ülkede kalkınmaya neden olacağını ve halkın refah seviyesini de yüksek noktalara getireceğine inanmıştır.

¹⁷⁷ **Birinci madde:** Kimsenin tahtı tasarrufunda bulunmayan veyahut ahire ait olan yerlerden geçirilmek suretiyle, şehir dahilinde veya haricinde teati muhaberat için nizamnamesine tevfikân eşhas tarafından edilen ve ettirilen elektrik hututunun her devresi için , beş kilometreye kadar her kilometre ziyadesinden her devresi için beher kilometre veya kesiri başına senevi yirmi beş kuruş resmi istimal, Posta ve telgraf ve telefon İdaresince tahsil olunur.

¹⁷⁸ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s. 183

29- Tekâlifi Harbiye tarhının hangi mahallerde icra edileceğine dair kanun layihası münasebetiyle¹⁷⁹

Tekâlif-i Harbiye Tarhının¹⁸⁰ seferberlik ve seferberliği icap eden ahval zamanında bu gibi teklifler esasen Kanun-u Esasiye muvafık olduğunu beyan etmiştir. Bu gibi zamanları ahvali istisna bir durum olduğunu ve bu duruma halkın tüm kısım ve kesimlerinin dâhil olması gerektiğini ve fedakârlıktan kaçınmamak gerekliliğini vurgulamıştır. Bu girilen harpten (I.Dünya Savaşı 1914-1918) Allah'ın izni ile muzaffer ayrılacağımızı düşündüğünü bunun için seferberlik ve seferberliği icap eden esbabın tamamıyla zevalinden altı ay sonra mazbatalar mucibince alınan mal ve ayniyatların sahiplerine verilmesi gerekliliği hususuna bir fikra ilave etmek ister.

Meclis-i Mebusan'a şu takriri verir: "Tüccar ve esnaf ve ahaliye verilecek mazbatalarda, alınan levazımata fiyatı, mezkûr fiyat cetveline göre bil hesap esmanı tasrih edilecek ve seferberlik ve seferberliği icap eden ahvalin zevali tarihinden itibaren altı mah zarfında mazbatalar mucibince esmanı sahiplerine tediye olunacaktır" şeklinde tadilini teklif eder.

¹⁷⁹ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.315-580 -582

¹⁸⁰ **Madde 1:** Seferberlik ilanından itibaren Tekâlif-i Harbiye tarhının hangi mahallerde icra edileceği, görülecek lüzum üzerine Cihet-i Askeriyece tayin olunacaktır.

Madde 2: Tekâlif-i Harbiye tarhı takarrür eden mıntakanın en büyük memurini Mülkiye ve Maliyesiyle, Cihet-i Askeriyeden bir zat ve bulunamadığı taktirde o mıntakanın Jandarma Kumandanından ve Meclis-i İdare ve Belediyeden müntahap olan birer azadan mürekkep olan her mahalde bir Tekâlif-i Harbiye Komisyonu teşkil edilecek ve bu komisyon ahalisinin ihtiyacına kafi miktarın terkiyle üst tarafına vaziyet ettiği levazımata mukabil esbabına mazbata ita eyleyecektir.

Madde 3: Tekâlif-i Harbiye tarhının icrası emir olunan mıntakanın en büyük mülkiye memuru derhal Meclisi İdare ve Belediye Ve Ticaret Odası azalarından mürekkep bir komisyon teşkili ile o mevkinin rayicine göre her nevi levazımata bir fiyat takdir ederek cetvelini tanzim ve zirini'zat mühürleri ile tasdik ederek Hükümeti Mahalliye ita eyleyeceklerdir.

Madde 4: Tüccar ve esnafa ve ahaliye verilecek mazbatalarla alınan levazımata fiyatı mezkûr fiyat cetveline göre bil hesap esmanı tasrih edilecektir.

Madde 5: İşbu kanun, tarihi neşrinden itibaren meriyyül ahkâmdır.

Madde 6: İşbu kanunun icrasında Harbiye ve Dâhiliye ve Maliye Nazırları memurdur.

Şeyh Safvet Efendi'nin vermiş olduğu bu önerge Meclis-i Mebusan tarafından kabul olunur. Şeyh Safvet Efendi; I. Dünya Savaşı'nda tüm İttihat ve Terakki Partisi mensupları gibi savaşın kazanılacağına inanmakta ve bu durum için Meclis'in son derece aktif çalışmasına vesile olmuştur. İlerleyen görüşmelerde de söz almış eksik gördüğü bazı noktaları düzeltme yoluna gitmekten çekinmemiştir.

30- Teşvik-i Sanayi Kanunu¹⁸¹ layihası münasebetiyle yapmış olduğu konuşma¹⁸²

Teşvik-i Sanayi Kanunu Layihası münasebetiyle Şeyh Safvet Efendi şu görüşleri izah etmiştir. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru sorunsuz bir geçiş yapılması ile mümkün olacağını belirtmiştir. Özellikle gelişen batıyı yakalamak ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmemiz gerektiğini vurgulamıştır.

Geri kalmamızın altında yatan sebebi asırlardır süren batı taklitçiliğinden kaynaklandığını belirterek, gelişmiş ülkeleri yakalamak için sanayiye ve bu işlerle uğraşacak olan sanayicilerin de teşvik edilmesinden kaçınılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

31- Zabtı sabık hakkında¹⁸³

Şeyh Safvet Efendi, Meclis-i Mebusan zabıtlarının bir bölümüne itiraz etmiştir. Harp Vergisinin üçüncü maddesinin tadiline dair itirazı da kabul görmemiştir. Son olarak Heyet-i Ayan'ın tadiline intizar edelim demiştir.

¹⁸¹ Teşvik-i Sanayi Kanunu için ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, İstanbul, 1979; Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, Ankara, 2003; Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XXIII. S.2, İstanbul,2007,

¹⁸² OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.110

¹⁸³ OMM.Z.C., c.1,III. Dönem, s.158

32- 1330 senesi Adliye Nezareti bütçesi münasebetiyle yaptığı

konuşma ¹⁸⁴

Şeyh Safvet Efendi'ye göre, Adliye Nezaretinin teftiş teşkilatının geçmiş yıllarda fesh edilmesinin, doğru olmadığını hem zaman hem de yapılan uygulamaların olumsuz neticeleri göstermiştir. Hükümetin tekrar teftiş ve müfettişlik kurumunu yeni baştan inşa etme yoluna gitmesinin doğru olduğu ve bu inşa sürecinde işin başında yabancı bir uzmanın bulunmasının her hangi bir sıkıntıya neden olmayacağını, hatta zaruri olduğunu belirtmiştir.

Lakin bu yabancı uzmanın yanına Türk müfettişlik heyetinden elemanların konulmasının uygun olacağı; böylelikle, hem Türk personelin bu işi öğrenecekleri hem de yabancı uzmanı denetleyeceklerini bildirmiştir.

Ayrıca Safvet Efendi, iki ay önce Urfa'ya gelen adliye müfettişlerinin adli birimde sadece bir kişi ile muhatap olmasını eleştirerek bu durumun doğru olmayacağını, teftişlerin daha nitelikli ve tüm personeli kapsayacak nitelikte olmasının daha faydalı olacağını beyan etmiştir. Safvet Efendi'nin yabancı uzman getirilmesini uygun bulması da bir başka dikkate değer vakıadır. Buradan Safvet Efendi'nin dışa dönük ve yeniliklere açık kişiliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yine konuşmasında Urfa ile alakalı sorunlara değinmiş, bölgesinin sorunlarına kayıtsız kalmamıştır.

¹⁸⁴OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.162

33- 1330 Dâhiliye Nezareti bütçesi münasebetiyle¹⁸⁵

Şeyh Safvet Efendi, bu bütçe görüşmeleri esnasında konuşmalarını şu temel üzerine dayandırmıştır: Özellikle zor bir dönemden geçildiğini belirterek bu atmosferde devletin tüm unsurlarının tasarruf tedbirlerini elden bırakmaması gerektiğini vurgulamış, özellikle atıl durumda bulunan memuriyetlerin ilgası ya da başka birimlerde görevlendirilmesi hususuyla istihdam edilmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Özellikle Dâhiliye Nezareti içerisinde bulunan mektupçular ve tahrirat müdürlerinin görevlerinin bir manası kalmadığını belirterek Vali ve Mutasarrıfların okuma ve yazmalarının var olması bu iki memurun çalışma alanını bitirmiştir. Ülke genelinde bu memuriyetin kaldırılmasının ülke ekonomisine katkısı olacağını beyan etmiştir.

34- 1330 senesi Maliye Nezareti Bütçesi münasebetiyle¹⁸⁶

Şeyh Safvet Efendi, Maliye Nezareti ülkenin içinde bulunduğu durumun hiç de iç açıcı bir tablo gözükmediğinden, bu kara günlerin aşılması için iki yolun varlığından söz eder: Ya zam yapılacak ya da vergi artırılabacaktır. Bu iki durumun da doğru olmadığını, halkın zaten savaşlar nedeniyle zorda olduğunu belirtmiştir. Halkın bu iki zam hareketini de hoş karşılamayacağını, hoş karşılasa da altından kalkamayacağını beyan etmiştir.

Zaten halkın asgari ölçüde hayatını idame ettirdiğini, yapılacak olan en doğru şeyin devletin tasarrufta bulunması, israfı engellemesi ve gereksiz memuriyetleri kaldırarak devletin sırtındaki yükü azaltması gerektiğini vurgular.

¹⁸⁵ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.194-195

¹⁸⁶ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s. 49

Özellikle bu yıllarda Osmanlı Devleti'nin durumunun iç açıcı olmadığı aşikârdır. Şeyh Safvet Efendinin tespitlerinin de haklılığı yıllar sonra ortaya çıkacaktır.

35- 1330 Meclis-i Umumi bütçesi münasebetiyle¹⁸⁷

Şeyh Safvet Efendi, Meclis-i Umumi bütçesi üzerine konuşurken Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Ayan arasında yaşanan görüş ayrılıklarını ve çekişmelerini dile getiriyor. Ülkenin zor bir zamanında seçilmişler ile atanmışlar arasında yaşanan bu makam ve bütçe kavgasının garipsenecek bir durum olarak göze çarpmakta olduğunu belirtir. Özellikle Ayan Meclisinin bütçe noktasında kendini Meclis-i Mebusan'a bağlı hissetmemesine dikkat çeker.

Bu konu ile alakalı Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi şu sözleri sarf etmiştir: “Meclis-i Ayan'ın kendi bütçelerinin müfredatını, müfredat cetveli merbut olarak Meclis-i Mebusan'a vermekten imtina ettiklerini bendeniz gayet garip görüyorum.

Çünkü Meclis-i Ayan'ın bu muamelesini Kanun-u Esasi'ye mugayir buluyorum. Hâlbuki Meclis-i Ayan'ın esasen Kanun-u Esasi'nin mucibince teşekkülü Kanun-u Esasi'nin muhafazası esasına müstenittir. Böyle olduğu halde bu suretle muhalefetleri pek garip bir hal teşkil ediyor. Kanun-u Esasi'nin 98. Maddesinde bütçe yani Muvazene-i Umumiye Kanunu Meclisi Umumide madde madde tetkik ve kabul olunur deniliyor.

Bu sarahata karşı Meclis-i Ayan'ın müfredatı vermekten imtina etmesine bendeniz hiçbir mana veremiyorum. Eğer Meclis-i Ayan'ın muhassaratı devletin masrafı umumiyesine dâhil değilse doğrudur, hakları vardır. Kanun-u Esasi'nin bu

¹⁸⁷ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.481-482-483

maddesi ona şamil olmaz. Fakat devletin masrafı umumiyesine dâhil olduğu halde kendi bütçelerinin müfredatını şamil bir cetveli Meclisi Mebusan'a takdim etmelidir. Bu zaruri ve mecburidir” diyerek sözlerini tamamlar.

36- 1330 Senesi Muvazene-i Umumiye kanunu layihası münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁸⁸

Şeyh Safvet Efendi'nin 1914 yılı genel bütçe kanunu hakkında Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada: “ Bütçenin Heyet-i Umumiye'si hakkında arz etmek istediğim mütalaatım iki kısımdan ibarettir. Bunları da hulasaten arz edeceğim. Birincisi, bütçenin tarzı müzakeresine, diğeri de, bütçedeki açığa aittir. Tarz-ı müzakere hakkında arz etmek istediğim şey, hemen halledilmiş gibidir. 1327 senesinin son iki ayından evvel meclis-i umuminin küsatına kadar birçok kavanini muvakkatıyla tahsisatsı munzamme alınmış ve bunlarla yeniden zammiyat, yeniden teşkilat gibi icraat yapılmıştır. Bunları bihakkın tetkik edebilmek için, bunların müfredatı elde bulunmak lazım gelirdi; zamanın darlığı buna müsait olmadı. Mazbata muharririnin ifadelerin her kısmı müzakeresinde müfredatı izah edecekleri cihetle, bir dereceye kadar telafi-i mafat edilmiş olacağından bu hususa ait fazla mazuratta bulunmayacağım.

İkinci kısma gelince: 1324 senesinden sonra Memalik-i Osmaniye'nin her tarafından erbab-ı hamiyet tarafından irad edilen nutuklar, mevizeler, muharrirlerimiz tarafından neşredilen eserler, makaleler sayesinde bugün bütün efrad-ı millet meşrutiyetin manasını, usulünü, fûrunu anlamıştır. Bugün Hâkimiyet-i Milliye'nin en büyük tecelligahı bütçedir. Binaenaleyh bugün bütün enzar bize müteveccih bulunuyor. Bütçenin müzakeresi esnasında Hâkimiyet-i Milliye'nin

¹⁸⁸ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.8- 16

inkııafı o kadar vapidir ki, Devletin bütün siyaseti umumiyesi üzerinde beyan-ı mtalaat etmek izah ve istizahta bulunmak meclisin hakkı sarihidir.

Cavit Beyefendi Hazretleri'nin beligane nutuklarından anlaşıldığına göre bugün Heyet-i Vükela'nın siyaseti umumiyyede takip etmekte olduğu mesleğin selameti ve bu mesleki selimde gösterdiği kiyaset ve azim ve metaneti cümlemizin, itimadı tam ile tasvip ve takdirine mazhar olduğu itikadındayım. Binaenaleyh, kendi, siyaseti umumiye hakkında kemali iftiharla bize izahat verdikleri gibi, bizde yarın devairi intihabiyemize avdet ettiğimiz zaman, siyaseti umumiye hakkında kemali iftiharla mntehiplerimize izahatı matlubeyi verebiliriz.

Fakat btcenin taevazn hususunda millet bizden izahat istediği zaman, pek mııkil bir mevkiye kalacağımızı dınyorum. Cavit Beyefendi Hazretleri, Meclisi Mebusan'ın kıadının birinci senesinde ilk defa olarak Devleti Aliyye-i Osmaniyye'de btceyi tanzim etmiılerdir ve o vakit verdikleri izahattan hatırımda kamııtır ki, buyurmuılardı ki, bundan böyle tekalif zammetmenin imkanı kalmamııtır. Hâlbuki son senelerde birtakım ahvali elimenin icbarıyla tekâlifi asliyenin altında millet bir barı ıztırab içindeyken tekâlifi munzammeyi da kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Millet böyle tekâlifi sakile altında muzdarip bulunduğu halde, buna karıı memurini Devlet tarafından da iıtırak edilmesi her halde milletin ahassı amalidir. Millet, nasıl tekalifi manzummeyi kabul ediyorsa ve bunlar müstahsil oldukları halde bu tekalifin altında ıztırab çekiyorlarsa, hakimiyeten memurini Devletin de baıka türlü birtakım barı tekalif altında bulunarak iıtırak etmeleri herhalde elzemdir. Vakıa bendeniz bugün memurini Devletin aldıkları maaıı istiksar edenlerden değilim. Fakat btcenin açığı ve ahvali maliyenin mzayakası

nazarı dikkate alındığı halde, herhalde Memurin-i Devletin de buna karşı fedakarlık etmeleri lüzumu zahir olur.

Evet, başka türlü bir teklifte bulunacağım efendim. Memurin maaşlarında tasarruf ve iktisat etmek meselesine gelince: Bir itiraz vaki oluyor ve deniliyor ki, bu bir, haysiyet ve şerefi, dolayısıyla millete aittir. Bu pek doğrudur. Memurinin, millete karşı fedakarane hareket etmeleri en büyük bir şeref ve hakiki bir şereftir. Bugün kabinemizi teşkil eden zevat içinde öyle simalar vardır ki, Meşrutiyet'ten evvel ve sonra vatani muhakkak bir tehlikeden kurtarmak için mükerreren hayatlarını feda etmekten çekinmediler, ölümü istihkar ettiler.

İşte bu zatlar, bütçenin tevazünü hususunda herhalde, her türlü müzayakaya katlanarak imrar-ı hayat eyleyeceklerine katıyen benim şüphem yoktur. Gerek Heyeti Vükelamız ve gerek Meclisi Milli bu suretle millete karşı fedakarane bir hizmette bulunmakta ittihazı karar ederlerse her halde bütün memurinin iştirak eyleyeceklerine hiç şüphem yoktur.

Tabi onlar da Meclisi Milliyeye dâhildir. Bendeniz bir takrir yazdım, bilumum Muvazedene dâhil olan ve ikibin kuruştan fazla olan maaşattan bütçe açığı karşılığı namıyla yüzde yirmi tenzilat icrasını teklif ediyorum. Ve ümit ediyorum ki en başta Zatı Hazreti Padişahı, sonra Hanedan-ı Saltanat, ondan sonra Meclis-i Vükela ve Meclis-i Milli bütün bu fedakârlığa iştirak edecek ve kabul edecektir.

Efendiler, bizi milletin intibahına mazhar eden ve şu Meclis-i Aliye sevk eden İrade-i İlahiyedir. Bugün Heyet-i Vükelayı buldukları makamı aliyede bulduran yine İrade-i İlahiyedir. Hukuk-u millet, gerek Heyet-i Vükela'nın ve gerek bizim elimizde emanetullahtır. Bütçe ise, bütün milletin mukadderatına hâkim

bir kanundur. Biz bu kanunun her maddesini müzakere ederken ve beyanı rey ederken daima havfı Yezdan ve azabı vicdanı teemmül ederek vazife-i vataniyemizi ifa etmeliyiz.”

Bu çoşkulu ve etkili konuşma meclis tarafından alkışlarla karşılanmıştır. Özellikle manevi ağırlıklı olan konuşma ile savaşa hazırlanan bir milletin ve mebusların ruhlarını okşamıştır. Fedakârlıkta bulunarak ülkenin maddi eksikliklerini, millete yüklememenin öneminden bahsederek, devlet ricalini israftan kurtulması ve tasarrufta bulunmasının gerekliliğini öne çıkarmıştır.

37- 1330 senesi Nafia¹⁸⁹ Nezareti bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşma ve değerlendirme¹⁹⁰

Şeyh Safvet Efendi, Nafia Nezareti bütçesi münasebetiyle daha önceki bütçe görüşmelerinde olduğu gibi her hangi bir maddi istekte bulunmamıştır. Bu defa yüz yıl sonrasında bile asrın projesi olarak ortaya atılan, Güney Doğu Anadolu Projesi'nin (GAP) fikri temellerini ortaya koymuştur. Meclis-i Mebusan'da bu konu ile alakalı tahrir vermiştir. Riyaseti Celileye verdiği Tahririnde: “ Müstakil Urfa Sancağı'nın ciheti şimalisinde (Huşin) nam ve mevkiiden mesahatı arziyye itibarıyla Fırat Nehrinden bir kanal açmakla El-cezire Kıtasının en mühim aksamından olan Harran arazisinin irva ve iskası mümkün olacağı ve şu halde araziye mezkure Nil Vadisi kadar kesbi ehemmiyet edeceği cihetle masrafı lâzimesi iştikfatı kısmından tediye edilmek üzere Nafia Nezareti celilesince bu sene zarfında icap eden muamele-i keşfiyyenin icrası hususunun nazarı dikkatte alınmasını Hazine-i Devlet ve milletin

¹⁸⁹Nafia: Osmanlıda bayındırlık bakanlığına verilen isimdir.

¹⁹⁰ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s.446

menfaati azimeleri namına arz ve teklif ederim ” demiştir. Şeyh Safvet Efendi'nin bu teklifi Meclisi Mebusan tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Savaş sathı mahalline girildiği 1914 yılında bu projenin üretilmesi ve meclis tarafından kabul edilmesi de dikkate değer bir gelişmedir. Tarımı ve bölge halkının ağırlıklı çalışan nüfusu olan çiftçiyi rahatlatacak olan bu uygulama yıllar yılı akim bırakılmıştır. O yıllarda fikri temeli atılan proje yirmi birinci yüzyılda ancak faaliyete geçirilebilmiştir.

38- 1330 senesi Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁹¹

Safvet Efendi Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti bütçesi münasebetiyle Urfa Sancağı içerisinde bulunan Rakka¹⁹² Kazasındaki hudut telgraf direklerinin zarar gördüğü belirtir ve mecliste şu konuşmayı yapar. “ Hutut-u telgrafiye'nin, hususıyla köy cihetlerinde asayiş ve emniyetin temini hususunda ne kadar büyük bir tesiri olduğu malumdur. Urfa Sancağına mülhak Rakka Kazasının muhaberati Fırat Nehrinden geçen bir tel vasıtasıyla Halep merkezine ve Halep merkezi vasıtasıyla Urfa'ya temin ediliyor. Fakat Fırat'ın tuğyanı zamanında o tel munkati oluyor. Aylarca muhaberati telgrafiye munkati oluyor ve bu yüzden emniyet ve asayişin muhafazasında pek çok mahzurlar tevlid oluyor. Binaenaleyh Urfa'ya merbut olan Rakka Kazası merkezine kadar bir hat temdid edilecek olursa bu mahzurlar külliyyen mündefi olur” diyerek iletişimin önemini vurgulayarak, bu iletişim araçlarının merkezi otoritenin tesisi ve güvenliğinin devamı için gerekliliğini vurgulamıştır.

¹⁹¹ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s. 388

¹⁹² **Rakka Şehri** : Suriye'nin kuzeyinde Fırat Nehri'nin üzerinde yer alan bir şehirdir. Batısında bulunan Halep'le arası 160 kilometredir. Osmanlı Devleti'nin Türkmen aşiretlerini (Beydilli ve Avşar) sürgün ettiği yerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, “XVI. Asırda Halep Türkmenleri”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.12, İstanbul, 1982

39- 1330 senesi Rüsumat Müdüriyeti¹⁹³ Umumiye bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşma¹⁹⁴

Şeyh Safvet Efendi, bütçe ile alakalı herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Meclis Reisi'nin takrirleri çabuk geçirmek istemesi ve zamandan tasarruf etmek istemesini eleştirerek, bu kararı meclise sormanın, reye açmanın doğru olacağına aksi takdir de bu durumun Milleti Osmaniye'nin seçilmiş vekillerine bir hakaret olacağını belirtir.

40- Hükkam-ı Şer Kanunu layihası münasebetiyle yaptığı konuşma ve değerlendirmesi¹⁹⁵

Şeyh Safvet Efendi, merkezden uzağa atanan kadıların yeniden imtihana tabi olmalarını eleştirmiş, Hükkamı Şer Kanununun birinci maddesini¹⁹⁶ sorgulamıştır. Özellikle Daire-i Meşihatçe sorgulanan ve imtihana tabi tutulan ve kazalara atanan kadıların tekrar imtihana tabi tutulup tutulmayacağını sorgulamıştır. Cevapta da tutulacaklar yanıtını almıştır. Bu yanıt üzerine de bu durumun bir hak kaybına neden olacağını belirtmişlerdir.

41- Tekâlif-i Fevkalade vaazına dair kanun layihası münasebetiyle Meclis-i Mebusan'daki konuşması¹⁹⁷

Safvet Efendi, I. Dünya Savaşı esnasında ekonomik anlamda zor durumda olan Osmanlı Devletini biraz olsun toparlamak maksadıyla, daha önce yapmış olduğu

¹⁹³ **Rüsumat Müdüriyeti:** Gümrükler idaresi

¹⁹⁴ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s. 108

¹⁹⁵ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s. 457

¹⁹⁶ **İgili Madde:** Bir kimse, Kadı olabilmek için evvela 20 yaşını ikmal etmiş olmak. Saniyen, cünha ile mahkum olmamış bulunmak. Salisen, Mecellenin 1792 ve 1294. Maddelerinde muharrer efsafi kazayı haiz olmak. Rabian Medrese-i Kudattan mezun bulunmak şarttır. Fakat Medrese-i mezkureden mezun olmayıp mesleki Kazada hizmeti mesbuk olan zevatın kadılığa tayinleri herhalde Medrese-i Kudatta okunan derslerden imtihan isbatı ehliyet etmelerine mütevakıftır.

¹⁹⁷ OMM.Z.C., c.2,III. Dönem, s. 513-514-515-519

tasarrufla alakalı olan konuşmasını yinelemiştir. Burada memurların ve devlet kademesinde çalışanların yüzde yirmilik bir fedakârlıkta bulunması gerektiğini belirtmiş, ancak bu fedakarane tutum Meclis tarafından büyük çoğunlukla ret edilmişti. Bu sefer yapılacak olan fedakârlığın aynı olmayacağını, yüzde sekizlik bir kesintinin hem memur hem de devlet kademesinin çeşitli yerlerinde çalışanlara zor gelmeyeceğini beyan eder. Ve Meclis-i Mebusan'a şu takriri verir. "Bütçe açığını kapatmak için ihdas edilen Tekâlif-i Fevkaladeye ilave edilmek üzere muvazene-i umumiyyeye dâhil olan maaşlardan yüzde sekizin vergiye tabii tutulmasını ve hasılatın varidat bütçesine ilavesini teklif eylerim" der.

Lakin bu teklifi de Meclis-i Mebusan tarafından kabul olunmaz. Ancak Şeyh Safvet Efendi'nin bu fedakârlıklarının Meclis tarafından kabul olunmaması gerçekten manidardır. Bu durum Şeyh Safvet Efendi'nin memleketi için maddi fedakârlıktan kaçınmadığının göstergesidir.

V. BÖLÜM

5. II. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİ (11/ 08/ 1923 - 26/ 06 /1927)

5.1. Takrirler

1- Urfa mebusu Şeyh Safvet Efendi'nin Muvazene-i umumiyyeden maaş alanların evlatlarından leyli talebe olanlarından yüzde yirmi beş tenzilat icra edildiği misillu muvazene-i hususiye memurları evlatlarının da aynı muameleye tabi tutulmasına dair takriri¹⁹⁸

Şeyh Safvet Efendi, bu takriri ile tüm devlet memurlarının nerede çalıştıklarına ayırt edilmeksizin, leyli (yatılı) mekteplerde okuyan çocuklarından yüzde yirmi beş indirim tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Bu takriri, TBMM gündemine girmemiştir. Lakin bu takriri Şeyh Safvet Efendi takip etmeye devam etmiştir.

2- Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi'nin memurini saire misülli idare-i hususi memurları ile mazulin ve mütekaidin evlatlarından leyli talebe olanların mektep ve ücretlerinden yüzde yirmi beş tenzilat icrası hususunda bir karar ittihazına dair takriri¹⁹⁹

Şeyh Safvet Efendi daha önce vermiş olduğu takriri mükerreren TBMM'de gündeme taşımıştır.

¹⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Matbaası, Ankara, II. Dönem, c.2, s.39.

¹⁹⁹TBMM Z.C., c.2, s.72

Lakin gündemin yoğun olması hasebiyle bu takriri de meclis gündemine taşınamamıştır.

3- Ruznamenin yedinci maddesine teşkil eden memurini saire misullu idare-i hususiye memurları ile mazulin ve mütekaidin evlatlarının mektep ücretleri hakkında bir karar ittihazına dair olan takriri müstacel ruznameye alınması ve müstacelen müzakere edilmesi²⁰⁰

Şeyh Safvet Efendi'nin bu takriri memur çocuklarının eğitimlerine yönelik katkı içeriklidir. Memurların zor şartlar içerisinde çalıştıklarını belirten Şeyh Safvet Efendi, bu duruma karşın mali bir tedbir alıp memur kesimini eğitim ve öğretim alanında rahatlatmak ister. Bu karar meclis gündeminde yankı bulur. Bazı mebuslar bu takriri destek verdikleri gibi tüm memur kesimlerine yayılmasının daha isabetli olacağı hususunda görüş bildirirler.

Bu karar Şeyh Safvet Efendi'nin maarif alanına vermiş olduğu önemi göstermesi bakımından önemlidir. Bir diğer husus yeni Cumhuriyetin Osmanlı Devleti'nden aldığı ekonomik anlamda olumsuz mirasın devam ettiği gerçeğidir.

Bu karar TBMM tarafından yaklaşık bir ay meclis gündemine alınmamıştır. Akabinde ise maliye bakanlığına havale edilmiştir.

4- Kuvay-ı Milliye mensubuni hakkında ittihaz edilen mukarreratın Urfa Halkına da teşmiline dair takriri²⁰¹

Şeyh Safvet Efendi, Kuvayı Milliye mensuplarını kapsayan kanuna Urfa ve çevre illerinde dâhil etmek istemiştir. Bu karar TBMM gündemine meclisin yoğun

²⁰⁰ TBMM Z.C., c.3, s.81 – 82 - 83

²⁰¹ TBMM Z.C., c.3, s 214

çalışması nedeniyle, daha sonra gündeme gelmiştir. Ve tahrir tekraren, ahiren Kuvayı Milliye efrat ve mensuplarını kapsayan mecliste daha önce kabul edilen 372 numaralı 19 teşrinisani 1339 tarihli kanunun bilumum Kuvayı Milliye mensubuna ait olduğu nazarı dikkate alınarak bu hususta yeniden muameleye gerek olmadığına karar verilir.

5- Nizamname-i Dâhili Encümenine İntihap edilecek azanın bir müddet daimi surette Nizamname-i Dâhili tadilat ve tanzimatıyla iştigal edebilecek zevattan intihabı hakkında tahriri²⁰²

Şeyh Safvet Efendi, yeni gelecek olan üyelerin bugünkü anlamda deneyim ve tecrübe kazanmalarını ardından yapacakları işlerin taksimatında daha verimli olacaklarını belirtir.

Konuşmasını şöyle devam eder: “İdare-i Cumhuriyetin teşkilatı esasiyesini mübeyyin Kanun-u Esasiye göre Nizamname-i Dâhili muhtevasını mükemmelen ve müceddelen tanzimi lüzumu katiyesine binaen mevcut haliyle encümenin bir müddet daimi surette Nizamname-i Dâhili tadilat ve tanzimatıyla iştigal edebilecek zevattan şubelere gönderilmesinin zaruri olduğunu belirtir.” Ancak bu görüşleri TBMM tarafından kabul olunmaz.

6- Urfa-Birecik yolunun turuku umumiye meydanına ithali temenniyetuna dair tahriri²⁰³

Şeyh Safvet Efendi, Urfa- Birecik yolunun yapılması işinin ilgili daireye bir an önce sevk edilmesini ister. Lakin bu tahrir Başvekâlete havale edilmiştir.

²⁰² TBMM Z.C., c.7, s. 20

²⁰³ TBMM Z.C., c.18, s.105 - 106 - 116

Böylelikle sorun bir süreliğine ötelenmiştir. Şeyh Safvet Efendi'nin kalkınmanın yegâne anahtarının ulaşımdan geçtiğini görmüş ve bu konuya ehemmiyet vermiştir.

7- Urfa vilayetinde Ticaret Vekâletince bir demirhane tesisi temenniyetına dair takriri²⁰⁴

Şeyh Safvet Efendi, Urfa ilinin kalkınması için önemli aşamalardan olan demirhane tesislerini şehre kurulmasını istemektedir. Başvekâlete havale edilmiştir. Şeyh Safvet Efendi şehri olan Urfa'yı sınai ve ticari olarak kalkınmasını sağlamak için mecliste girişimlere devam etmiştir.

8- Urfa vilayeti dâhilinde cereyan etmekte olan Fırat nehrinden irva-ıska²⁰⁵ edilmesi hakkındaki takriri²⁰⁶

Fırat Nehri'nden istifade etmek için geçmişte Meclis-i Mebusan'da verdiği takrire benzer bir takriri TBMM'de de vermiştir. Bu durum Şeyh Safvet Efendi'nin olayları takip etmesi ve bir sorun üzerin de uzun süre durup o işi halletme yönünde ki kararlılığını göstermektedir. Bu sulama ve toprağı suya doyurma meselesini Urfa'nın kurtuluşu olarak görmüş ve çeşitli mecralarda bu konuyu dillendirmiştir.

9- Kanunda sade Türkçe unvanlı ve ihtisas erbabından mütehak bir encümen hakkındaki takrir²⁰⁷

Başvekâlet reisliğine havale edilmiştir.

²⁰⁴ TBMM Z.C., c.18, s. 105 – 108 - 116

²⁰⁵ **İrva ve ıska** : Sulama ve suya kandırma

²⁰⁶ TBMM Z.C., c.18, s. 105 – 106 -116

²⁰⁷ TBMM Z.C., c.22, s. 103

10- Urfa Vilayeti merkezine mülhak Karaköprü Köyünün bağ, bahçe ve arazisinin alım ve satım muameletında, kâtibi adilikçe musaddak senedatın, vekâleti devriye mahiyetinde telakkisi temenniyetina dair²⁰⁸

Dâhiliye encümenliği reisliğine havale edilmiştir.

11- Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey'in, düveli ecnebiye parlamentoları azasının tatil zamanlarında Türkiye'yi ziyaret etmeleri ve Türkiye Büyük Milleti Meclisi azalarının da Avrupa parlamentolarını ziyareti hakkındaki teklifleri²⁰⁹

Temenni mahiyetinde olduğu için bu tahrir Başvekâlete sevk olmuştur.

12- Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi'nin evkaf hakkında tanzim edilecek, tatbikat teklifi kanunisinin iadesine dair tahriri²¹⁰

Başvekâlet reisliğine havale edilmiştir.

13- Eğlence yerlerinden tayyare aidatı alınmasına dair olan teklifi kanunisinin iadesi hakkındaki tahriri²¹¹

Şeyh Safvet Efendi daha önceden vermiş olduğu tahriri geri çekmiştir.

²⁰⁸ TBMM Z.C., c.22, s. 103

²⁰⁹ TBMM Z.C., c.23, s. 80

²¹⁰ TBMM Z.C., c.29, s. 36

²¹¹ TBMM Z.C., c.31, s. 100 – 101 -102

5.2. Teklifler

1- Şeyh Safvet Efendi'nin elli üç refiki ile Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye haricine çıkarılmasına dair teklifi²¹²

Şeyh Safvet Efendi miladi 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine Halifeliğin kaldırılmasına dair elli üç arkadaşı ile şu tarihi teklifi vermiştir:

“Riyaseti Celileye,

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde Makam-ı Hilafet'in vücudu Türkiye'yi dâhili harici siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadı. İstiklalinde ve hayatı milliyetin de müşareket kabul etmeyen Türkiye'nin zahiren ve zımmen bile olsa ikiliğe tahammülü yoktur. Asırlardan beri Türk Milleti'nin sebebi felaketi ve ilanihaye fiilen ve ahten bir Türk İmparatorluğunun vasıta-i inkırazı olan Hanedanın hilafet kisvesi altında Türkiye'nin mevcudiyetine daha müessir bir tehlike olacağı tecarübü mümütehammilane ile katiyen sabit olmuştur. Bu hanedanın Türk Milletiyle münesebattar olan her vaziyet ve kuvveti mevcudiyeti milliyemiz için mahzı tehlikedir. Esasen hilafet, imarat evaili İslamda Hükümet mana ve vazifesinde ihdas edilmiş olduğundan dünyevi ve uhrevi bilcümle vazaifi müteveçciheyi ifa ile mükellef olan zamanı hazır. Hükümet-ı İslamiyesi'nin yanında ayrıca bir Hilafetin sebebi mevcudiyeti yoktur. Hakikat bundan ibarettir. Türk Milleti selameti muhafaza etmek için hakikate intibadan başka bir hattı hareket ihtiyar edemez. Teraküm ede gelen teşevvüşatın vazıh ve kati bir surette halli mevadı atiyenin bugün derakap ve müstecalen müzakeresi ile kanuniyet kesbetmesini teklif ederiz.” demiştir. Bu teklifte

²¹² TBMM Z.C., c.7, s.17- 27- 28 - 69

imzası ve rızası bulunan mebusların isimleri ve seçildikleri bölgeler aşağıda verilmiştir.

Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi,

Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey,

Kayseri Mebusu Hilmi Bey,

İzmir Mebusu Şükrü Bey,

İzmit Mebusu Safvet Bey,

Muş Mebusu Osman Kadri Bey,

Kütahya Mebusu Ragıp Bey,

Kırkkilise Mebusu Doktor Rifat Bey,

Trabzon Mebusu Hamdi Bey,

Kangırı Mebusu Talat Bey,

Adana Mebusu Kemal Bey,

Karahisarı Sahib Mebusu İzzet Ulvi Bey,

Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey,

Rize Mebusu Ali Bey,

Karahisarı Şarki Mebusu Mehmet Bey,

Biga Mebusu Samih Rıfat Bey,

MenteŒe Mebusu Œükrü Kaya Bey,

KırŒehir Mebusu Yahya Galip Bey,

Van Mebusu Hakkı Ertuğrul Bey,

Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey,

Konya Mebusu Refik Bey,

Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey,

MuŒ Mebusu İlyas Sami Bey,

Giresun Mebusu Tahir Bey,

Rize Mebusu Fauf Bey,

Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey,

Urfa Mebusu Ali Bey,

MenteŒe Mebusu Yunus Nadi Bey,

İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey,

Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey,

Elaziz Mebusu Hüseyin Bey,

Ardahan Mebusu Halit Bey,

Konya Mebusu Mustafa Feyzi Bey,

Saruhan Mebusu Vasıf Bey,

Kütahya Mebusu Cevdet Ertuğrul Bey,

Kütahya Mebusu Doktor Fikret Bey,

Zonguldak Mebusu Ragıp Bey,

Ordu Mebusu Recai Bey,

Karahisarlı Şarki Mebusu İbrahim Bey,

Aydın Mebusu Tahsin Bey,

Giresun Mebusu Tarık Bey,

Aydın Mebusu Zekayi Bey,

Saruhan Mebusu Kemal Bey,

Kayseri Mebusu Sabit Bey,

Kütahya Mebusu Recep Bey,

Kütahya Mebusu Ertuğrul Bey,

Kütahya Mebusu İsmail Bey,

Kütahya Mebusu Rasim Bey,

Siirt Mebusu Halil Hulki Bey,

Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey,

Artvin Mebusu Hilmi Bey,

Malatya Mebusu Hilmi Bey,

Giresun Mebusu Hacı Muhittin Bey,

Karahisarı Sahib Mebusu Ruşen Eşref Bey,

Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'dir.

Şeyh Safvet Efendi ve elli üç mebus arkadaşının verdiği teklif ise şu maddeleri kapsamaktadır.

Madde 1. Halife hall'edilmiştir. Hilafet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mevhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır.

Madde 2. Mahlu' Halife ve Osmanlı saltanat münderisi hanedanın erkek ve kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlar da Âli Osmanî'den addedilirler.

Madde 3. İkinci maddede mezkur kimseler işbu kanunun ilanı tarihinden itibaren azami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4. İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık ve sıfatı ve hukuku merfudur.

Madde 5. Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvali gayri menkuleye tasarruf edemezler.

İlişkilerin kat'ı için bir sene müddetle bilvekele mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6. İkinci maddede mezkûr kimselere masarîf-ı seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derece-i servetine göre mütefavid olmak üzere Hükümetçe tespit edilecek meblağ ita olunacaktır.

Madde 7. İkinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki bil cümle emvali gayri menkullerini bir sene zarfında Hükümetin malumat ve muvaffakiyetiyle tasfiyeye mecburdurlar.

Mezkûr emvali gayri menkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümetin marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8. Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilinde tapuya merbut emvali gayri menkulleri millete intikal etmiştir.

Madde 9. Mülga padişahlık sarayları ve kasırları ve emakin ve sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asarı nefise ve sair bilumum emvali menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10. Emlaki Hakaniye namı altında olup evvelce millete devredilen emlak ile beraber mülga padişahlığa ait bilcümle emlak ve sabık Hazine-i Hümayun muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

Madde 11. Millete intikal eden emvali menkule ve gayrı menkulenin tespit ve muhafazası için bir nizamname teşkil edilecektir.

Madde 12. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriül icradır.

Madde 13. İşbu kanun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Bu tekliften sonra genel olarak söz alan mebusların ekseriyeti Halifeliği yerici tarzda, intikam alıcı ve çıkarılan kanun lehine konuşmalar yapmışlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde sadece iki mebus bu kanun teklifinin aleyhinde konuşmalar tertip etmişlerdir.

Bu mebuslar Dadaylı Miralay Halit Bey (Milli Mücadelede Yunan General Trikopis'i esir alan) ve Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'dir. Şimdi Türkiye Büyük Millet meclisinde bu önemli konu hakkında yaşanan tartışma ve konuşmalara bir göz atalım. İlk konuşmayı Rize Mebusu Ekrem Bey yapar:

Ekrem Bey (Rize) — Meşrutiyetin bidayeti idi, henüz mektepten çıkmıştım. Mektebi Harbiye'nin – biliyorsunuz talimhaneye müteveccih olan mermer sütunlu mermer merdivenleri vardır. Bunun kapısından bakıyorum mermer merdivenin aşağısında sadaret mevkiini işgal etmiş vükelamızdan birini ferik apoletleri ve mehabetli vücudu ile ve arkasında bütün yaverleriyle ve maiyetiyle iyi talim ve terbiye görmüş bir nefer vaziyetinde gördüm.

Bu zat ve maiyeti mükellef bir arabanın önünde duruyordu. Fakat arabanın içindekini görmüyordum. Tabii merak ettim baktım. Bu Sultan Hamid'in on dört on beş yaşındaki şehzadelerinden biri idi. Bu levha bana derhal garip bir tesir yaptı. Çünkü bu çocuk bir hiçti ve hiç evsafı olmayan bir insancıktı. Düşündüm: O zaman bu çocuğa eğer o hürmet Sultan Hamid'in oğlu olduğundan dolayı yapılıyorsa. Sultan Hamit denilen adam o canilerdendir ki, cinayeti yalnız Mithat Paşa gibi nice insanları mahvetmekten ibaret değil, bir milleti inkıraza mahkûm etmiştir. Hâlâ onun cezasını çekiyoruz. Sonra haber aldım ki: meğer saraylarda beş, altı yaşındaki çocukların önünde vükelâ, rical ve ekâbir hepsi böyle el pençe divan dururlarmış. İnsanların böyle kendi kendilerini esaret altına sokmalarına karşı o zaman derin bir nefet hissetmişim.

Efendiler! bugün bu mefkûre tamamıyla değişmiştir ve ben bugünü gördüğüm için ölürsem de gam yemem, ruhum ebediyen istirahat edebilir. Artık kimse beş, altı yaşındaki çocukların önünde el pençe divan durmayacak ve hiçbir zaman «arzu-yu şahanem, milletime ihsan ettim» sözlerini işitmeyecek.

Yalnız milletin sayesinde yaşadıkları halde onu uşak gibi kullanan bu saltanat devrildiği halde garip olan şurasıdır ki, hâlâ biz gözümüzün önünde bu ailenin hilâfet kisvesi altında ayrı debdebeyi sürmesine tahammül etmek ve rıza göstermek safderunluğunda bulunuyoruz. Bir gün gelecek, istikbalde bugünün tarihini yazan müverrihler Anadolu'da Türk, istiklâlini kazanmak için boğaz boğaza gelirken İstanbul'da onun düşmanı ile dans eden bu hanedanı aileyi derhal tart etmediğimizden dolayı hayret edeceklerdir. Tarih bize gösterir ki, bu zevat her zaman bu tahta bütün kuvvetleriyle sarılmışlar ve onu elde etmek için icabında Türk Milletinin boğaz boğaza gelmesini istemişlerdir.

Niçin bunlar bu tahta bu kadar sarılıyorlar, millete hizmet etmek için mi? Efendiler! Millete hizmet etmiş tarihimizde birçok sadrazamlar gösterebilirsiniz. Fakat padişah göstermek için müşkülât çekeceksiniz. Bunların tahta merbut olmalarını saik yalnız menfaat, ihtiras, bundan ibarettir. Padişahların yapmış oldukları bu fenalıklar üzerinde biraz durmak istiyorum. Çünkü ben inliyorum. Efendiler, bugün memleketimin milletimin terakiyatının bu kadar geri kalmasından dolayı inliyorum.

Bir ecnebi ile karşı karşıya geldiğim zaman, onun memleketiyle kendimi mukayese ettiğim zaman görüyorum ki, onun memleketindeki şimendiferler kadar benim memleketimde yol yoktur. Bu üstümde başımda gördüğünüz düğmeleri ve hatta ve bazı yerlerde yiyeceğim ekmeğe varıncaya kadar onlardan satın almaya mecbur oluyorum. Bundan dolayıdır ki, bir ecnebi ile karşı karşıya geldiğim zaman yüzüm kızarıyor. O halde kendime soruyorum Türk Milletinin bu kadar geri kalmasındaki sebep nedir? Yarabbi! Biz kabiliyetsiz, istidatsız olduğumuz için mi bu kadar geri kaldık? Bütün ecnebi devletler en yüksek zirvede biz alttayız. Buna sebep din midir? Bu sualime karşı derhal görüyorum ki, mazide Arap Milletinin, İslâm dini ile mücehhez olan Arap Milletinin medeniyeti bana ‘gösteriyor ki hiçbir zaman din buna mâni değildir.

O halde kabiliyetsiz olan biz Türkler miyiz? Hayır, efendiler bunu da görüyorum. Bir zabıt, bir doktor, bir mühendis muhitini bulduğu zaman derhal orada ferdî tefevvuklar yapıyor. Efendiler, Türk Milletinin bu kadar geri kalmasına sebep mesul padişahlardır. Padişahlardır; çünkü onlar milleti kahhar bir idare-i mutlaka altında boğarak ve yalnız kendi menfaatlerini düşünerek onun terakkisi için hiçbir şey yapmamışlardır. Millet mesul kendisi olurdu, şayet hâkimiyet kendi elinde olduğu halde bu kadar geri kalsaydı. Şöyle bir bakarsak bu son inkılâp fikri istisna

edilirse Türk Milletinin altı yüz sene evvelki ruhu ile son zamanlardaki ruhu arasında hiçbir fark yoktur.

Hudutlara bakınız. Aşağı – yukarı altı yüz sene evvelki vaziyete şahit oluruz. Ümran noktasından yollar, köyler hiç değişmemiştir. Yalnız ormanlar azalmıştır. Bütün bunların sebebi, musuller padişahlardır. Bugün İstanbul’da ve memleketin sair tarafında elleri böğründe kuvvetleri olduğu halde iş bulamamaktan dolayı sefil kalan binlerce halk bilmelidir ki, biz altı yüz senenin biriktirdiği nakâyısın altında eziliyoruz. Ve bu altı yüz senenin biriktirdiği nakâyısa çare bulmak birkaç senede mümkün değildir. Bu padişahlar, bidayeti saltanatlarında tarihin kendilerinden evvel vermiş olduğu derslerden hiç ibret almamışlar, düşünmemişler ki, bir yer işgal etmek o yeri zapt etmek demek değildir. Memleketin ümrünü nokta-i nazarından çalışmamışlar, hiçbir şey yapmamışlardır.

Bana Tarih-i Osmanî’nin Saltanat-ı Osmanî’nin istiklâli Osmanî’yi temin etti diye tebcil ettiği şeylerden mi bahs olunacak? Efendiler ben bunu bu efsaneyi on yaşında iken pek tatlı olarak dinledim. Fakat bugün artık bu masalları dinlemeye tahammülüm yoktur. Kimi esaretten kurtarmış, kimin istiklâlini temin etmiştir? Şark Türk Hakanlığını Türkleri bir noktaya toplamak için olan hareketine karşı bazı Selçuk sultanlarının yaptığı gibi ona tabi olsa idi bulgun ihtimal ki, merkezi Asya’da olmak üzere büyük bir şark veya Türk Hakanlığı tesis etmiş olabilirdi.

O zaman bizim ecdadımız ha Şark Türk Hakanlığının idaresi altında bulunmuş ha Sultan Osman idaresi yahut Karaman Beyinin idaresine girmiş. Bugün bu bizim için müsavi olurdu.

(...)

Hiç düşünmeksizin yapılacak olan şey derhal bu hanedanın bilaistisna hudut haricine çıkarılmasıdır. Sair Cumhuriyeti ilân eden milletlerin birçok kanlı tecrübeler pahasına bulmuş oldukları bu neticeyi elde etmek için aynı tecrübeleri yapmak ister misiniz? Bunlar çıktıktan sonra bir nokta akla gelebilir. Hilâfet mevkii; bendeniz hakikaten hayretler içinde kalıyorum.

Hilâfetle bir ailenin münasebeti nedir? Mazisi cinayetlerle dolu ve Türk Milletine hizmet etmemiş olan bu ailenin hilâfetle münasebeti nedir? Hilâfet. Esasen İslâm dininin hükümetinde mündemiçtir, bundan ibarettir. Bununla beraber ben bu isme de çok ehemmiyet vermem. Artık bu ismin oynayacağı siyasi rol çoktan geçmiştir. Bugün pek güzel gördük, Harbi Umumide kanal seferi bize hilâfet kuvvetini hiçbir işe yaramadığını pek acı ve pek pahalıya oturtarak anlatmıştır. Irak ve Filistin cephelerinde Hint askerlerinin pek kanlı taarruzlarına bu isim hiçbir zaman mâni olamamıştır.

Son zamanda görüyoruz Yunanistan'ın siyasi bazı menafi, Hıristiyan olmasında ziyade siyasi bazı menafi sebebiyle yardım görmüş fakat Türk ordularının kahhar darbeleri altında ezilince bütün cihan tarafından terk edilmiştir. Binaenaleyh bu ismin artık oynanacak siyasi rolünü tasavvur edemiyorum. Binaenaleyh neticeye geliyorum, doğrudan doğruya teklifin gösterdiği veçhile bilaistisna hanedan ailesinin hudut haricine çıkarılmasından ibarettir.

(...)

Konuşma sırası Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'e gelir. Zeki Bey Halifelğin kaldırılmaması gerektiği hususunda konuşur. Zeki Bey'in konuşmaları sık sık sataşmalar nedeniyle kesilmiştir.

Zeki Bey (Gümüşhane) — Ben milletin efradındanım, fırkanın değilim. Umdelerden bahsetmeye salâhiyetim vardır. Burası hür bir kürsüdür. Zatıâliileri de çıkarsınız. Burada nokta-i nazarınızı söylersiniz. Acaba bu umde-i esasiyeler dâhilinde böyle ananati milliyemizi ani surette sarsmak ve yıkmak usulleri de dâhil mi idi? Bugün memleketin herhangi bir tarafından mesaili iktisadiyeyi, mesaili siyasiyeyi ve dâhiliyeyi ve ziraiyeyi hallettik de yalnız bu vaziyetin içerisinde yapılmak istenilen bu mu kaldı? Bendenize öyle geliyor ki, bunun-zamanı henüz gelmemiştir ve gelmediğine kaaniim.

(...)

Zeki Bey (Devamla) — «Hilâfeti Hanedanı Âli Osman'a ait olup Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâkan erşat ve aslâh evlâdı intihabolunur» Heyeti Celilenizin vermiş olduğu bu kararı kaldırmış olan ayrıca bir lâyihai kanuniye var mıdır?

Mustafa Bey: O karar ile bunun arasında fark var. Ondan sonra neler oldu haberin var mı? Uyuma!

Zeki Bey (Devamla) — Arkadaşlar bendeniz mutedil liberal ve bununla bir ebedi müthiş bir ittihadı İslâm taraftarıyım (Türkçe söyle sesleri).

Tarihin bu azametini kendi milletimde görmek isterim. Benim gayem budur. Bunun içindir ki, memleketimin siyaseti dâhiliye ve hariciyesi namına hilâfetin ilgasını kabul ederek bugünkü vaziyet dâhilinde bu müthiş kuvveti düşmanların veyahut diğer hükümetlerin kucağıma atmayalım.

Biz Cumhuriyet, hâkimiyeti milliye ve teceddüde ediyoruz. Eğer bunlar halkın arzusu ise – ki, olduğuma benim imanım var – bununla beraber biz öyle zannediyoruz ki, bu esasat dairesinde ittifak ettiğimiz takdirde halkın ihtiyacı umumiyesine ait olan bu esasatı yine halktan veçhe alarak o veçhe dairesinde halkın ihtiyacı ummiyesini nazarı dikkate alarak o veçhe üzerine ve Teşkilâtı Esasiye'miz ve fırkamızın heyeti umumiyesini bir umde-i esasiye olarak kabul ettiği esasat dairesinde Hükümete bir veçhe vererek o suretle karar vermemiz icap ederdi. Yoksa biz düşündüklerimizi, kendi arzu ettiklerimizi doğrudan doğruya halka kabul mü ettireceğiz.

(...)

Zeki Bey (Gümüşhane) — Efendiler biz saltanata düşman değiliz, eşhasa düşmanız. Zira bugünkü günde gördüğüm vaziyet şudur: Cumhuriyet, devam ettiği halde saltanata doğru yürüyor.

(...)

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak)- Hilâfetin ilgası deniliyor arkadaşlar. Ben, hilâfetin ilgasını kabul etmiyorum arkadaşlar. Hilâfet ilga edilmiyor. Hilâfetin makamı kaldırılıyor. Hâlbuki hilâfet mevcuttur arkadaşlar. İmamet de burada, hilâfet de burada.

Bu konuşmanın ardından Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey ve Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey müzakerelerin bitirilmesi ve maddelere geçilmesi gerektiğine dair taktir verirler. Yapılan oylama sonucu 1. Madde TBMM tarafından iki ret oya karşın, diğer mebusların müspet oyları ile kabul edilir.

Madde 1. Halife halledilmiştir. Hilafet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mevhumlarında esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır. Bu madde üzerine söz alan Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi şu meşhur konuşmayı yapar:

Şeyh Safvet Efendi (Urfa) — İdare-i Cumhuriyet vazifeyi asliyesinden biri ve en birincisi ahkâmı celile-i İslamiye'nin muhafazasıdır. Hulafa-i Raşidin Efendilerimizden sonra bu devri Cumhuriyete kadar İslamiyet namına deveran eden hilafet meselesi hiçbir zaman ne tetkik edilmiş ne de mantıklı bir hükmü sahiha iktiran etmiştir. Cumhuriyet'in Türkiye halkına ispat eylediği rüş ve kıyaset ve bize temin eylediği hürriyet ve adalet sayesinde hilafet meselesinin mahiyetini artık bütün Âlem-i İslâm'a karşı tahlil ve ilan edecek vaziyette bulunuyoruz.

Dinî mümünü İslâm'ın her veçhile ulviyet ve nezahetini muhafaza etmek için hilâfetin mahiyetini tahlil ve ilân etmekte bir gün bile taahhur etmek caiz değildir. Öteden beri herhangi bir sülâlenin, bir şahsın makamı hükümdariye irsen musallat olabilmesiyle halife unvanını ihraz etmesi din-i İslâm'ın muktaziyatından imiş gibi bundan evvel efkârı ammede bir telakki vardı.

Fakat hilâfetin ne demek olduğunu hakkiyle bilen hurafeyi ümmet Dini İslâm'ın hakayıkı âliyesiyle halkın seviyesini müteakip bulamadıklarından zevahirin muhafazasıyla idare-i maslahat siyasetini takip etmişlerdi. Bugün mülkün her tarafında canı gönülden hüsnü telâkkiye iktiran eden Cumhuriyet, halk seviyesinin en âli derecelerde olduğunu ispat eylemiştir. İşte bu sayededir ki bugün bu meselenin halli ile iştilal ediyoruz.

Efendiler Hazreti Davut aleyhisselam gibi Mürselini Kiram hazeratından idare-i umuru ammeye memur olanlar Haktaala Hazretlerinin emreylediği adli ihsan

ile her vecihle amil olduklarından Kur'an-ı Kerim bu zevatı kirama halife ünvanı mübeccilini ıtlak buyurmuştur. Adalet sıfatı ilahiyendir. Bu sıfatı celiliye mazhariyet yeryüzünde Cenab-ı Hakka hilafet manasındadır. Haktaala Hazretleri Davut Aleyhisselam'a hitaben (inna cealneke filardı halifetün) buyuruyor. Bunu mütekıp (fahkemu beynannase bilhakkı) diyor. Şu halde Hilafetin manayı hakikisi yer yüzünde hak ve adil üzere beynennas icrayı hükümet olduğu anlaşılıyor. Resuli Kiram Hazretleri her türlü sagayir ve kebayirden masun ve her bir hareketlerinden adil olduklarından yer yüzünde Allah'ın birer halifesiydiler.

Hatemünnebiyyin Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri dahi Cenab-ı Hakkın en muazzam halifesidir. Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinden sonra cıharı yarı Güzin hazeratına da bu ünvanı celil verilmiş idi. Çünkü birer birer efdalinnas bu dört zatımübeccel, eseri celile nebeviyeye tamamıyla iktifa ve idare-i ammede Asr-ı Saadette olduğu gibi adil ve ihsanı bihakkın muhafaza buyurmuşlardı. Bir mucize-i nebeviye olarak "Hilafet yani adil ve hak ile kaim bir hükümet benden otuz seneye kadardır." buyurmuşlardı.

İmam Ali Efendimiz'in müddet-i hilafetleriyle otuz seneleri dolunca, zulüm ve adaveti ile Emeviye hükümeti zuhur etmiş hak ve adaletin esasatı sarsılmaya başlamıştır. Bu Hadis-i Şerif ile sabit oluyor ki, din-i İslam nazarında hilafet hak ve adil üzerine icrayı hükümettir. Böyle bir hükümet Peygamber efendimizden sonra ancak otuz yıl devam etmiştir. Halbuki hanedan-ı risaleti Kerbela çöllerinde haki helake serni Yezid ve Kuran-ı Kerim'i maazallah yerlere çarpan İkinci Velid gibi hazleye de halife deniliyordu. O zamanlar halkın seviyesi bu feceatlere tahammül edebilirdi. Böyle bir lafızı bimananın din-i İslama büyük iftira olduğu düşünüleliyordu.

Bunlar gösteriyor ki herhangi bir hükümet-i İslamiye adil ve hak üzerine umuru ammeyi idare ederse o hükümet yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Adil ve haktan inhiraf eden hükümetler o mübeccel sıfattan pek uzaktır. Müruru asar ile hadisatı künyede beşeriyetin bittecrübe bulunduğu bir hakikat vardır ki Resulu kiram hazeratından sonra adil ve hak üzere kaim bir hükümetin ancak cumhuriyet te bulunabilmesidir. Zaten Hulafa-i Raşidin devirlerinde cumhur, ashabın efkârı umumiyesine hâkimdi.

Binaenaleyh mademki bugün hak ve adil üzere icrayı hükümet ancak cumhuriyetle kaimdir ve idare-i hazırımız da hamdolsun bir idare-i cumhuriyedir. Hilâfetin mahiyeti aklen ve mantıken Büyük Millet Meclisinin şahsı manevisinde tamamıyla tecelli etmiş oluyor. Şu halde din-i İslâm'ın kast eylemiş olduğu hilâfetin hakikati bu Meclisi Muazzamın şahsı manevisinde tecelli etmekte iken hilâfet sıfatı mübeccelesini Büyük Millet Meclisi haricinde hakiki İslamiyet hilâfına bir lâfzı bimânadır ki sinne düşürmek Cumhuriyetle asla tevafuk etmeyecek bir halet-i garibedir.

Artık böyle bir garabete karşı her ne yapılmak lazımsa hilafetin manayı asliyesine haiz bulunan heyet-i celilenize aittir. Lahiya-ı Kanunideki birinci madde tamamıyla maruzatı acizanemin bir neticesidir. Binaenaleyh kabulünü istirham eylerim.

Şeyh Safvet Efendi'den sonra ise bu kanuna muhalif Halit Bey bir konuşma yapmıştır.

Halit Bey (Kastamonu) : (...) Mâlûmuâliniz hilâfet 1300 küsur seneden beri Hulefayı Raşidin, Emeviler, Abbasiler, sonra Fatimiler, Mısır ve saireden geçerek bir

silsiledir gidiyoruz. Binaenaleyh 1300 senelik bir müessesedir. Bunun için bu makamı mülga demek için her halde uzun boylu düşünmek icap eder kanaatindeyim. Ciheti şer'iyesinde hiçbir mahzur yoktur. Bendeniz yalnız siyasi nokta-i nazardan arz ediyorum. Arkadaşlar hepimiz biliyoruz ki İstiklâl Mücadelâtı ilân edildiği zaman halkımızın halife makamına olan merbutiyetini nazarı itibara alarak hepimiz «halifeyi kurtaracağız. Şöyle yapacağız, böyle yapacağız» diye telkinatta bulduk. Hatta birçok meşarîh ve ulemayı Büyük Millet Meclisine getirdik. Bu, sırf halkın hissiyatına hürmet içindi. Sonra arkadaşlar, ben bu İstiklâl Muharebatında kamilen buldum. Askerlere, bütün arkadaşlarla beraber bu suretle telkinatta bulduk. «Makamı hilâfeti, bütün vatanla beraber kurtaracağız» dedik. Hay hay hamdolsun kurtardık. Böyle olmakla beraber bugün halk makamı hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınmaz itikadındadır. Ben de o itikatta değilim.

Tunalı Hilmi Bey — O itikadı değiştireceğiz. Bundan böyle halkı aldatmak yok.

Halit Bey (Devamla) — İnşallah! Binaenaleyh bendeniz en ziyade bunun dâhildeki tarzı telâkkisine işaret ediyorum.

(...)

Meselâ bugün hac farzdır. Haccın hikmeti felsefesi o kadar büyüktür ki acaba bundan siyaseten ne istifade etmişizdir? Hiç. Sonra Araplar bize karşı şöyle yapmış böyle yapmış diyoruz. Hâlbuki hep biliyoruz ki bu Arabistan'da takip ettiğimiz hatalı siyaset neticesidir. (Hayır, hayır sesleri) (Başka birinin hatası bize tereddüb etmez sesleri) Bendeniz kanaati vicdaniyemi söylüyorum.

(...)

Bendeniz bu son sözü yani mülgadır sözünü açıkça söylemeyi ve kaydını şer'an değil siyaseten büyük bir mahzur telâkki ediyorum.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — O halde kapalı kaydedelim.

Halit Bey (Devamla) — Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde deriz. Doğrudan doğruya mülgadır demek hatalıdır.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Büyük Millet Meclisinin şahsında mündemiçtir.

Halit Bey (Kastamonu) — Az zaman sonra tesirini görürüz.

Vasıf Bey - Dünyada bütün medeni milletlerin medeni varlıkların bir hakikati mehzaz olarak kabul ettiği esaslardan bahsetmiştim ve bu esaslar ve en mühim olarak Cumhuriyeti ilân eden bir milletin kendi varlığını kurtarmak için saltanat iddia edebilecek hiçbir kuvvete meydan bırakmamaktır.

Cumhuriyeti ilân eden bir milletin en yüksek vazifesi kendi vatanı için kendi varlığı için kabul edeceği en büyük esas, kendi mevcudiyetine tehlike iras edebilecek ikiliklere meydan vermemek, saltanat ihtiraslarına meydan bırakmamaktır. Milletin selâmeti efkârı için daima sultanlığa timsal olabilecek olan bütün müesseseleri yıkmaktır. Ancak o zaman Cumhuriyet tamam olabilir, o zaman ancak Cumhuriyetin temeli esaslı olabilir.

Neşredilen cihad fetvasına rağmen Türkü Irak'ta, Çanakkale'de, Filistin'de boğazlayan Müslümanlardır. (Her tarafta sesleri) Arkadaşlar, varlığımıza bütün

kuvveti ile kasteden Britanya imparatorluğunun en büyük nokta-i istinadı ve bizi yıkmak için sevk ettiği orduların en kuvvetli membaları İslâm diyarları idi. Nerede o cihad fetvaları, nerede o Hilafetin haricî siyasetindeki tesirleri, nerede o Hilâfetin faydaları? Zeki Bey bir tane gösterebilir.

Fakat Meclisi Âlinin kıymetli azaları mütehasıs ve mesut olarak bu kararı vermiştir ve o gaye bilâkaydüşart yürüyecektir ve yürümek için o mevani ihdas edenlerin kafalarını ezerek, kırarak yürüyecektir. Diyorlar ki biz bu zaferi kazanırken makamı hilâfeti kurtaracağız diye propaganda yapmışız, bunu ilân etmişiz, şimdi nasıl oluyor da geri dönüyoruz. Meclisi Âlinin geri döndüğünü gösteren ortada hiçbir hadise yoktur. Meclisi Âlinin husule getirdiği şey vekayii, hadisatın, zamanın bir zarureti katiyesi olarak tecelli etmiştir.

Cihan bir mecra-yı tekâmül takip etmektedir. Beşeriyetin bugünkü vaziyeti, şekli idaresi, telâkkiyatı, zihniyeti müthiş bir suretle daima tahavvül ve inkişaf etmektedir. Zeki Bey istiyor mu ki, Halit Bey istiyor mu ki, dün söylediğimizi ne kadar zararlı görsek yerinde sayarak yerinde durarak muhafaza edeceğiz. Evet, arkadaşlar o zaman bir sultan vardı ve hatta o zaman padişahlığın ilga edildiğini bile ilân etmemiştik. Padişahın bütün ihanetine rağmen padişahın memleketi batırmak için düşmanla bir olmasına rağmen...

Fakat arkadaşlar, o padişah bizi boğmak, bizi yıkmak, bizi ezmek için silâh olarak hilâfeti kullanmıştır. Sakarya'ya kadar gelen Yunan Ordusunun hilâfet ordusu olduğuna dair beyannameler neşretmiştir. İslam'ı kullanılmıştır. Bizim mücrim ve kâfir olduğumuza dair fetvalar neşretmiştir.

Meclisi Âli bu kararını verdiği zaman varsın arkadaşlardan beş on şahıs, beş on kişi buna muhalefet edeceğim diye tepinsin ve çırpınsın. Bütün bu tepinmenin ve çırpınmanın sonu hicrandır, hüsrandır ve anlayacaklardır ki yaptıkları hareket ayıptır ve gūnahtır.

Adliye Vekili Seyit Bey (İzmir) — Bendeniz de bu meseleye dair uzun senelerden beri icra ettiğim tetebbuat neticesinde hâsıl olan kanaatimi beyan etmek isterim. Nitekim geçen sene hilâfet hakkında (Hilafet ve hâkimiyeti milliye) unvanı ile bir de kitap neşretmiştim...

Dediğim gibi tarihi İslâm'da azim bir inkılâp yapıyoruz. Diyebilirim ki bundan daha büyük inkılâp olamaz. Bu inkılâbın azametindedir zihinler bununla pek meşguldür. Kalpler endişe ve tereddüt içindedir. Onun için cümlemizin vicdan ve izamı arzu ediyor ki mesele tamamıyla tavazzuh etsin.

Yârü ağyar ne yaptığımızı ve ne yapmak istediğimizi bilsin. Şuurlu bir surette mi yoksa şuursuz bir halde mi yapıyoruz, anlasın. Meclisi Âli, hilâfet meselesini maliyeti seriye ve siyasetin bilerek mi ittihazı karar ediyor, yoksa bilmeyerek mi? Bu cihetler tamamıyla tavazzuh etsin. Çünkü tekrar ediyorum mesele hakikaten gayet mühimdi. Âlemi İslâm'da daha şimdiye kadar böyle bir inkılâp vaki olmamıştır. Değil âlemi İslâm'da belki küre-i arzda vaki olan inkılâbatın en büyüğü en mühimidir.

Muhterem efendiler, asıl kanunu din olan Kur'an-ı Kerim'e müracaat ederseniz görürsünüz ki, bizim şekl-i hilâfet hakkında yani İslâm Hilâfeti hakkında hiçbir ayeti kerime yoktur. Kur'an-ı Kerim emri hükümette yani idare-i memleket hususunda bize iki düstur gösteriyor: Biri; bugün âlemi medeniyette cari olan kaide-i

meşverettir ki, bunu Kur'an bize bin üç yüz sene evvel vaz'etmiştir. O da (ve emrühüm şûra beynehüm) düsturudur. Müslümanların işi kendi aralarında meşveretle görülür, demektir.

Kur'an-ı Kerim'de zikrolunan ikinci düstur da ülülemre itaat düsturudur. Kur'an-ı Kerim'de; «Etiullahe ve etiulresul ve' ülülemrü minküm» ayeti celilesi vardır. Manayı münifi, Allaha ve Peygambere ve sizin içinizden emir sahibi olanlara itaat ediniz, demektir. İşte bu ikinci düsturdur. Bu da anarşiyi, hükümete ref ve def'i etmek içindir. Zapturaptın memleketi temin etmek içindir ki, o emrû hükümete itaat dinen vacip olduğunu beyan ediyor. Bu ayet efrada salâhiyettar olan ricalin emrine itaat hususunda bir vazifeyi diniye tahmil ediyor. İşte idare-i memleket hususunda Kur'an Kerim'de bu iki ayetten başka bir ayet, yoktur. Vakıa emanatı yani memuriyetleri, vazai fi hükümetleri ehline tevdi etmek hak ve adilane riayet eylemek gibi hususata mütaallik ayat-ı Kur'aniye vardır. Lâkin bunlar doğrudan doğruya usulü idareye mütaallik değildir, ikinci derecededir.

Evvelce de söylemiştim. Hilâfet meselesi dinî olmaktan ziyade dünyevi ve siyasi bir meseledir. Doğrudan doğruya milletin kendi işidir. Onun içindir ki nusus şeriyede bu mesele hakkında tafsilât yoktur. Halife nasıl tâyin ve nasbolunur? Hilâfetin şeraiti nedir. Her halükarda ve her zamanda bir halife nasp ve tâyin etmek millet üzerine vacip midir? Gibi meseleler hakkında ne Kuran-ı Kerim'de, ne de hadisi Nebeviye'de bir sarahat yoktur.

Efendiler, nazarı dikkatinizi celb ederim; tırnak kesmek, sakal bırakmak gibi en fer'i adap ve adâta, umuru saniyeye müteallik meseleler hakkında birçok hadisi şerifler varit olduğu halde halifenin nasıl nasp ve tayin edileceği, hilâfetin şartlarının

neden ibaret olduğu ve her zamanda halife nasp ve tayin etmek vacip olup olmadığı hakkında sarih ve kati hiçbir Hadis-i Şerif yoktur. Bunun hikmeti nedir? Adap ve adâta dair birçok hadisler varit olsun da niçin hilâfet meseleleri hakkında sarih bir Hadis-i Şerif varit olmasın? Bu nazarı dikkati celb değil midir? Bunun sebebi Şudur ki hilâfet öyle zannolunduğu gibi mesaili asliyesi diniyeden değildir. Siyasi bir meseledir. Zamana, örf ve âdâta göre deđiŐir, icabatı zamana tâbidir. Onun içindir ki riyasetpenah efendimiz demin söylediğim hilâfet meseleleri hakkında ihtiyari sükût buyurmuŐlardır.

Bu hilâfeti hakikiyenin Şartlarına gelince bunlar on kadar Őeriaten ibarettir ki, Őunlardır: Müslüman olmak, hür olmak, akıl ve baliğ olmak, erkek olmak, selâmeti havas ve âzaya malik bulunmak, umuru memleket ve masalilhi milleti temsilde rey ve tedbir ve hüsnü siyaset sahibi olmak ve aynı zamanda halk üzerinde nüfuz ve kudrete malik bulunmak, Őecaat sahibi olmak, tam mânasivle adalette muttasıf olmak. KureyŐ den olmak. İste hilâfetin Şartları bunlardır. Bunlardan biri eksik olursa hilâfet sahih olmaz. Bu Őartlardan başka bir de (ilim) Şartı vardır.

Efendiler, kendi kendimizi aldatmayalım. Âlemi İslâm'ı biz hiç aldatamayız. Onların içinde birçok ulema vardır. Kâffesi bugün bizden âlimdirler. Kütübü İslâmiye ellerindedir. Onlar hilâfeti İslâmiye'nin ne demek olduğunu bilmezler mi? Hind uleması, Mısır uleması, Yemen uleması, Neced uleması, Kürdistan uleması halifenin KureyŐ'ten olması lâzım geleceğini bilmezler mi efendiler? Bu saydığım yerlerin hiçbir âlimi bizim padiŐahlarımızın halifeliğini din nokta-i nazarından kabul etmez. Mısır'da, Hindistan'da, Kürdistan'da hilâfetten bahsedildiği vakit bunun ciddi olduğuna inanıyor musunuz?

(...)

Şimdi burada gayet kuvvetli bir itiraz varit olur. Denilebilir ki, Müslümanlar üzerine bir imam intihap ve nasbetmek vaciptir. Bu bapta icma ümmet vardır. Bütün ulemayı İslâm imam nasbinin vücubunda ittifak etmişlerdir. Buna ne cevap vereceksin? Bu sual hakikaten pek kuvvetli bir sualdir, işin içine (icma) girince kendi tarafımızdan ne söylense fayda vermez. Hiç kimse dinlemez.

Çünkü icma en kuvvetli delil addolunur ve tarafınızdan ne denilecek olsa bize cevaben icma akdeden ulema, senden daha iyi bilir denilir. Şu halde buna nasıl cevap vermelidir? Bunun cevabını Şafii ulemasının en büyük mütehasıslarından Allame Uddadin vermiştir. Bu zatın (Mevakıf) namında gayet muteber bir kitabı vardır. Ehlisünnetin itikadiyatına dairdir. Büyük bir kitaptır. İstanbul'da matbaai Âmirede üç cilt üzerine tab'ı edilmiştir. Bütün ulemayı İslâm'ın elinde hüccet gibi tutulur ve münderecatı senet ittihaz olunur. Bu kitabın imamet bahsinde bu sual kendi tarafından irat olunduktan sonra ona cevaben demin dediğim gibi (şeraiti, imameti cami bir zat bulunmadığı surette ehli İslâm üzerine imam nasbetmek vacip olmaz) diye mezkûrdur.

Hilâfeti hakikiyede Halife Rasulü Ekrem Efendimizin eserine iktifa ile peygamberane bir hayat idare ve pederane bir siyaset takip edecek, elinde Hazreti Kuran meşali hidayet ve rehberi hareketi olacak, kalbinde Allah korkusu onu her halûkârında adaletten ayrılmayacak, mansup ve memuriyetleri birer emaneti ilâhiye addederek ehlini bulup ona tefavvuz edecek, hukuku müsliminin ziyanına ve emvali beytülmalin zerre kadar israfına meydan vermeyecek, İslâmiyet'in inkişaf ve tealisi ve ehli İslâm'ın saadet ve terakkisi neye mütevakkıf ise onu istihsale bezli

mukadderat eyleyecek. Şimdi zamanımızda böyle bir hilâfeti hakikiye tesisi kabil midir?

Sözlerimin mukaddimesinde de söylemiştim ki, Şer'i Şerif nazarında hilâfetten maksat hükümettir. Bir hükümet-i âdile tesis etmektir. Kur'an-ı Kerim'de emrû Hükümette usul-ü idare olmak üzere bize meşvereti tavsiye ediyor (ve emrühüm şûra beynehüm) diyor. Bizim de bugün mümkün olduğu kadar tesis etmek istediğimiz usulü idare, meşverettir.

Hükümeti meşveret esası üzerine tesis etmek istiyoruz.(hatta ettikte) Bu usulü idare tahsini ilâhiye mezhar olduğu halde daha ne istiyoruz, başımızda heyülâ gibi bir halife bulundurmanın ne manası vardır?

İşte efendiler, hilâfet meselesinin ilm-i Kelâm yani itikadiyet nokta-i nazarından mahiyeti Şeriyesi budur. Bunu bu suretle bilmek, halkı tenvir etmek, hakikati bildirmek lâzımdır ve böyle bir zamanda bizim için bir farizadır. Hakikaten bazı zatlar var. Meselâ bizim muhterem Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, Muhterem Kastamonu Mebusu Halid Beyefendi Hazretleri gibi. Dâhilde ve hariçte daha birçok zevat bulunabilir ki bu meselede tereddütleri vardır. Endişelerinde samimiyet olduğunda hiç şüphem yoktur. Kendilerini takdir ve tebci ederim. Sözlerinde başka bir gaye, başka bir maksat yoktur. Endişeler, pek tabi bir endişedir. Çünkü mesele pek büyüktür. Azim bir inkılâp geçiriyoruz. Kendilerini mazur görürüm. Hiç şüphe etmem ki meseleyi olduğu gibi bildikleri zaman o endişeleri zail olur. Onlar da kemali itidal ile bizim nokta-i nazarımıza iştirak ederler.

Muhterem Halid Beyefendi «Ben meselenin ciheti Şeriyesi'ne karışmam. Ciheti siyasiyesini düşünüyorum» dediler. Yani meselenin ciheti siyasiyesinden

endişe ettiklerini söylediler. Bu bapta da bir iki söz söylemek isterim. Kimsenin kanaatini suiistimal etmek istemem. Söyleyeceğim sözler sırf benim şahsi kanaatimdir. Bunu yani hilâfet meselesinin ciheti siyasiyesini ben de çok düşündüm.

Geçen seneden beri bazı matbuat da bundan bahsetti. Zannolunuyor ki biz hilâfeti lâğvedersek Mısır'da, Hindistan'da ve diğer İslâm memleketlerinde pek fena tesir yapacak. Bu bence pek boş fikirdir. Emin olun efendiler, bunun âlemi İslâm'da hiçbir tesiri olamaz. Evvelce de söylediğim gibi âlemi İslâm'ın uleması kimin halife olacağını ve nasıl halife lâzım geleceğini bizden iyi bilirler. Âlemi İslâm'ın bize olan muavenetini bilmiyorum, hakikaten var mıdır? Efendiler beş on lira vermekle ona muavenet denmez. Vaktiyle İstanbul'da cihad fetvası ısdar olunduğu zaman âlemi İslâm'dan hiçbir sedayı icabet sâdır olmadı. Irak'ı, Suriye'yi ve hattâ güya makam-ı hilâfet addolunan İstanbul'u işgal eden ordular, Hindistan'ın Müslüman askerlerinden mürekkep idi. Beni Ürbiyan hanında bir odaya kapayarak başımda nöbet bekleyen Müslüman Hint askeri idi. Refikam ve çocuklarım ziyaretime geldiği zaman onlarla benim arama girerek elinde hançerle nöbet bekleyen Müslüman Hint askeri idi.

İçimiz de şeyhülişlâmlık etmiş olan zat da beraber Malta'da esir yaşadığımız zaman âlemi İslâm'ın hiçbir tarafından bize dest-i muavenet uzatılmamıştı efendiler. Kendimizi aldatmayalım, hakikati olduğu gibi görelim ve görmeyenlere de gösterelim. Evet, âlemi İslâm'ın bize ve bizim onlara muavenet etmemiz lâzımdır, hatta vaciptir. Bütün efradı İslâmiye'nin de yekdiğerine elden geldiği kadar muavenet etmesi vaciptir. Fakat bu hilâfet meselesi değil, hilâfetten dolayı değil, uhuvveti diniye meselesidir.

İslâmiyette insanlar hakkında kutsiyet yoktur. İslâmiyette öyle Hristiyanlıkta olduğu gibi ruhaniyet yani hükümet-i ruhaniye yoktur. Kezalik İslâmiyette ne teşkilâtı diniye, ne de teşkilâtı idariye yoktur. Şeriatı İslâmiye, teşkilâtı diniye tesis etmediği gibi teşkilâtı idariyeyi de ümmeti İslâmiyeye terk etmiştir. İslâmiyet, mukaddes olarak yalnız bir şeyi tanır ki, o da (Hak) tır. Mukaddes olan yalnız hukuktur, (Hak) tır. Cenab-ı Hakkın isimi de (Hak) tır. Kutsiyet de ondadır. Bazı dinlerin bazı eşyaya verdiği kutsiyeti İslâmiyet vermemiştir. Hele insanlara hiç kutsiyet vermemiştir. Zerre kadar vermemiştir. Peygamberlere bile kutsiyet vermemiştir.

Şimdi size sorarım, böyle bir din-i âli, birtakım eşhası halifedir diye başınıza oturtmak ve ona taparcasına birtakım kutsiyet vermek kabul eder mi? Buna imkân yoktur. İslâmiyet bundan münezzehtir, mütealidir. Bu birtakım iğfalâtan, devri istibdatta saltanatların yapmış oldukları mezalimi setr için müstebit hükümdarların etrafında bulunan riyakâr eşhasın kasten vuku bulan telkinatından ve birtakım cahil ve safdil zevatın yanlış telâkkiyatından neşet etmiş ve giderek umumi bir fikir haline gelmiş bir hurafedir.

Onun için Hind'in, Mısır'ın, Afgan'ın, Türkistan'ın ve diğer âlemi İslâm'ın bize ve bizim onlara irtibatımız hep bu tesanüdü diniyeden mütevellittir. O zavallılar da kendilerini esaretten kurtarmak için bir mededgâh, bir el arıyorlar. İşte bunun içindir ki biz hilâfeti ilga etsek de, etmesek de onlar daima ellerinden geldiği kadar bize muavenette devam edeceklerdir ve etmeleri lâzımdır...

Bilirsiniz ki, Hazreti Peygamber, bir taraftan ahkâmı şeriyeyi vaz'eder, teşri eder, diğer taraftan da bizzat o ahkâmı icra ederdi. Etrafa valiler, kadılar, kumandanlar nasp ve tâyin eylerdi ve muharebelerde bizzat Başkumandanlık

vazifesini ifa ederdi. Hatta pek güzel bilirsiniz, Uhud gazası sırasında da yanağından yaralanmıştı. Bu ahval ise söylemeye hacet yok icrayı hükümet demektir. Onun içindir ki, hilâfet de hükümet demektir. Fakat gerek Asr-ı Saadet’de ve gerek sonraları hükümet tabiri mustalah olmamıştı. Hükümet kelimesi lügatte hâkim olmak, emir ve menetmek, tahakküm etmek demektir. Şeran pek makbul bir şey değildir. Onun için ol vakitler hükümet tâbiri kullanılmamış, onun yârine hilâfet tâbiri istimal edilmiştir.

(...)

İşte o Kitapta [müsayere - İbn-i Hümam - eklemeyi ben yaptım] imamet (hiye istihkakı tasarrufu âmme alelmüslimin) diye tarif olunuyor. Yani imamet, tâbiri «diğerle hilâfet Müslümanlar üzerine tasarrufu âmme istihkaktır deniyor. İşte hilâfetin fıkıh yani ilmi hukuk nokta-i nazarından tarifi budur.

(...)

Muhterem efendiler, hukuk-u İslâmiyece üç hak vardır ki, bu üç hakka her fert müsavâtı tâmmе üzere maliktir ve üçü de lâyütegayyerdir ve lâyütezazel haklardır. Birincisi hakkı hürriyet, ikincisi hakkı ismettir ki biz şimdi buna masuniyeti şahsiye ıtlak ediyoruz. Nefsin ve ârzın masumiyet ve masuniyeti demektir. Üçüncüsü de hakkı mülkiyettir, işte bu üç hak İslâmiyet’in hukuku esasiyesindedir. Diğer bütün hukuk bu üç haktan tevellüt eder. Bu üç hak bütün hukukun anası ve menşeidir. Zamanımızda mütemeddin memleketlerin hukuku esasiyesi de bu üç hak değil midir? Evet, öyledir ama biz bu hukuku esasiyeyi bugün değil, 1300 sene evvel öğrenmişiz. Lâkin maatteessüf hilâfet nâmı altında sonra gelen müstebit hükümetler bu hukuku esasiyeye hakkiyle riayet etmemişlerdir.

(...)

İslâmiyet tam manasıyle demokratik bir dindir ve hiçbir kimsenin imtiyazını kabul etmez. Kur'an-ı Kerim (İn ekrameküm indellahe ittekaküm) buyuruyor. Yani (Allah'ın indinde sizin en mükerrerrem olanınız Allah'tan en çok korkanınızdır) diyor. İşte bunun içindir ki büyük, küçük şerif ve vad'i herkes nazar-ı İlâhîde müsavidir. Allah'ın indinde en makbul ve mükerrerrem olan zat, kimin oğlu olursa olsun Allahtan en çok korkan zattır. Bunun içindir ki İslâmiyet'te hiçbir kimse şahsi imtiyazından mütevellid olmak üzere diğeri bir fert üzerinde cebren söz geçirmek, ona emir ve nehiy etmek hakkını haiz değildir.

(...)

İslâmiyet'te yalnız bir zatın diğeri üzerinde velayeti, cebren söz geçirmek hakkı vardır ki o da babadır. İşte yalnız babanın evlâdı üzerinde söz geçirmek hakkı vardı ki velayettir. Baba çocuğun velisidir.

(...)

Demek oluyor ki velayet iki kısımdır. Biri velayeti zâtiyedir ki babanın velâyetidir. Diğeri velayeti tefrizdir ki akıl ve baliğ olan her şahsın diğeri bir zata vermiş olduğu velayettir, işte vekilin, vasinin ve mütevellinin ve hâkemlerin haiz oldukları velayetler hep velayeti tefriz cümlesindedir, işte halifenin haiz olduğu velayette bu velayeti tefriz nevindedir.

Çünkü hiçbir kimsenin kendiliğinden veya veraset tarikiyle halife olmak hakkı yoktur. İbni Hümamın yukarıdaki tarihinden anlamıştık ki halife olmak demek tasarrufu âmme müstahak olmak demektir. Bu istihkak ise millet tarafından bir şahsa

tasarrufu âm salâhiyeti verilmekle hâsıl olur ki vekâlet demektir. Umuru âmme denilen şey milletin kendi umuru müşterekesdir. Bir memleketin idaresi demek o memlekette millete ait olan işlerde tasarruf etmek demektir. Bu ise doğrudan doğruya milletin kendi işidir, milletin kendi hakkıdır. Millet bu hakkını başkasına vermedikçe hiçbir kimse o hakka malik olamaz, işte bu esasa mebnidirki fukahayı İslâm yani islâm hukukçuları hilâfeti milletinle halife arasında münakit vekâlettir, derler ve bu hususta tamamen kaide-i vekâlet ahkâmını tatbik ederler.

Bunun gibi hilâfette vekâlet nevinden olduğundan halife esnayı intihap ve biatte müvekkil olan millet tarafından dermeyan edilen kayıt ve şarta riayet etmeye mecburdur. Millet kendi velayeti âmmesini yani umuru âmmede tasarruf-u âm salâhiyetini halifeye mutlak surette bahşetmişse halifenin bu nevi hilâfeti mutlâkası, hükümeti mutlaka demek olur. Hulefa-ı Raşidin'in hilafeti gibi. Yok, eğer millet esnayı biatte halifenin hilâfetini yani velayeti âmmesini bâzı kuyut ve şurta tâbi tutmuşsa o vakit bu nevi hilafette hükümeti meşruta demek olur. Osmanlı meşrutiyetinde olduğu gibi. Bunun her ikisi de caiz olduğu gibi milletin kendi umuru âmmesinde hiçbir kimseye hakkı tasarruf bahşetmemesine esas itibariyle caiz olmak lâzım gelir. Millet kendi işini kendim göreceğim artık sinni rüşte baliğ oldum. Kendi umuru müşterekemde kendim tasarruf etmek için lâzım gelen ehliyet ve malûmatı da haizim. Binaenaleyh tasarrufu âm hakkını artık kimseye vermeyeceğim diyecek olursa ona ne denilebilir?

İşte şimdi biz de böyle yapmak istiyoruz. Buna fıkıh ve hukuk itibariyle hiçbir mâni yoktur. Yeter ki millet hakikaten reşit olsun ve bu hususta vücudu lâzım gelen terbiye-i siyasiye ve içtimaiyeye malik bulunsun. Kur'an-ı Kerim'de (Müslümanların işi kendi aralarından meşveretle görülür) dediği için buna mesajı

şer'i bulunduğunu bildiriyor. Zamanımızda birçok büyük devletler de kendilerini bu suretle idare ediyor. Pek güzel idare ediyorlar. Maksat da hâsıl oluyor. Evvelce de demiştim hilâfet hükümet demektir. Maksut olan memleket ve milleti adilâne bir surette hüsnü idare etmektir. Yoksa şekli hükümet değildir.

Bugün Türkiye'de bu Meclis-i âlinin kararları olmadıkça hiçbir kimsenin diğer bir kimse üzerinde cebren söz geçirme hakkı yoktur. Geçiremez, geçilirse gayrimeşru, gayri kanuni, olur müstelzimi mürazak bir haram teşkil eder. Ne vakit siz bir karar verir ve bir kanun yaparsanız o vakit ondan evvel zulüm olan şey şimdi bu karardan sonra, bu kanundan sonra meşru olur, adalet olur. Çünkü bunlar umuru izafiyedendir. Adalet de, zulüm de umuru izafiyedendir. Nispîdir. Zaten dünyada mutlak bir şey yoktur, her şey nispîdir. Onun için bir zamanda adalet olan diğer bir zamanda zulüm olur.

Şu halde bu kaide hilâfette caridir. Millet dilerse, halifeyi suret-i mutlakada intihab eder. Onun hiçbir tasarrufunu takyid etmez. Bu surette bu hükümet-i mutlaka demektir. Dilerse millet halifenin tasarrufatını bâzı kuyut ve şuruta tabi tutar. Bu suretle de hükümeti mukayyide olur. İşte hükümeti meşruta denilen Hükümet bu kabildendir. Millet hiçbir zata vekâlet vermez, yani bir halife, bir imam intihab etmezse hilâfet yok demektir. O vakit de cumhuriyet olur. Buna ne mâni vardır? Millet kendi işini ben yapacağım, neden bana başkası cebren yaptırısın derse neden caiz olmasın? Millet diyor ki, hayır kendi işimi ben kendim göreceğim. Ne vakit aciz olursam o vakit halife veya imam namı ile başkasını vekil tayin ederim. Fakat şimdi ben elhamdülillah aciz değilim. Rüştümü istihsal ettim. Vekile ihtiyacım yoktur. Milletler için en nafi bir şekli Hükümet demek olan Cumhuriyet ve usulü meşveretle kendi işimi kendim göreceğim. O halde buna kim ne der? Kimse bir şey diyemez.

Zira hak milletindir. Kur'an-ı Kerim de bunun cevazına sarahat derecesinde işaret ediyor. (Müslümanlar işi kendi aralarında meşveretle görürler) diyor. (Alkışlar) İşte bakınız mesele ne kadar basitleşti. Döndü, dolaştı basit bir meseleyi hukukiye oldu. Bu çocukların bile anlayacağı bir mesele oldu. Bunu îzam etmek, lüzumundan fazla büyötmek ve buna başka türlü manalar vermek hurafeye, masallara kadar gitmek ve korkunç bir hale koymakta ne mana vardır? Evet, bunun bir manası vardır, o da görenektir. Efendiler, görenektir. Kafalar alışmış; gözler alışmış, zihinler alışmış, başka bir şey değil.

Maalesef her türlü zulümlerine katlanarak alışmışız. Memleketi malikânelerine çevirmişler. Milleti uşak gibi kullanmışlar. Bir şey dememişiz. Bilirsiniz, vaktiyle herhangi bir zatın mallarını müsadere ederlerdi. Şuna, buna istedikleri envali, araziyi peşkeş çekerlerdi. Avrupa'dan utandıkları için meşhur Gülhane Hattı Hümayunu neşrolunduğu zaman müsadere mülğadır demişler. Medeni bir devlet haline gireceğiz, artık müsadere mülğadır demişler ve 93 Kanunu Esasi'sine de koymuşlardır. Hâlbuki o vakte kadar bütün zenginlerin mallarına istedikleri gibi tasarruf ederler, istedikleri gibi müsadere ederlerdi. Ahali mallarını bundan kurtarmak için bir çare aramaya başlamış, bir adam büyük bir zengin olursa, sivrilirse derhal malı müsadere olunur. Bunun önüne geçmenin çaresi nedir diye ahali kıvrınmaya başlamış.

— Haydi vakıf.

Adliye Vekili Seyit Bey (Devamla) — Ne yapsınlar tabii vakıf usulünü iyi bir çare buldular. Efendiler zanneder misiniz ki bu vakıflar hayır için yapılmıştır? Hayır! Vakıfnamelelere bakarsanız, görürsünüz, elli bin lira, kıymetinde bir mal, senede beş,

on bin lira varidat, getiren emlak vakfediliyor. Fakat ciheti hayra topu topu yüz lira bir masraf ihtiyar olunuyor. Meselâ falan sebile kırk okka gaz, falan camie seksen okka zeytinyağı falan mescide otuz, kırk tane mum şart ediliyor. Üst tarafı evlâdına batman ba'de batın, neslen badı neslin evlâdının evlâdına şart ediliyor. Bu neden? Çünkü müsadere ediliyor. Müsadereden kurtarmak için başka çare yok. Maksadım tezyif değildir. Hakayiki tarihiyeyi arz etmekte.

Tunalı Hilmi Bey – Bir müşkülüm var Hoca Efendi Hazretleri bir insan cuma namazı kılmak için başkasının iznini almaya mecburiyet var mıdır?

Seyit Bey — Evet, bu bapta bir risale gördüm. Geçen devre-i intihabiye mebuslarından Hoca Şükrü Efendinin kitabıdır. Kendisiyle teşerrüf edemedim. Kendisini görmediğim için hali hazırda ne kanaatte olduğunu bilmiyorum. O kitapta (Mezhebimiz muktezasınca Cuma ve Bayram namazlarının sıhhati izni imama mütevakkıf olmakla hutabatın makamı hilâfetten tevcih muktazidir) deniyor.

Görülüyor ki, Hoca Şükrü Efendi, bu makamda iki şeyden bahsediyor. Biri cuma ve bayram namazlarının sahih olması için izni imamın şart olması, diğeri de hatiplerin halife tarafından tayininin lüzumudur.. Bu iki meselenin ikisi de yanlıştır. Hatayı fahiştir. Kastamonu Mebusu Muhterem Halit Beyefendi Hazretleri de «ahalice öyle telâkki olunuyor. Halife olmazsa cuma namazı sahih olmaz deniyor.» buyurdular. Bir kere şunu arz edeyim ki, efendiler, din-i İslâmda Allah ile kul arasına girecek bir vasıta yoktur. Bu bir hakikati İslâmi'yedir.

Ne şeyh, ne mürşit, ne müçtehit, ne imam, ne de bilmem kim asla vasıta olamaz. İslâmiyet'te ruhaniyet, teşkilâtı diniye yoktur. Papa, Hazreti İsa'nın lâyuhti vekilidir. Hazreti İsa namına emir ve nehy eder. İslâmiyet'te böyle bir şey yoktur.

Hiçbir kimse Hazreti Peygamberin teşrii ahkâmında vekili değildir. Teşride niyabet cari olmaz. İslâmiyet'te Allah yolu açıktır. Allah ile insan arasında açık bir yol vardır. Herkes o yolda gidebilir. Hiçbir vasıtaya ihtiyacı yoktur. Ne Kur'an-ı Kerim'de ne de Hadis-i Şerif'te böyle bir şey bulamazsınız. Bilâkis aksini bulursunuz.

(...)

Hatta mezheb-i Şafiye göre cuma namazının sıhhatinde böyle bir şart yoktur. Fukahayı Hanefiyede Sultan olmayan yerlerde hatibi ve imamı ahali kendisi intihap ve tayin eder, derler. İşte meselenin mahiyeti hakikiyesi budur. Fakat nasılsa maatteessüf bu mesele zihinlerde pek çok yanlış olarak takarrür etmiştir. Bu suretle tashihi lâzımdır. Efendiler bir seneden beri memleketimizde hatipler yalnız Şer'îye Vekili tarafından tayin olunuyor. Şimdi bir seneden beri memleketimizde kılınan cuma ve bayram namazları sahih değildir mi denilecek? Bu, hatayı azim olur. Lâzım olan hatibin, cuma ve bayram namazlarını kıldırarak imamın Hükümet tarafından tayin edilmesidir. Bu hâsıl olduktan sonra başka bir şeye lüzum yoktur. İzni imam meselesine gelince; efendiler, bu da yanlıştır. (İzn-i imam tabirindeki imam lâfzı elifle imam değil ayın ile âmıdır). Yani terkibi izafi ile izni imam değil, terkibi tarsifile (İzî âm) demek lâzımdır. İşte doğrusu budur. Yani Cuma namazı sahih olmak için izni âm şarttır. Bu izni âmın maksat da cami veya kale kapıları herkese açık bulunması, herkesin o cami ve kale derununda Cuma namazını kılmaya mezun olunmasıdır. Çünkü cuma ve bayram namazları Şeairi İslâmiye'dendir. Onların alenen izharı lâzımedendir.

İşte cuma ve bayram namazlarının sıhhatinde izni âmmin şart olması bu hikmete müstenittir. Binaenaleyh bir halife, bir padişah, bir vali veya bir kumandan yalnız kendi mahiyetiyle Cuma namazını kılmak isteyip de cami veyahut kale kapılarını kapattırarak halkı duhulden men eyerse o namaz sahih olmaz. İşte bu meseleyi de bu suretle tashih etmek lâzımdır. Teessüf olunur ki, âlim geçinen birçok zevat bu meseleleri pek basit oldukları halde yine yanlış bellemişlerdir. Bu meseleler kütübü fikhîyenîn cümlesinde bu suretle muharrer olduğu halde bilmem nasıl olmuş da bunlar pek yanlış, pek açık hata olarak bellenilmiştir. Buna bir türlü aklım ermedi. Ben kütübü fikhîye içinde şu söylediklerimin aksini iddia eden bir kitap, bir ibare görmedim.

Hutbelerde halifelerin, padişahların isimlerinin zikredilmesi keyfiyetine gelince; bu artık büsbütün sonradan ihdas olunmuş bir keyfiyettir. Hutbenin katiyen şeraitinden değildir. Ve hutbe ile dinî olmak üzere hiçbir münasebeti yoktur. Sırf siyasi ve idari bir keyfiyettir. Hülâfayı Raşidin zamanında hutbelerde hiçbir kimsenin ismi zikrolunmazdı. Biraz evvel söylemiştim. Hutbe, nutuk demektir. Onda zikri lâzım olan şeyler siyasi, içtimai, itikadî, ahlâkî nasihatler, meselelerdir.

Hutbe, halkı ikaz ve irşat için irad olunur. Yoksa bir zatın ismini zikretmek için irad olunmaz. Devleti Emeviye'de hatipler hutbelerde hazret; İmam-ı Ali'ye lanet ederlerdi. Bunu sırf bir propaganda olmak, halkı Hazreti Ali'den soğutmak için Muaviye ihdas etmişti. Hazreti Ali'nin hükümran olduğu yerlerde de hatipler, Emevi hatiplerine mukabele olmak üzere Hazreti Ali'ye dua ederlerdi. Daha sonraları tavaif-i mülk zuhur ettiği zamanlarda her yerde hatip o yere hâkim olan sultanın ismini zikreder oldu.

Bundan maksat da o yerin hangi sultanın, hangi hükümdarın havza-i Hükümeti dâhilinde bulunduğunu göstermektir. Bizde de hatipler esnayı hutbede Osmanlı padişahlarının isimlerini zikrederken Halife, İbn-ül Halife demez (Es-sultanı İbn'üs Sultan) der; El-halife İbn-ül Halife diyen hatip hiç gördünüz mü? Hutbelerde Hülefayı Raşidînin yani Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin isimlerinin zikredilmesi de bu kabildendir. Yani bu da sırf siyasi bir meseledir. Şiilere karşı zikrolunur ve bu hutbenin okunduğu yerdeki ahalinin ehli-sünnet olduğunu bununla ilân edilmiş olur. İran'a giderseniz orada da camilerde hatipler Ebubekir, Ömer Ve Osman'ın isimlerini zikretmezler. Hulâsa bu gibi şeyler sonradan ihdas edilmiş şeylerdir. Asıl şeriatı İslâmi'ye de böyle şeyler yoktur.

İşte efendiler hilâfet ve onun teferruatı hakkında size pek çok izahat verdim. Bu izahatımla artık hilâfet meselesinin mahiyeti şeriyesi tamamıyla anlaşılmıştır sanırım. Şimdi de müsaade edin de bir, iki söz de mukaddes dini yâr ve ağyara karşı ilâ edeyim.

(...)

Efendiler, zamanımızda memleketimizde terakkiye mâni olan hal; hakikî İslâmiyet değildir, cehilden körü körüne taklitçilikten neşet eden bugünün nâbemahal zihniyetidir. Zamanımızda dini İslâm pek garip kalmış; hurafat ile dolmuştur ve bu hurafat âlemi İslam'a edyanı saireden, akvamı saireden sirayet etmiştir. Yoksa hakikî dini İslâm hurafatın, efkârı bâtılanın en büyük düşmanıdır. Esasen Dini İslâm hurafâtı, itikadatı bâtilâyı kökünden yıkmak için gelmiştir.

Nitekim vaktiyle yıkmıştı da. Fakat sonraları şuradan, buradan âlemi İslam'ın içine birçok hurafat girdi. Neticede Dini İslâm bütün bütün garip kaldı.

(...)

İşte efendiler, Hilâfet ve İslâmiyet hakkında bildiğimi, anladığımı size söyledim. Bu yirmi, otuz senelik uzun ve yorucu senelerin mahsulü tetebbüatıdır.

(...)

Efendiler ahali bu hakayıki anlamamış, bilmezmiş. Anlatalım, bildirelim; vazifemizdir. Ahali anlamamış, bilmemiş ise kabahat onlarda değil, anlatmayanlardadır, bildirmeyenlerdedir. Bundan sonra anlatalım, ikaz edelim, irşat ve tenvir edelim ve bu zavallı memleketi artık yürütelim. (Bravo, sesleri) Hilâfet, hilâfet diye çökmüş gitmişiz. Harap ve turab olmuşuz. Ne malımız, ne canımız, ne mülkümüz kalmış. Bütün memleket yoksulluk içinde kalmış. Yevmi hilâfetin imhasını efendiler?

(...)

Artık yürüyelim, bütün âlemi medeniyet almış yürümüş, tariki terakkide dev adımlarıyla gidiyor. Biz bunların arkasından boynu bükük yetim gibi bakıp bakıp da (Göçtü kervan, kaldık dağlar başında) mı diyelim? (Handeler) doğrusu insan müteessir oluyor. Ne yalan söyleyeyim aynı zamanda insana hiddet de geliyor. Ne acayip şey! Dini İslâm bu kadar âli ve terakkiperver bir din olsun da biz Müslümanlar Milet ve akvam içinde en geride kalalım.

(...)

Son söz olarak şu ciheti de arz edeyim ki ıslahatı adliye namı altında alelacele bir kanun yapmak doğru olamaz, muzırdır. Almanlar son Kanunu Medenilerini ancak

on beş senede vücuda getirebildiler. Memlekete, milletin örf ve âdetine, milletin bünye-i içtîm'aiyesine uygun kanunlar yapmak kolay bir şey değildir. Muhtelif Devletlerin muhtelif usul ve kavanini var. Garbın örf ve âdeti ve hukuku olduğu gibi Şarkın da memleketimizin de örf ve adeti ve kavaidi hukukiyesi vardır. Bunları uzun uzadıya tetkik etmek, etüt etmek, düşünmek, hangi kaidelerin, hangi ahkâmın memleketimize, milletimizin şeraiti içtimaiyesine, ahvali hayatiyesine uygun olduğunu tespit eylemek icap eder. Böyle yapılmayıp da alelacele, gelişigüzel bir kanun yapılacak olursa fayda yerine mazarrat hâsıl olur. Sonra sık sık, iki günde bir tadile mecbur kalırsınız.

Ben size bir ayda büyük bir kanun, devletin kanunu medenisini bile getirebilirim, ne yaparım? Alman veya İsviçre Kanunu Medenisini tercüme ettirerek Heyeti Âliyenize takdim edebilirim. Lâkin ona Türkiye Kanunu denmez. Muhterem Saraçoğlu Şükrü Beyin tabiri veçhile «Türk'ün ruhundan doğan kanun» denmez, Alman veya İsviçre Kanunu denir. Almanya ve İsviçre başka, Türkiye başkadır. Türkiye'de Türkiye kanunu lâzımdır. Bu da uzun uzadıya tetkike muhtaçtır. Kaş yapalım derken göz çıkarmayalım, metin ve sağlam esaslar üzerinde yürüyelim. Tekrar geriye dönmeyelim. İşte ben bildiklerimi, kanaatlerimi bütün samimiyetimle en açık bir surette arz ettim. Artık ötesi size aittir. Her şey kararınıza vabestedir. Müsaadenizle sözlerime nihayet vereyim.

(...)

İsmet Paşa-Ufak bir hatıra olmak üzere bunun tamamen aksini Heyeti Celileye ifade ederim. En müşkül anlarında toplanmış olan efradı millete, zâbitana, askere biz tehlikeleri sarahaten söyledik. Arkadaşlar, askerler, zabitler! Biliniz ki bü-

tün dünya düşmanımızdır, Halife düşmanımızdır. Şu devlet, bu millet, şu millet hepsi düşmanımızdır. Burasını istilâ etmiş, şurasını istilâ etmiş ve Halife sizi esir etmek isteyenlerle beraber olmuştur.

Bunu açıktan açığa söyledik. Tehlikeleri bilerek, düşünerek, görerek, muayyen bir hedefe doğru yürüyen sahibi idrak adamlar gibi; toplanmış ve yürümüşlerdir. Hakikat bundan ibarettir. Memleketin dört köşesinde bunu bilen ve bu hatıratı taşıyan yüz binlerce mücahitler var.

Müslümanlıkta bir tek hükümeti İslâmi'ye vardır ve bütün Müslüman milletler oraya tabi olacaktır. Efendiler işte bu yüzden bütün Müslüman milletleri mütemadiyen birbirini yemişlerdir. Her hangi bir milleti İslamiyet kendisini müstakil ve kudretli addettikten sonra, diğer hükümeti İslâmiye'nin müstakil ve ayrı bir hükümet olmasına tahammül etmemiştir. Tarih baştan başa bununla doludur. Şimdi bizim siyasetimizde, bizim telâkkiyatımızda böyle kara bir noktadan eser var mıdır?

İhsan Bey -Ölülerinin kemiklerini bile mezardan çıkarıp atmak lâzım gelir.

Süleyman Sırrı Bey -Meclisi Âli saltanatı ilga ettiği vakit dışarı çıktım. Minarede kandilleri gördüm. Esbabını sordum; Mevlûdü Nebevidir dediler. Kail oldum ki Ruhaniyeti Peygamberi de bizimle beraberdir. İşte efendiler, bugün de miracı Nebevidir. Bugün de Peygamberin mâneviyatı bizimle beraberdir. Tereddütsüz bu maddenin kabulü lâzımdır. (Alkışlar, bravo sesleri) (Müzakere kâfidir sesleri)

Muhtar Bey -Filhakika kadınlar siyasette büyük rol oynuyorlar. Tarihi Osmanî'de birçok sultanlar rol yapmışlardır, hatta birçok ricalin karısı da rol

oynamıştır, fakat kadınların siyasette rol oynaması, mutlaka kocasının mevkii iktidarda bulunmasına mütevakkıftır.

Hâlbuki bunların büyük, küçük erkeklerini çıkardıktan sonra mevkii iktidarda bulunamayan kimselere mensup kadının kuvveti kalmaz. Hiçbir rol yapamazlar. Mukadderatı İslâmiye'nin, yüksek bir hayata alışmış olan mukadderatı İslâmiye'nin harice atılması – bendeniz neticesini düşünüyorum da – iyi görmüyorum. Onları sui ahlâka sevk edeceğiz. Bir zamanlar yüksek saydığımız kadınların öteye beriye, fena ahlâk, sülûk etmelerine sebep olacağız ve bunların memlekette kalmasında bir mahzur yoktur. Tasavvur edemiyorum. Bunlar hakkında semahatkâr davranınız.

Bunların memleketten tardını şey etmeyiniz. Müttefikler erkekleri bilaistisna tard edelim, memleket haricine çıkaralım. Lâkin kadınlara dokunmayalım. İstirhamım budur.

(...)

Ragıp Bey – Bu meyanda o zaman içimizde bulunan bir zat Hanedanı Abbasi'den imiş, kendisi ben şecerelerle neslimi ispat ederim, vesaike ispat ederim, bu hilâfete ben ehikim demişti ve bunu birçok arkadaşlarımız bilirler. Görüyorsunuz ki, efendiler; Hanedanlık ruhu o kadar habîs bir ruhtur ki, sekiz yüz sene sonra onun neslinden – şecere, mecere ne arasın. Meşkûk bir surette onun neslinden olduğuna kendisinde kanaat hâsıl eden bir şahıs sekiz yüz sene sonra iddiayı hilâfet eder.

(...)

Eğer o akıllı olsa idi, onun etrafında akıllı bir kuvvet bulunsaydı; muhakkak o kuvvetle biz çarpışmak mecburiyetinde kalacaktık. Çok rica eder; bu habis ruh ölmez ve bunu şimdiden esasından öldürmek lâzım ve vaciptir.”

Bu müzakereler akabinde halifelik tamamen kaldırılmıştır. Şeyh Safvet Efendi'nin ulema kimliği bu tepkileri hafifletmek için kullanılmıştır. Verdiği önerge ve sonrasında yaptığı konuşma olası tepkileri azaltmak içindir. Yapılan inkılâplar ve bu inkılâplara ön ayak olanların, dikkatlice seçildiği, konuşmaların ve önergelerin bir hazırlık evresi geçirdiği beyanlardan anlaşılmaktadır.

2- Nizamnamelerle talimatnameler hakkında²¹³

Şeyh Safvet Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç işleyiş ile alakalı olarak sunduğu önerge dir. Bu önergede: “Büyük Millet Meclisi teşri ve icra salahiyetlerine haiz bulunduğu cihetle hürriyet-i mutlaka ile vaz' ve tespit eylediği kanunların değişebileceği, tağyir ve tadil edilebileceği endişesi ile Teşkilat-ı Esasiye temas eden bu mesele-i mühime hakkında bir kararı kati ittihaz etmek üzere Kanun-u Esasi Encümenine havale olmuş, bir kanunu mahsusun vaz'ı teşrii suretiyle her türlü endişenin zail olacağı mülahazasıyla hukuku esasiyeye tevfikane kaleme alınan beş maddeden²¹⁴ müteşekkil layiha-ı kanuniyeyi arz ve teklif etmiştir.” Fakat Şeyh

²¹³ TBMM Z.C., c.2, s.224-513-520

²¹⁴ İlgili maddeler: 1. Kanun: TBMM'nin idare amme hakkında takrir ve tespit eylediği zevabit ve ahkâmı umumiyeye muhtevî mevad-ı mahsusadır. TBMM bunların takrir ve tespitine hiçbir kayıt ile mukayyet değildir.

2. Nizamname: Mevad-ı kanuniyenin ahkâmı asliyesi dâhilinde deveran etmekle mukayyet olup yalnız suveri tatbikiyelerini gösteren maddelerdir. Bunların tanzimi Heyet-i Vekilinin cümle-i vazifelerindedir. Ancak ait olduğu kanunun daire-i şumulünden bulunduğu Büyük Millet Meclisine müntahap on beş azadan teşekkül edecek Nizamat Encümeni canibinden tetkik ve tasdik edebildikten sonra İrade-i Milliyeye iktiran etmekle mükellef olur.

3. Talimatname: Herhangi bir mevaddı kanuniye, nizamnamesi muciple suveri tatbikiyesinde ifa edilebilecek tarzı mesaiyi beyan eden maddelerden ibarettir. Bunların tertibi ait olduğu vekaletin tasdiki dahi Heyet-i Vekile Reisinin vazifeleri cümlesindedir.

4. İşbu kanun icrasına Heyet-i Vekile memurdur.

Safvet Efendi'nin bu görüşleri TBMM'de uzun müzakerelerle tartışıldıktan sonra tekrar encüme havale olmuştur ve madde-madde görüşülmesi hususunda kanaat oluşmuştur.

3- Eğlence yerlerinden tayyare aidatı alınmasına dair takriri²¹⁵

Vermiş olduğu bu teklifi Şeyh Safvet Efendi gördüğü lüzum üzerine geri çekmiştir.

5.3. Söz Alanlar

1- Mütareke bidayetinde vatanın müdafaası maksadıyla ika edilen ceraiye dair kanun layihası ile²¹⁶ Maraş sabık Mebusu Hasip Bey'in, vatan müdafaası maksadıyla alınmış olunan nukut ve emvale müteallik davaların âdemi istimainına dair kanun teklifi münasebetiyle²¹⁷

Şeyh Safvet Efendi, yapılacak olan bu affi umuminin şekil ve içerik bakımından esaslarının tesbiti üzerine konuşur. Şeyh Safvet Efendi, bu affi; “Şükran-ı Umumi” ve “Şükran-ı Milli” olarak gördüğünü belirtiyor. Ancak affin sınırlarının darlığından şikâyet ediyor. Kanunun isabetine değinip, sınırlarının Adana ve civarını kapsamamasından şikâyetçi oluyor. Özellikle Urfa, Antep, Maraş gibi şehirlerin hem Fransız hem de Ermenilerle olan mücadelesinin göz önüne alınmasının gerekliliğini vurguluyor.

5. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren geçerlidir.

²¹⁵ TBMM Z.C., c.28- 31, s. 143 – 244 - 100

²¹⁶ 21 Teşrinievvel 1334 Mütareke tarihinden bil itibar kuvayı muntazamai milliyenin tarihi teşekkülü olan 16 Ağustos 1336 tarihine kadar Müdafâ-i Hukuk Cemiyetleri rüesası ve azası ve Kuvayı Milliye kumandanları ile mahiyetleri tarafından düşmanın ve düşman amalına hadim eşhasın tecavüzüne karşı vatanın emri müdafâ ve istihlası gayesini temin ve istihsal zımında ika' edilen bilcümle ceraimden dolayı hukuku şahsiye baki kalmak üzere affi umumi ilan edilmiştir.

²¹⁷ TBMM Z.C., c.2, s.713

Meclise otuz beş arkadaşı ile beraber bu dar sınır kavramının değiştirilmesini Antep, Maraş ve Urfa vilayetlerini içine alacak şekilde genişletilmesinin daha doğru bir hamle olacağını beyan ediyor. Böylelikle Affin kapsamını genişletilmesinin daha doğru sonuçlar vereceğini, bu durumun kaçınılmaz olduğunu vurguluyor. Şeyh Safvet Efendi, bir kez daha bölgesi olan Urfa ve çevresinin adli ve toplumsal bir sorunu ile yakından ilgilenmiştir.

2- Tarık bedalatı nakdiyesi hakkındaki üç kanun layihası münasebetiyle²¹⁸

Yol yapımı için alınan vergilerin başka alanlara harcanmasının doğru olmadığını belirtiyor. Bu durumun halk nezdinde hükümetin itibarını düşürdüğü gibi vergi toplama hususunda da bir sonraki sene ciddi kayıplara yol açabileceğini söyler. Aynı zamanda Hükümet ile halkın arasını açabileceğini beyan ettikten sonra şu öneride bulunur. Madem toplanan paralar, daha fazla ihtiyacı olan tedrisat alanına kaydırılıyor. O zaman yapılacak şey toplanan paraların yüzde yirmi beşini tedrisata kalan yüzde yetmiş beşlik kısmını da yol yapımına harcanırsa halkın bu duruma tepkisinin az olacağını beyan eder. Yolun kalkınmanın temel şartı, medeniyete ulaşmanın temel göstergesi olduğunu söyleyerek bu verginin bu alanda harcanmasının daha doğru olacağını söyler.

²¹⁸ TBMM Z.C., c.2, s.811

3- Teşkilat-ı Essiye Kanununun bazı mevadının²¹⁹ tavzihan tadiline dair kanun münasebetiyle²²⁰

Bu kanun tadili münasebetiyle,²²¹ Şeyh Safvet Efendi ve diğer mebuslar bu maddeyi coşkulu bir şekilde kabul ederler. İkinci madde konuşulurken söz alan Şeyh Safvet Efendi, özellikle Devletin Dininin İslam olması münasebetiyle; bu maddenin tekrar tadili için bile meclis gündemine gelmesini sevinerek karşılar ve Meclise şükranlarını sunar. Devletin dininin İslam olmasından fevkalade memnuniyet duyduğunu beyan eder. Daha önce bu kanunun düşmanla uğraşılması ve savaş ortamından dolayı yapılamadığını ya da bir şekilde unutulduğunu belirtir.

Şeyh Safvet Efendi: “Diğer maddelerde dikkatlice tetkik edilirse Teşkilat-ı Esasiye'nin İslam Dinine muvafık olduklarının görüldüğü aşikârdır. Biz bugün Teşkilat-ı Esasimizde Cumhuriyeti tasrih etmekle tamamıyla Hulefayı Raşidin Efendilerimizin devrine rücu etmiş bulunuyoruz. Çünkü O dönem de Cumhuriyet vardı bu dönemde de var” der. Cumhuriyetin ilanını; Hulafayı Raşidin Dönemine benzetir.

4- Müdafaa-i memleket uğruna ika edilmiş olan ef'al ve harekâtın cürüm addolunamayacağı hakkındaki kanunun birinci maddesinin, tefsirine dair Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle²²²

Şeyh Safvet Efendi, Kuvayı Milliye ve direnişler sırasında her hangi bir suçta girenlerin affedilmesi gerekliliğini vurgulamış, bu işlenen cürümlerin vatan

²¹⁹ **Madde 1:** Hâkimiyet, bilakayduşart Milletindir. İdare-i usulü halkın mukadderatı bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.

Madde2: Türkiye Devletinin dini İslam'dır. Resmi Lisanı Türkçedir.

Madde 2: Türkiye Devletinin Dini, Dini İslamdır. Resmi Lisanı Türkçedir

²²⁰ TBMM Z.C., c.3, s.96

²²¹ Türkiye Devletinin dini İslam'dır. Resmi Lisanı Türkçedir.

²²² TBMM Z.C., c.5,s. 808 – 809- 818

müdafaası için yapıldığını dile getirmiştir. Özellikle Urfa, Antep ve Maraş illerinin bu konuda gayet hassas bir tavır takındıklarını belirtir. Bunun mükâfatı olarak da şehirlerini erken dönemde düşman işgalinden kurtardıklarını söyler. Aynı tarihlerde batının hala düşman işgali altında olduğunu belirtir..

Bu konuşmasında kanunu netlik ifade etmediğini kanunda geçen maddelerin muğlâk ifadeler olduğunu beyan eder. Bu durumun düzeltilmesini aksi halde yanlış içtihatlarla neden olabileceğini belirtir.

5- 1340 senesi Mart ayına mahsus muvakkat bütçe hakkındaki lahiyayı kanun münasebetiyle²²³

Bu kanun münasebetiyle bir kelimenin değiştirilmesini önerir. “Yapılan” kelimesi yerine “yapılacak” kelimesinin konmasının doğru olacağını söyler.

6- 1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu münasebetiyle yaptığı konuşma²²⁴

Şeyh Safvet Efendi, Diyanet İşleri Başkanlığı ile alakalı konuşmaların ve bütçe görüşmelerinin yapıldığı sırasında, konu Kuran-ı Kerim’in Türkçeye tercüme edilmesi ve Cuma Hutbelerinin Türkçe okunmasına dair söz alır. Ve konuşmasını yapar: “ İki noktaya işaret etmek isterim: Kur’an-ı Kerim’in Türkçeye tercüme edilmesi ve hutbelerin Türkçe okunmasıdır. Kuran-ı Kerim’in Türkçeye tercüme edilmesi elzem ve ehlem bir meseledir. Fakat bunu erbabı ihtisas yapmalıdır ki bunu herhangi bir Müslüman okuduğu zaman itminan-ı kalp ile okusun. Yoksa böyle münferiden yazılan ve kalbe itminan vermeyen, itimat edilmeyen tercümelerin

²²³ TBMM Z.C., c.6, s. 479

²²⁴ TBMM Z.C., c.14,s.217

okunması caiz değildir. İkincisi hutbelerin Türkçe okunmasıdır. Türkçe okunması elzem ve ehemdir.

Çünkü hutbe cemaate karşı ifası lazım gelen bir takım evamiri ve terk edilmesi icap edilen nevahiyi tebliğ etmekten ibarettir. Hatip Arapça söyler ve cemaat Türk olursa anlamaz o halde bu abes olur. Hâlbuki hutbenin keyfiyeti esasıyesi, cemaate tefhim etmek ve telkin etmektir. Lakin Diyanet İşleri tüm camilerde hutbeler Türkçe okunacak derse o zaman bazı hatipler ve imamlar Türkçe bilmedikleri için okuyamazlar. Bu durum imamların reyine de bırakılmamalı” der.

Bunun önüne geçmek için şöyle bir teklif öne sürer. Diyanet İşleri bünyesinde hutbeler için bir ilim heyeti oluşturulmalı bu heyet tüm hutbeleri Türkçe mecmualarını basmalı bu mecmualardan da halka tebliğ edilmelidir, demektedir. Şeyh Safvet Efendi'nin Meclis-i Mebusan dönemin de öne sürdüğü her mahallin kendi yerel dili ile kanun ve yönetmelikleri alması ve uygulaması görüşü ile bu görüş tezatlıklar içermektedir.

7- Darülfünun Emanetinin 1341 senesi bütçesi hakkında kanun layihası münasebetiyle²²⁵

Şeyh Safvet Efendi, bu bütçe görüşmelerinde süre olarak çok vakit kaybedildiğini, mümkünse kimsenin gereksiz konuşmaması ve takrir vermemesini rica eder.

²²⁵ TBMM Z.C., c.14 ,s.217

8- Sıtma kanunu münasebetiyle²²⁶

Bu kanun münasebetiyle Şeyh Safvet Efendi şu görüşleri öne sürmüştür. Özellikle vakıf suları ile belediye sularının bir birinden ayırmanın umumun sağlığı için daha iyi olacağını beyan eder. Böylelikle bu salgın hastalığın önüne daha rahat geçilmiş olunacağını belirtir.

²²⁶ TBMM Z.C., c.24, s.242

SONUÇ

Osmanlı Devleti yıllarca Batının teknolojisi, askeriyesi, siyaseti, sosyal ve kültürel hayatının tesiri altında kalmıştır. Mutlakiyet döneminde olsun, meşrutiyet döneminde olsun problemler hallolmamış, sorunlar hep aynı kalmıştır. Peki, nasıl toparlanabilirdi devlet? Cevabı basitti. Bu sorunun cevabı yine batılılaşmanın derecesi ve mahiyeti ile alakalı görülüyordu.

Bu süreçte Avrupalı büyük devletlerin reform baskısı, küçük azınlıkların bağımsız olma iştiağı, koskoca Osmanlı Devleti'ni dağılmanın eşiğine getirmişti. İşte bu süreçte elli yılı aşkın fikri hareketin sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti sonrasında da İttihat ve Terakki Partisi ülkeyi kurtarmanın çarelerini ulusal kimlikli bir yapıda bulmuştu.

Türk siyasi hayatında ilk seçimler yapılmış, meclise parlamenterler gönderilmiş ve I. Meclis-i Mebusan açılmıştır. Bu sürecin kısa sürmesi aydınları ve askerleri rahatsız etmiş olmalı ki yeniden meşrutiyet mücadelesi ülkede alttan alta devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk kez partilerin de girdiği II. Meşrutiyet yönetimini ilan etmişlerdir. Lakin bu durum da çözüm üretmemiştir.

İttihat ve Terakki'nin geçmişte en çok eleştirdiği konu II. Abdülhamit'in anayasa prensiplerini dilediği gibi değiştirmesi ve uygulamasıydı. Fakat kendileri de iktidara gelince hemen arkasından aynı hataları tekrarlamakta bir beis görmemişlerdir. Hatta kendilerini anayasa ve meclisin üzerinde görebilecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu durum da devlet kademelerini tamamen kontrol altına almalarına neden olmuştur.

İttihatçuların vatansever olduğu ve ülkenin kurtuluşunu istedikleri muhakkak herkes tarafından bilinmekteydi. Ancak bu kadrolardaki şahsiyetler, yeterli devlet birikimine ve yönetim tecrübesine sahip değillerdi. Bir avuç ateşli vatansever tüm tecrübesizliklerine rağmen ülkenin mukadderatını eline almışlardı.

Ülke İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı döneminde Bosna-Hersek'i, Girit'i, Trablusgarp'ı, Arnavutluk'u ve Bulgaristan'ı kaybetti. Balkan savaşlarının ardından ata yadigârı Rumeli de elden çıktı. Özellikle Edirne'nin elden çıkışı Osmanlı kamuoyunda ciddi anlamda infial uyandırdı. Ermeni ve Makedonya sorunları ile yeterince uğraşılmadı ya da bu sorunlar görmezden gelinerek ötelendi.

Dört genel seçim, on dört Hükümet kuruldu, birçok bürokrat ve bakan değışti; darbeler, suikastlar, örfi idareler ve keyfi meclis fesihleri görüldü. Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan I. Dünya Savaşı'na birkaç idarecinin iradeleri ve kararı ile girildi. Bu da dağılma sancıları çeken Osmanlı Devleti'nin ömrünü kısaltmış, I. Dünya Savaş'ından sonra imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile ülke bil fiil işgal edilmiştir.

Teokratik mutlaki saltanat sisteminden, meşrutiyete oradan ise Yeni Türkiye Cumhuriyetine ardından anayasal laik düzene doğru hamleler seri bir şekilde yapılmıştır.

Dönemin sıkıntılı zamanlarının çözümünü bu günün siyasilerinin dahi dillerine pelesenk olmuş milli birlik ve kardeşlik düsturunda gören Şeyh Safvet Efendi, bunun ancak fertlerin ahlaki tekâmülü ile mümkün olabileceğini savunmuştur.

Şeyh Safvet Efendi, tüm müessesleri ile çöküşe geçmiş Osmanlı Devleti'nin son devrinde ortaya çıkan Meşrutî hareketlere, siyasi fikir akımlarına toprak kayıplarına ve bu büyük devletin gözler önünde eridiği tarihlere ve olaylara tanıklık etmiştir. Şeyh Safvet Efendi son dönem Osmanlı Siyasi hareketlerinin ve İttihat ve Terakî'nin bizzat içerisinde bulunmuştur. Meclisi Mebusan'da âdem-i merkeziyetçilik düşüncesini andıran yerel ve mahalli dillerin kullanılmasını öne sürmesi, Kamil Paşa Hükümetine verdiği tepki, Urfa ile alakalı sorunlarda Urfa lehine gösterdiği reaksiyonlar, Mağduruni Siyasiye olarak adlandırılan istibdat mağdurlarını hararetle savunması, bugünkü GAP'ın fikri temellerinin atılmasına zemin olan düşünceleri, çiftçileri koruyan açıklama ve kanun teklifleri vardır. Tekâlîf-i Harbiye adıyla I. Dünya Savaşı öncesinde fedakârlık gösterilmesi gerekliliğini vurgulaması, modern anlamda piyango biletlerinin ülkeye girişine verdiği dini tepkiler ve Halifeliğin kaldırılmasına ait verdiği önerge çalışma alanlarından birkaçıdır. Aynı zamanda yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna şahitlik etmiştir.

XIX. yüzyılda özellikle, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk dönemlerine tekabül eden ilk çeyreği, en hızlı değişimlerin yaşandığı çok çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu dönemin baş döndürücü değişim ve çalkantıları başta Osmanlı entelektüel, ulema, meşayih vesairini etkilemiştir.

Osmanlı aydın, edebiyatçı ve diğer zümrelerin değişimi ve dönüşümü çokça bilinen bir vakadır. Ancak ulema ve meşayih silkinden gelenlerin değişim ve dönüşümü ise çok daha trajik bir görünüm arz etmiştir.

Şeyh Safvet Efendi, II. TBMM'de de kritik anlarda ulema ve din adamı kimliğini kullanarak öne çıkmıştır. Yazar ve yayıncı kimliğinde olan Şeyh Safvet

Efendi göstermiş olduğu meclis performansı ile sadece Urfa milletvekilliği görevini ifa etmemiş, ÷lke sorunları ile de yakından ilgilenmiştir. Özellikle II. TBMM’de Halifeliğin kaldırılması esnasında elli üç milletvekiline önc÷l÷k ederek gelişebilecek tepki ve isyanların da önüne geçmiştir.

Şeyh Safvet Efendi’nin özellikle dini konularla alakalı mevzularda Meclis-i Mebusan’da gösterdiği reflekslerle, II. TBMM’de gösterdiği reflekslerin zıt karakterli olması da manidardır. Bu zıtlığın altında da devrin ortaya çıkardığı konjektürel durumun etkisinin yadsınamaz olduğu bir gerçektir.

Şeyh Safvet Efendi, o buhranlı dönemlerin önemli bir bürokratu ve meşayihlerinden biri olması hasebiyle ehemmiyete haiz bir şahıs olarak karşımıza çıkmıştır. Hem İttihat ve Terakki Cemiyetine hem de partisine sıkı sıkıya bağlılığı olan bir şeyh olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.

Şeyh Safvet Efendi’nin siyasi hayatında incelemeye çalıştığımız bu eser, aslında o zor dönemlerde âlim ve arif şahısların fikri ve siyasi çalışmaları nasıl cereyan eder sorusuna cevap aramaktı. Naçizane cevabını aradığımız soruların yanıtını bu çalışmamız vasıtasıyla başka ufuklarda da iştiyak uyandırmasını ümit etmekteyiz.

Tarihin tozlu raflarından ilim âlemine kazandırılacak olan Şeyh Safvet Efendi farklı özellikleri, ilginç şahsiyeti ve dinamik meclis performansı ile bu alanda çalışma yapacaklara önemli bir yol açacaktır.

KAYNAKÇA

A - ARŞİV BELGELERİ

1-Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Mahkeme Sicilleri, Milli Kütüphane, Defter Arşiv no: 233, Kayıt no: 170

B-RESMİ YAYINLAR

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, I. Dönem

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, II. Dönem

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, III. Dönem

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, II. Dönem

**Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 322 Numaralı Şahsi Dosya (Tercüme-i Hal
Kâğıdı)**

C-BASILİ ESERLER

1-Hatıralar

CENGİZ, H. Erdoğan; Enver Paşanın Anıları, İstanbul, 1991

UĞURLU, Nurer; Resneli Niyazi Hatıratı, İstanbul, 2003

İBRAHİM, Temo; **İttihat ve Terakki Anıları**,İst.1987

2-Kitaplar (Basılı Eserler)

AHMAD, Feroz; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, İstanbul, 1995

AHMAD, Feroz; **İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1995

AHMAD, Feroz; **İttihatçılıktan Kemalizme**, çev: Fatma Gül Berktaş, Kaynak Yay. İstanbul,2011

AKŞİN, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ank,2001

AKŞİN, Sina; **Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, İstanbul, 1997

ALBAYRAK, Sadık; **Son Devir Osmanlı Din Uleması**, İstanbul,1981

ALBAYRAK, Sadık; **Son Devrin İslam Akademisi Dar'ül Hikmet-il İslamiye**, İstanbul, 1997

ALPAY, Bedri; **Urfa Şairleri I**, Urfa, 1986

ANAYURT, Ömer; **Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, Kazancı Yay. İstanbul, 1998

ARMAOĞLU, Fahir; **20.yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I-II, İstanbul, 1997

AVCIOĞLU, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, İstanbul, 1979

BAYUR, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Ankara, 1991

BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, VII. Baskı, İstanbul, 2004

BURAN, Hasan; **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Sistem Önerileri**, Ankara, 2005

ÇAVDAR, Tefvik; **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, Ankara, 2003

DEMİR, Fevzi; **II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İmge Kitapevi yay. Ankara, 2007

GEORGEON, François; **Sultan Abdulhamit**, Çev: Ali Berktaş, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007

GÖZLER, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, 2000

HANİOĞLU, M. Şükrü; **Bir Siyasi Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti**, İst.1985

KARA, Mustafa; **Din ve Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İst.1990

KARA, Mustafa; **Türk Toplumunda Tasavvuf**, Dergâh Yayınları, İstanbul,2002

KARA, Mustafa; **İslamcıların Siyasi Görüşleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, C.VII, Ankara, 1997

KARPAT, Kemal H; **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay. III. Baskı, İstanbul,2009

KAVALALI, Güngör Şener- MÜMİN A; **Uygulamalı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**, Ankara, 1990

KESKİN, Yusuf Ziya; **Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,2011

KNAİĞHT, Edward F; **Jön Türkler ve II. Abdülhamit**, Kariyer Yay., İstanbul,2010

KOLOĞLU, Orhan; **Abdülhamit Gerçeği: Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan**,İst.1987

KUNT, Hatice; **Tasavvuf Dergisi**, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007

KURAN, Ahmet Bedevi; **İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1948

KURAN, Ahmet Bedevi; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Türkiye İş Bankası Yay. I.Baskı, İstanbul, 2012

RAMSAUR, Ernest E; **Jön Türkler, 1908 İhtilalinin Doğuşu**, İstanbul,2004

LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1998

ÖGEL, Semra; **Anadolu Selçukluların Taş Tezyinatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966

SANDER, Oral; **Siyasi Tarih**, C.I, Ankara, 1994

TANÖR, Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yay. XI. Baskı, İstanbul, 2004

TEPEDELENLİ, Nizamettin Nazif; **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**,İst.1960.

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2010

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Cilt. I, İletişim yay. II. Baskı, İstanbul, 2007

TUNCER, Erol; **Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877- 2002)**, Ankara, 2002

TURAN, Mümtaz; **Kültür Değişimleri**, İstanbul, 2002

TÜRKMEN, Zekeriya; **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İstanbul, 1993

TÜRKÖNE, Mümtaz’er; **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, 1991

VASSAF, Hüseyin; **Sefinetü’l-Evliya**, Haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul,1996

YERASİMOS, Stefanos; **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, C.2, İstanbul, 2001

ZÜRCHER, Eric Jan; **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, 1995

2-Makaleler

BİRECİKLİ, İhsan Burak; “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme” **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, C.II, Sayı. 3, Ankara,2008, s.215.

CİN, Halil; “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku”, **150. Yılında Tanzimat, Yayına Haz. Hakkı Dursun Yıldız**, Ankara, 1992, s.15-22.

EROĞLU, Nadir; "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)" , **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XXIII. S.2, İstanbul,2007,S.64.

HURÇ, Ramazan; "1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasi Hareketler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı.2, Elazığ, 1997, s.151-156.

KANTEMİR, Enise; "Hocam Suud Kemal Yetkin", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, Ankara,1982, s.408-413.

KODAMAN, Bayram; "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c.XII, Konya, 1996,s.31-83

ÖKE, Mim Kemal;" Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, c.XII, İstanbul 1989, s.68.

ŞAHİN, İlhan; "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.12, İstanbul, 1982

UZUN, Hakan; "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, C.6, Sayı 2, Kırşehir, 2005. s.150.

TUNÇAY, Mete; "Siyasal Tarih (1908-1923) ",**Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, 1997, s.27-36.

4-Dergiler

Tasavvuf Dergisi

5-Elektronik Kaynaklar

SAATÇI, Suphi, (08 Ağustos 2012) “**Türkmen Darağacı, Şanlıurfa’nın Erbilli şairi Safvet Yetkin**” Erişim: http://www.kerkukvakfi.com./dergi_icerik.asp & id

Editör(13Kasım2012)Erişim:http://www.mekan360.com/360fx_fotogaleri_seyhsafvetefenditekkesisanlurfa-fotogaleri.

KORKMAZ, Ömer Faruk, (11 Ekim 2012),”**Osmanlı Son Dönem Meşayihçilerinden İttihatçı Şeyh Safvet Efendi**”, Erişim: <http://insanvefikir.blogcu.com/osmanli-son-dönem-mesayihinden-ittihatci-seyh-safvet-efendi/> 11.714.400

EKLER

EK.1. Şeyh Safvet Efendi

Ek.2. Şeyh Safvet Efendi Tekkesi

Ek.3. Şeyh Safvet Efendi Çeşmesi

۱۰ مارت ۱۳۲۷

نیشنبه کونلری نئبر اولدور

{نومور ۱} ۲۲ ربیع اول ۱۳۲۹

بالجمله محرران نور عثمانیه جاده سننده
المضاره نئبرته می اداره خواه سننده
احسان بك نائنه كوندولیدر ،

شرائط اشترا
سنه لكی مئاك عثمانیه ایبون
۳۰ فروش ، مصر و مئاك اجنبیه
ایبون ۷ فرانقدر ،

تصوف

صاحب امتیاز و سر محرری
اورفه مبعوثی
شیخ صفوت
مركز نوزیبی باب عالم جاده سننده
جمیعت کتبخانه سیدر
نسخه سی ۲۰ پادر

التصوف که آداب : ابو حفص عمر بن مسلمه
هرقای امتك مقالات عارفانه لرینه تصوفك صحیفه لری آچیقدر

تصوفه متعلق مباحث شتادن باحث و مكارم اخلاق اسلامیتك تمعیته خادم مجله منویهدر

اولدیغه دائر نشریات مناسبه امور واجبه ضره سنه کچمش
ایدی

هجرت نبویه تک در نیوز اوتوز برنجی سنه سننده اجله
رجال صوفیه دن امام عبد الکریم ابن هوازن قشیری
حضرتلری عین مقصدی تعقیب ایله (رساله قشیری)
عنوانیله شهر نشمار اولان اُر جایلی قلمه آتش و مالک
اسلامیه ده معاصری بولان طوائف صوفیه نشر و توزیع
ایشش ایدی . امام مشار ایسه حضرتلری دها اوزمان
طریق صوفیه ده مشهوردی اولان فرت و تغیردن بختله تک
مؤثر شکیلدرده بولمشدر . بولطریق عالیک علویت و قدسیتی
انبات و ایضاح ایتمک اوزره رساله تک بر باب مخصوصنده
اعظم رجال طریقت و ائمه کزین حقیقه دن سکسان اوج
قدر ذوات کرامتک تراجم احوالی یازمشدرکه : بویانه ده
کندی زمانه اک زیاده قریب اولمق اوزره ابو عبد الله
محمد بن حقیق شیرازی حضرتلرینک تاریخ وقای اوجیوز
طوقسان برسنه هجریه سنه مصادقدر ، بو تاریخ ایله رساله
مذکوره تک زمان تألیفی اراسنده انجیق یازم عصره قریب
بر مدت بولنیوز . وایشته قشیری حضرتلرینی داغدار تاتر
ایلیان فرت و تغیر شو مدت قلیله نظر سنده تحت اجتمش
اویوز واقعا بو تاریخدرن سوکره عبد القادر جیلانی ،
جلال الدین رومی ، محی الدین ابن عربی قدس الله تعالی
اسرارهم حضرتلری کی سر آسمان زباب معرفت و جیددین

وظیفی

نام اقدس آلهی و امداد مقدس جناب رسالتناهی
برکات و نفعاتنه متوسلاً مقدمه آیه و مباحث تالییه
ابتدا ایتمک نیرات حسنه و خدمات مستحسنه تک تجلیات
داغده می العالی ربانیه و توفیقات سبحانیه دن مسئول و متمنادر .

مقدمه

مبحث مخصوصنده آرزوه ایضاح و تفصیل ایدیله چکی
اوزره مساوات و هداک ، اتحاد و اخوتنه و بالجله مکارم اخلاق
انسانیه علملاً بر عمللاً بر وسیله مهمه اولسنه نظر احاکمیت
ملیه ایله منابذ کلیه سی اولان تصوفک اصول و فروعی ،
مبای و مقاصدی و مباحث متنوعه سی جاری بر مجله
منویهدنک مطبوعات عثمانیه اراسنده تأسیسی اعلان
مشروطیتدن بری وارد خاطر اولمقدده ایدی ، و لاسیما سادات
صوفیه تک مسالك قدیمه ، بجهلیسی نامه مرور زمان ایله
عارض اولان تشبهات باطله بیتمه سیله اسلاف کزین رضوان
الله تعالی علیهم اجمعین حضرتانه قدر سرایتی ملحوظ
بولان طنون فاسده و افکار جا حده دن طرق علییه تنزیه
و تقدیس ایتمک نیت خالصانه سیله متقدمین و متأخرین
صوفیه تک هتاند و معاملاتنه ، احوال و مقاماتنه و اسرار
و اشاراتنه ناظر و بولرک کتباب و سنن ایله مشید و مؤید

Ek.5. Şeyh Safvet Efendi'nin Tercüme-i Hal Kağıdı

D.1,2,3

№ 322

Şeyh Safvet Efendi

TBMM © HER HAKKI

MAHFUZDUR

Uzfa

Uzfa

Osmanlı Meclisi
Mebusanı

S. No. 322

Devre :	1	
İntihap dairesi	Uşak	
Mebusun ismi	Safvet Efendi	
Babasının adı	Seydi Abdülkadir Efendi	
Doğduğu yer ve tarihi	Uşak 1282	
Tahsil durumu	Medrese	
İntihaptan evvel bulunduğu iş veya memurluğu	Mahkeme kaymanı ve muallimlik	
Mazbatasınır	Rey ar-ı	35
	Tarihi	25 Teşrinievvel 1324
	Mecliste tasdik tarihi	13 Kânunievvel 1324
	Ayrılış tarihi	5 Kânunusani 1324

5^{ci} Lüle reisliğine intihap olmuştur

Vazifeye tâyin tarihi			
Vazifeye mübaşeret tarihi			
İsim, şöhret ve veya soyadı	Saffet Efendi		
Baba adı			
Doğum yeri ve yılı			
Vazifesi	Nalep mebusu		
Maaş veya ücreti	(uzfa)		
Muhasebe defter ve sahife numarası			
Kadro defter ve sahife numarası			
VUKUAT	4.	1325	Subat
	5.	1326	Mart
	6.	"	Nisan
	7.	"	Mayis
	8.	"	Haziran
	9.	"	2 ^{ci} Temmuz
	10.	"	1 ^{ci} Kasım
	11.	"	2 ^{ci} "
	12.	"	Subat
	13.	1327	Mart
	14.	"	Nisan
MULHAZAT	15.	"	Mayis
	16.	"	1 ^{ci} Temmuz
	17.	"	2 ^{ci} "
	18.	"	1 ^{ci} Kasım
	19.	"	2 ^{ci} "
	20.	1328	Nisan

Orkama

21	1328	Mayis
22	"	Haziran
23	"	Temmuz
24	1330	Mayis
25	"	Haziran
26	"	Temmuz
27	"	1 ^{ci} Kamus
28	"	2 ^{ci} "
29	"	Lubat
30	1331	Eylul
31	"	2 ^{ci} Terim
32	"	1 ^{ci} Kamus
33	"	2 ^{ci} "
34	"	Lubat
35	1332	2 ^{ci} Terim
36	"	1 ^{ci} Kamus
37	"	2 ^{ci} "
38	"	Lubat
39	1333	1 ^{ci} Kamus
40	1334	2 ^{ci} "
41	"	Lubat
42	"	1 ^{ci} Terim yok
43	"	2 ^{ci} " "

مجلس معومان ریاستی جانب عالیہ

مجلس مسایح ریاستہ اور ذمہ معونی فضیلتو شیخ صفوت اندینک تعینتی خصوصہ بالاستیذان، سوال ۱۳۳۶
تاریخہ ارادہ سنیہ حضرت خلافتناھی شرفمعلق بوریس و مومالیہ ذکر اولادہ ریاستی قبول و ایفای و طیبہ
مبارت ایتیمس اولدیفیک بیانہ سیاقہ تذکرہ ستالیسوری رقیم قلندرا قدم
۱۳۳۶ و ۱۳۳۷ عسری

محکم
صالحی

تبع
۱۳۴۱

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

ہجرتیہ زیمو قلمی
۱۳۳۶

مجلس معونان

ادراں قلندره سون ايميلين تذاكره فخر صي نسلم علم و فخر ببره

نومروسي ۱۹۵

تاريخي ۹۱ سره يايي

تذکره نك :

عدد ملفوفاتي ۰۰۰۰

محل ارسالي لوازمات عروبہ عيسا بيشا عهده نرينه

مجلس معونان اوراق قلندرن وارداولوب بالاده نومرو و تاريخي محرر بولنان تذکره

مع ملفوفات اخذ اولمشدر سا سره يايي سنه ۱۳۳۲

احد ايده نك مأمورتي

وامعاسي

مجلس مبعوثان

ارراق قلمندہ سر ایدین تذاکرہ مخصوص نسیم علم دھیریدہ

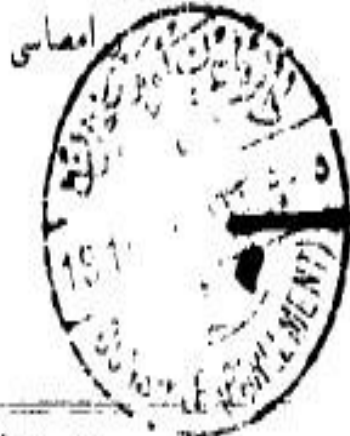
—

نومروسی ۱۸۴
تاریخی ۱۵ سرباویس
عدد ملفوفاتی
محل ارسالی اردو پبلیکیشن فیضان
جہان باب جلد ثریثہ

تذکرہ
تذکرہ تک :

مجلس مبعوثان اوراق قلمندہ اردو اولوب بالادہ نومرو و تاریخی محرر بولنان تذکرہ
مع ملفوفات احد اولمشتر سا ۱۳۳۲ سنہ

احد ایدہ تک مأمور بی

مجلس مبعوثان مطبعہ سی

مجلس جمعوں

زیاستی

۱۰۵۶
۶۸۴

پاکستان

پاکستان

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

عمومی نوٹ	۱۰۵۷		سور	بیلہ	ملاحظات
فہرست	۱۸۲	خلاصہ			
تاریخ سنو	۱۵ دسمبر ۱۹۴۴		تاریخ نوٹ	تاریخ بیلہ	
تاریخ	۱۵ دسمبر ۱۹۴۴				

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

تدقیق انتخاب نتیجہ سنی میں مضبوطہ در

مصطفیٰ تدقیق ایڈیلر معونک

دائرہ انتخابی اور فہرست نامی
اسی کے صفحہ نمبر

نظام نامہ داخلہ اور جی مادہ سنک فہرست اخیرہ سنی موحسبہ لاجل التدقیق بک نجی شعبہ یہ اصابت ایڈلر مضابط انتخابی میں اور فہرست نامی معونی کے صفحہ نمبر ایڈیلرک مصطفیٰ و اوراق متنوعہ انتخابی سنی یہ مادہ مذکورہ احکامہ توفیقاً مذکور شعبہ در شکل ایڈلر انجمن درہ مطالعہ و تدقیق اولدقدہ : اصول
و نونہ موقوفہ اولدقدہ کو۔ طالعہ نصیبہ فلندی سالہ ماہ مارچ

اعضا
اعضا
اعضا
کتاب
برخی شعبہ
مجلس عمومی

MAHFUZDUR
پندرہ ماہ موقوفہ درہ فہرست انجمن
دائرہ فہرست ماسا ایڈیلرک تدقیق فہرست و
ایڈیلرک شعبہ ماہ مارچ
موقوفہ سنی
موقوفہ سنی

D.1,2,3

№ 322

Seyh Saifet Efendi

TBMM © HER HAKKI

MAHFUZDUR

Ufa